

Peter Weish (str. 17-51)

Ztracená prvotní důvěra

(následující řádky jsou úryvky ze záznamů, které jsem si již před mnoha lety pořizoval. P.W.)

Psychologové a badatelé v oblasti chování hovoří o prvotní důvěře. To je základní postoj všech lidí, kteří vyrůstají v normálních rodinách, postoj, který vychází z toho, že dospělí a zvláště vlivní zodpovědní jedinci zcela přesně vědí, co dělají a zodpovědně zastupují všeobecné blaho.

Že tedy důvěra do nich vložená je plně a zcela odůvodněna.

Tato prvotní důvěra je vůbec zásadním postojem, který naprosto zásadně umožňuje pozitivní lidské soužití. Dříve nebo později ale snad každý učiní zkušenost, že prvotní důvěra není vždy adekvátním postojem.

Můj první závažný otřes prvotní důvěry přišel poměrně pozdě, když jsem studoval chemii. Profesor organické chemie měl můj obdiv a velký respekt, neboť uměl neuvěřitelnou rychlostí popsat tabuli složitými chemickými vzorci. Věděli jsme také, že působil v oblasti vývoje insekticidů.

Tehdy, uprostřed 50. let minulého století, ještě před vydáním knihy „Der stumme Frühling“ („Tiché jaro“) od Rachel Carson (1962), mě naplnila hluboká skepse v pohledu na velkoplošné nasazení biocidů. Ovšem tehdy jsem ještě vycházel z toho, že ti, kteří stojí za

Peter Weish (Seite 17-51)

Das verlorene Urvertrauen

(die folgenden Seiten sind Ausschnitte aus Aufzeichnungen, die ich bereits vor Jahren gemacht habe, P.W.)

Psychologen und Verhaltensforscher sprechen vom Urvertrauen. Das ist die Grundhaltung aller Menschen, die in normalen Familien aufwachsen, eine Grundhaltung, die davon ausgeht, dass die Erwachsenen und ganz besonders die einflussreichen Verantwortungsträger ganz genau wissen, was sie tun und verantwortungsvoll für das allgemeine Wohl eintreten. Dass sie also das Vertrauen, das in sie gesetzt wird, voll und ganz rechtfertigen.

Dieses Urvertrauen ist eine ganz wesentliche Grundhaltung, die das Zusammenleben der Menschen überhaupt erst in positiver Weise ermöglicht. Früher oder später macht aber wohl jeder die Erfahrung, dass das Urvertrauen nicht immer die angemessene Einstellung ist.

Meine erste gravierende Erschütterung des Urvertrauens ereignete sich relativ spät, als ich Chemie studierte. Ein Professor der organischen Chemie hatte meine Bewunderung und großen Respekt, denn er konnte mit unglaublicher Geschwindigkeit die Tafel mit komplizierten chemischen Formeln vollschreiben. Wir wussten auch, dass er in der Entwicklung von Insektiziden tätig war.

Damals, Mitte der 1950er-Jahre, noch vor dem Erscheinen des Buches „Der stumme Frühling“ von Rachel Carson (1962), erfüllte mich eine tiefe Skepsis im Hinblick auf den großräumigen Einsatz von Bioziden.

Allerdings nahm ich damals noch an, dass diejenigen, die diese Entwicklung betreiben,

tímto vývojem, zcela přesně vědí, co dělají, že se výborně vyznají v tom, jak takové látky v životním prostředí působí a že lze závažné škody vyloučit.

Zmíněný profesor nám jednoho dne po zkoušce vykládal, že je zklamán úrovní vědomostí svých studentů. Apeloval na nás, že máme podstatně intenzivněji studovat a plný hrdosti zdůrazňoval, že on sám už měl od maturity v ruce pouze knihy o chemii. To byl konec mé prvotní důvěry. Najednou mi bylo jasné: Člověk, který vyvíjí insekticidy, které by byly velkoplošně uvolňovány do biosféry, nemůže vůbec vědět, co tím způsobí.

První dojmy v reaktorovém centru

Četné další podobné zkušenosti jsem učinil jako disertant a mladý vědec při Rakouské studijní společnosti pro atomovou energii v reaktorovém centru Seibersdorf. Od té doby, co už „atom“ není symbolem pro pokrok, se to nenazývá reaktorové, ale výzkumné centrum.

Tehdy ale, v 60. letech, panovala v tomto velkém rakouském výzkumném provozu napjatá nálada vyvolaná průkopnickým duchem. Bylo tam nejmodernější přístrojové vybavení, množství ambiciózních vědců a fascinujících výzkumných úkolů. Bylo krásné a vzrušující vyměňovat si vedle své práce myšlenky s kolegy jiných odborných zaměření a být s nimi v kontaktu. Tím se naskýtal často také možnosti diskusí o otázkách vědy, pokroku a techniky všeobecně. Mohl jsem tak i nahlédnout do myšlení a úsilí techniků a vědců jiných odborností.

ganz genau wüssten, was sie tun, dass sie sich hervorragend auskennen, wie solche Stoffe in der Umwelt wirken und dass man schwere Schäden ausschließen könne.

Der besagte Professor erklärte uns eines Tages nach einer Prüfung, dass er vom Wissensstand seiner Studenten enttäuscht sei. Er appellierte an uns, wir sollten wesentlich intensiver studieren und betonte voller Stolz, dass er selbst seit der Matura nur mehr Chemiebücher in der Hand gehabt habe. Das war das Ende meines Urvertrauens. Mir war plötzlich klar: Der Mann, der Insektizide entwickelt, die großräumig in die Biosphäre freigesetzt würden, kann ja gar nicht wissen, was er damit anrichtet.

Erste Impressionen im Reaktorzentrum

Zahlreiche weitere Erfahrungen ähnlicher Art konnte ich als Dissertant und junger Wissenschaftler bei der Österreichischen Studiengesellschaft für Atomenergie im Reaktorzentrum Seibersdorf machen. Seit „Atom“ nicht mehr Synonym für Fortschritt ist, heißt es nicht mehr Reaktor-, sondern Forschungszentrum.

Damals aber, in den 1960er-Jahren, herrschte in diesem größten österreichischen Forschungsbetrieb eine von Pioniergeist geprägte Aufbruchstimmung. Es gab dort die modernste Ausrüstung an Geräten, eine große Zahl ambitionierter, begabter Wissenschaftler und faszinierende Forschungsaufgaben. Es war schön und anregend, auch neben der eigenen Arbeit den Gedankenaustausch und den Kontakt mit Kollegen anderer Fachrichtungen zu pflegen. Daher ergaben sich auch häufig Möglichkeiten zu Gesprächen über Fragen der Wissenschaft, Fragen des Fortschritts und der Technik im Allgemeinen. So konnte ich auch gute Einblicke in das Denken und Streben von Technikern und Wissenschaftlern anderer Fachrichtungen

Koncem 50., resp. začátkem 60. let, vyvstaly velké rozpravy o nebezpečnosti atmosférických testů atomových bomb, rozpravy, jejichž nejprominentnějšími zástupci byli „otec vodíkové bomby“ Edward Teller a chemik a nositel Nobelovy ceny Linus Pauling.

Tehdy byla z medicínského hlediska velmi jasně a zřetelně zdůrazňována nebezpečnost ionizačního záření, které na nás denně působí v poměrně nízkých dávkách (Niedrigstrahlung), pro lidské zdraví. Na toto téma se objevilo mnoho cenných publikací významných vědců.

Kupodivu pokleslo značně povědomí o problémech ohledně těchto otázek po zákazu atmosférických testů atomových bomb.

Po dohodě o ukončení testů týkajících se atmosférických pokusů atomových bomb, polevila velmi rychle veřejná rozprava o tématu přirozeného (v malých dávkách) záření. Zjevně k tomu přispěla propaganda takzvaného mírového využití jaderné energie.

Již při první konferenci konající se pod programovým titulem „Atome für den Frieden“ („Atomy pro mír“) v Ženevě v roce 1955 se podle očekávání organizátorů podařilo umlčet kritiky.

Genetik záření a nositel Nobelovy ceny Hermann Joseph Muller, nejprominentnější zástupce americké vědecké delegace v Ženevě, nesměl například vystoupit se svým referátem o genetickém působení ionizujícího záření (za svůj důkaz, že rentgenové paprsky způsobují genetické závady, obdržel v roce 1946 Nobelovu cenu za medicínu).

gewinnen. Ende der 1950er bzw. Anfang der 1960er-Jahre gab es die große Auseinandersetzung über die Gefährlichkeit der atomosphärischen Atombombentests, Auseinandersetzungen, deren prominenteste Vertreter der „Vater der Wasserstoffbombe“ Edward Teller und der Chemiker und Nobelpreisträger Linus Pauling waren.

Damals wurde von Seiten der Mediziner und Strahlenbiologen sehr klar und deutlich die Gefährlichkeit von Niedrigstrahlung für die menschliche Gesundheit hervorgehoben. Es gab eine große Zahl wertvoller Publikationen maßgeblicher Wissenschaftler zu diesem Thema.

Merkwürdigerweise nahm das Problembewusstsein in diesen Fragen nach dem Atombombenteststopp für atmosphärische Versuche deutlich ab.

Nach dem Teststoppabkommen betreffend atmosphärischer Atombombenversuche legte sich sehr rasch die öffentliche Auseinandersetzung mit dem Thema Niedrigstrahlung.

Dazu trug offenbar die Propaganda für die so genannte friedliche Nutzung der Kernenergie bei.

Schon bei der ersten Konferenz, die unter dem programmatischen Titel „Atome für den Frieden“ stand und 1955 in Genf abgehalten wurde, hatte man vorausschauend die Kritiker mundtot gemacht.

So durfte der Strahlengenetiker und Nobelpreisträger Hermann Joseph Muller, prominentester Vertreter der amerikanischen Wissenschaftlerdelegation in Genf, sein Referat über die genetische Wirkung ionisierender Strahlung nicht halten (für seinen Nachweis, dass Röntgenstrahlung Erbschäden auslösen, hatte er 1946 den Nobelpreis für Medizin erhalten).

V souvislosti s civilním využitím atomové síly panoval zásadně jiný postoj. Lidé byli připraveni účinky záření bagatelizovat. Tento základní postoj se naprosto zjevně projevil také v reaktorovém centru. Jako na mladého vědce na mě přirozeně udělaly velký dojem velkoryse zařízené laboratoře a dobré rámcové podmínky pro vědeckou práci.

Také uvolněný přístup vedení institutu ke spolupracovníkům se příjemně lišil od křečovitého hierarchického pracovního prostředí v některých univerzitních ústavech, v nichž často ordinář ztělesňoval nevypočitatelného, náladového a nevlídného božstva.

Koho nebo co chrání organizační složky ochrany záření

Při svém nástupu do reaktorového centra jsem slyšel vyprávět různé příběhy, jak někteří lidé zacházejí s radioaktivními substancemi. Mezi nimi i tak groteskní případy, kterým jsem jednoduše nemohl věřit.

Například, že jeden hasič, který současně zastával důležité funkce v Institutu ochrany záření, při zamoření v rukavicovém izolátoru, tzv. „glove-box“ (to je hermeticky uzavřená skříň s dvěma otvory, na nichž jsou uvnitř nasazeny gumové rukavice), jako obvykle tak dlouho vstříkoval vodu požární hadicí, až byla celá laboratoř radioaktivně zamořena.

Tehdy jsem se smál tomu, že by byl někdo tak naivní a věřil, že bych takové absurdní historky bral vážně a citoval

Im Zusammenhang mit der zivilen Anwendung der Atomkraft herrschte eine grundsätzlich andere Haltung. Man war bereit, die Strahleneffekte zu verharmlosen. Diese Grundhaltung fand sich auch in aller Deutlichkeit im Reaktorzentrum Seibersdorf.

Als junger Wissenschaftler war ich natürlich von den großzügig eingerichteten Labors und den guten Rahmenbedingungen für wissenschaftliche Arbeit sehr beeindruckt.

Auch der lockere Umgangsstil der Institutsleiter zu ihren Mitarbeitern unterschied sich wohlthuend vom verkrampften hierarchischen Arbeitsklima mancher Universitätsinstitute, in denen der Ordinarius häufig einen unberechenbaren launischen und ungnädigen „Gottvater“ verkörperte.

Wen oder was der Strahlenschutz schützt.

Bei meinem Eintritt in das Reaktorzentrum bekam ich allerhand Geschichten darüber zu hören, wie manche Leute mit radioaktiven Substanzen umzugehen pflegen. Darunter waren so groteske Vorfälle, die ich einfach nicht glauben wollte.

Beispielsweise, dass ein Feuerwehrmann, der gleichzeitig wichtige Funktionen im Strahlenschutzinstitut ausübte, bei einer Verseuchung in einem Handschuhkasten, einer so genannten „glove-box“ (das ist ein geschlossener Kasten mit Öffnungen, die mit Gummihandschuhen geschlossen sind) in der für ihn gewohnten Weise mit dem Feuerwehrschauch so lange Wasser hineinspritzte, bis das ganze Labor radioaktiv verseucht war.

Ich lachte damals darüber, dass man so naiv sei zu glauben, ich würde solche absurden Geschichten glauben und zitierte

jsem Rodu Rodu: „Než abych se tak moc divil, tak tomu raději nevěřím!“ Bohužel se ukázalo, že realita byla často ještě děsivější.

To mě postupně přivedlo ke stále kritičtějším postoji v otázce problematiky záření. Zvláště mě mátl bagatelizující a povrchní postoj k tomuto tématu ze strany profesionálních ochránců záření.

Neboť z podstaty věci vyplývá, že člověk se kloní k tomu, že ochránce záření je někdo, kdo má lidi chránit před škodlivým působením ionizujícího záření, je spolehlivý, pokud jde o ochranu zdraví. Velmi brzy jsem ale poznal vlastní zájmy profesionální ochrany záření.

S chvályhodnou otevřeností vyjádřil tehdejší prezident americké společnosti na ochranu proti záření D. W. Moeller v roce 1971 tento k jaderné technice a průmyslu příznivý postoj - zaměřený na její použití - když v renomovaném časopise „Health Physics“ apeloval na členy této organizace, přibližně takto:

Rozvoj jaderné energie skýtá enormní možnosti pro profesi ochránců proti záření a je v zájmu „Health Physics Society“ aktivně se vyslovit pro tento vývoj.

Apeloval na členy této společnosti ochrany proti záření, aby se ještě více než dosud zasazovali pro využití atomové energie a výzvu zakončil slovy: „Let's put our mouth where our money is.“ (Koho chleba jíš, toho píseň zpívej).

Roda Roda: „Ehe ich mich so sehr wundere, glaub ich's lieber nicht!“. Leider stellte sich heraus, dass die Realität manchmal noch haarsträubender war.

Das brachte mich nach und nach in Bezug auf die Strahlenproblematik zu einer immer kritischeren Grundeinstellung. Besonders irritierte mich die verniedlichende und oberflächliche Grundhaltung zu diesem Thema seitens der professionellen Strahlenschützer.

Denn es liegt ja in der Natur der Sache, dass man zu der Annahme neigt, dass ein Strahlenschützer – jemand, der die Menschen vor den schädlichen Wirkungen ionisierender Strahlung schützen soll – verlässlich im Hinblick auf den Gesundheitsschutz ist. Sehr bald aber erkannte ich die Eigeninteressen des professionellen Strahlenschutzes.

In dankenswerter Offenheit hat diese industriefreundliche, anwendungsorientierte Einstellung zur Kerntechnik der damalige Präsident der Amerikanischen Strahlenschutzgesellschaft, Dr. W. Moeller, 1971 zum Ausdruck gebracht, als er im Juliheft der renommierten Zeitschrift „Health Physics“ in einem Appell an die Mitglieder sinngemäß Folgendes schrieb:

Der Ausbau der Kernindustrie biete enorme Chancen für den Berufsstand der Strahlenschützer, und es liege im Interesse der Health Physics Society, sich aktiv für diese Entwicklung auszusprechen.

Er appellierte an die Mitglieder dieser Strahlenschutzgesellschaft, sich noch stärker als bisher für die Anwendung der Atomkraft einzusetzen und schloss seinen Aufruf mit den Worten: „Let's put our mouth where our money is“ (Wes' Brot ich ess, des' Lied ich sing“).

Záření je neškodné

Tento v zásadě vstřícný postoj k jaderné energii byl určující také v Seibersdorfu, ale ještě k tomu nešťastným způsobem spojen se značnou ignorancí vůči nebezpečí záření.

Tehdy jsem byl i já příležitostně začleněn do školení ochránců proti záření a referoval jsem o biologickém vlivu ionizačního záření před jednoročními dobrovolníky u vzdušných sil (Luftwaffenpioniere) a jinými skupinami v rámci tehdejší výchovy civilní obrany.

Jednoho dne mě zavolala sekretářka šéfa Institutu ochrany proti záření a vyzvala mě, abych přišel do přednáškového sálu, protože tam právě šéf, Dr. T., přednášel před dolnorakouskými lékaři a v rámci diskuse tam měl být někdo, kdo se vyzná v otázce biologických účinků záření. Když jsem procházel reaktorovým centrem, myslel jsem si, že by tato diskuse měla mít velký význam. Tehdy byl projekt Zwentendorf už všeobecně známý. Byl to projekt, který mě naplňoval velkou nevolí. Věděl jsem také, že proběhlo memorandum dolnorakouských lékařů proti této jaderné elektrárně a myslel jsem si, že v auditoriu jsou také někteří kritičtí lékaři, které můj šéf právě obšťastňoval svými jasnými výklady.

Přišel jsem právě včas na konec přednášky, když začínala diskuse. Jeden lékař se zeptal: „Je pravda, že bude radioaktivní odpad vystřelován raketami do vesmíru?“ Na to Dr. T. odpověděl: „Ne, to je nesmysl, protože vesmír ještě budeme potřebovat.“

Strahlung ist unschädlich!

Diese kernenergiefreundliche Grundeinstellung war auch in Seibersdorf bestimmend, aber noch dazu auf unglückliche Weise mit hochgradiger Ignoranz betreffend Strahlengefahren verbunden.

Ich war damals auch gelegentlich in die Strahlenschutzausbildung eingebunden und referierte über die biologische Wirkung ionisierender Strahlung vor den einjährig-freiwilligen Luftwaffenpionieren und anderen Gruppen im Rahmen der damaligen Zivilschutzausbildung.

Eines Tages wurde ich von der Chefsekretärin des Strahlenschutzinstituts angerufen und aufgefordert, zum Vortragssaal zu kommen, weil dort der Chef Dr. T. gerade einen Vortrag vor niederösterreichischen Ärzten halte und im Rahmen der Diskussion jemand dort sein solle, der über biologische Strahlenwirkungen Bescheid wisse. Als ich quer durch das Reaktorzentrum zum Vortragssaal ging, dachte ich mir, dass diese Diskussion bedeutungsvoll sein könnte. Damals war das Projekt Zwentendorf schon allgemein bekannt, ein Projekt, das mich mit großem Unbehagen erfüllte. Ich wusste auch, dass es ein Memorandum niederösterreichischer Ärzte gegen dieses Kernkraftwerk gegeben hatte und ich dachte mir, möglicherweise sind auch einige kritische Ärzte in dem Auditorium, das mein Chef gerade mit seinen lichtvollen Ausführungen beglückt hatte.

Ich kam gerade zum Ende des Vortrags zurecht, als die Diskussion einsetzte. Ein Arzt fragte: „Stimmt es, dass man den radioaktiven Abfall mit Raketen in den Weltraum schießen wird?“

Darauf die Antwort des Dr. T.: „Nein, nein, das ist Unsinn, den Weltraum brauchen wir noch.“

Přišly i další otázky a jedna z odpovědí mého šéfa byla, že statistiky ukazují, že jaderná technika je nejbezpečnější oblastí techniky. To jsem ale nemohl jen tak nechat bez odezvy a přihlásil jsem se ke slovu. Vysvětlil jsem, že takové srovnávací statistiky o bezpečnosti v průmyslu převážně zohledňovaly smrtelné pracovní úrazy, ale že v jaderném průmyslu existuje specifické riziko nízkofrekvenční radiace s pozdějšími škodami ze záření, které při takových porovnání rizik není zohledňováno.

Reakce mého šéfa byla prudká: Rychle ukončil akci a postřehl jsem, jak se na mne očividně velmi zlobí, protože nedokázal strávit nesouhlas.

Při vycházení na mne zasyčel: „Vy, Weishi, jestli ještě jednou něco takového uděláte, tak Vás vyrazím!“ Odpověděl jsem: „Když nesnete pravdu...“. Na to on (zprudka): „To není pravda!“. Řekl jsem: „Za to, že prokázal, že ionizující záření vyvolává mutace, dostal Hermann Joseph Muller v roce 1946 Nobelovu cenu.“ Na to můj šéf výbušně: „Také nositelé Nobelovy ceny se mohou mýlit!!!“

Potom ještě chvíli přemýšlel, a nakonec pronesl o něco mírněji: „Něco Vám tedy řeknu, Weishi, jestli budete nadále takhle jednat, daleko to nedotáhnete.“

Má odpověď tehdy byla: „Jestli myslíte kariéru v reaktorovém centru, můžete mít pravdu.“

Od té doby docházelo opakovaně k třenicím. Jednoho dne mi Dr. T. předhodil, že jako odpovědný za

Andere Fragen tauchten auf und eine der Antworten meines Chefs war, dass Statistiken zeigten, die Kerntechnik sei der sicherste Bereich der Technik. Das wollte ich aber nicht so stehenlassen und meldete mich zu Wort. Ich erklärte, dass solche vergleichende Statistiken über die Sicherheit in der Industrie vorwiegend die tödlichen Arbeitsunfälle berücksichtigten, dass es aber bei der Kernindustrie das spezifische Risiko der Niedrigstrahlung gäbe, mit Strahlenspät Schäden, die bei solchen Risikovergleichen nicht berücksichtigt werden.

Die Reaktion meines Chefs war heftig. Er beendete hastig die Veranstaltung und ich merkte, dass er bitterböse auf mich war, offenbar, weil er Widerspruch nicht vertragen konnte.

Beim Hinausgehen zischte er mich an: „Sie, Weish, wenn Sie sowas nochmal machen, dann schieß ich Sie hinaus!“ Ich entgegnete: „Wenn Sie die Wahrheit nicht vertragen ...“

Darauf er (heftig): „Das ist nicht die Wahrheit!“ Ich sagte: „Dafür, dass er die mutationsauslösende Wirkung ionisierender Strahlung nachgewiesen hat, hat Hermann Joseph Muller 1946 den Nobelpreis bekommen.“ Darauf mein Chef heftig: „Auch Nobelpreisträger können sich irren!!!“

Er räsonierte dann noch eine Weile und sagte dann etwas einlenkend: „Also eines kann ich Ihnen sagen, Weish, wenn Sie weiter so agieren, werden Sie es nicht weit bringen.“

Meine Antwort war damals: „Wenn Sie eine Karriere im Reaktorzentrum meinen, können Sie Recht haben.“

Von da an gab es wiederholt Reibereien. Eines Tages hielt mir Dr. T. vor, als Verantwortlicher für die Sicherheit könne er nicht dulden, dass ich im Labor elektrische

bezpečnost nemůže strpět, že v laboratoři instalují elektrické přístroje.

„Nebezpečí reaktorového centra spočívají na úplně jiné úrovni!“, odpověděl jsem tehdy svému šéfovi.

„Jak přijdu k tomu, že u oken naší laboratoře stále dovnitř proniká záření, a to jen proto, že skladovací hala pro radioaktivní odpady je zakryta jen směšným vlnitým eternitem?“

Na to T. odpověděl: „Neměli jsme víc peněz.“ Má odpověď tehdy zněla: „Když nejsou peníze, tak také nelze budovat žádné centrum jaderného výzkumu.“ Diskuse byla stále prudší. T. mi vyčetl, že jsem příliš „cimprlich“, co se týká záření. Byl názoru, že všechny dávky, které nedosahují maximální přípustné hodnoty, jsou zcela bezvýznamné a neškodné.

Když jsem se odvážil odporovat, obořil se na mne zvýšeným hlasem:

„Dostal jsem padesát roentgenů a dokážu, že je to neškodné!“ „Jak to chcete dokázat?“, zeptal jsem se. „Tím, že jsem zdrav!“ křičel na mne T. „Ale Vy přece nejste vůbec zdravý, jste nemocný muž!“, oponoval jsem mu, což ho nanejvýš rozzuřilo. Nebyl to příjemný rozhovor mezi šéfem a spolupracovníkem, ale při takových příležitostech jsem poznal, že jsem měl nejen lepší argumenty, ale i lepší nervy.

Atomoví odpůrci se nerodí

Postupně ve mně rostlo přesvědčení, že je mou povinností vědce sdělovat také veřejnosti věci, které jsem poznal a považoval za správné. Vědec, který je

Geräte installiere.

„Die Gefahren des Reaktorzentrums liegen auf einer ganz anderen Ebene!“, entgegnete ich damals meinem Chef. „Wie komme ich dazu, dass bei unseren Laborfenstern ständig Strahlung hereinkommt, und das nur deshalb, weil man die Lagerhalle für radioaktive Abfälle mit lächerlichem Well-Eternit verkleidet hat?“

Darauf sagte T.: „Wir haben nicht mehr Geld gehabt.“ Meine Antwort war damals: „Wenn man kein Geld hat, dann kann man auch kein Kernforschungszentrum bauen.“ Die Diskussion wurde immer heftiger. T. warf mir vor, ich sei viel zu zimperlich, was Strahlung betreffe.

Er vertrat die Ansicht, dass alle Dosen unterhalb der Höchstzulässigen, völlig bedeutungslos und unschädlich seien.

Als ich wagte zu widersprechen, schrie er mit erhobener Stimme:

„Ich habe fünfzig Röntgen abbekommen und ich werde beweisen, dass das unschädlich ist!“ „Wie wollen Sie das beweisen?“, fragte ich. „Indem ich gesund bin!“, schrie mich T. an. „Aber Sie sind doch gar nicht gesund, Sie sind doch ein kranker Mann!“, hielt ich ihm entgegen, was ihn in höchstem Maße ergrimmte.

Es war kein nettes Gespräch zwischen Chef und Mitarbeiter, aber ich lernte bei solchen Gelegenheiten, dass ich nicht nur die besseren Argumente, sondern auch die besseren Nerven hatte.

Atomgegner werden nicht geboren

Nach und nach festigte sich in mir die Überzeugung, dass es meine Pflicht als Wissenschaftler sei, Dinge, die ich erkannt und für richtig angesehen habe, auch der

placen z daní, má sociální zodpovědnost za zveřejnění svých vědomostí, pokud se týkají zájmů veřejnosti.

To vede přirozeně k jistým konfliktům loajality vůči zaměstnavateli. Bylo i jasné, že jsem se s tímto názorem v reaktorovém centru dostal do pozice outsidera. Příslušníci ochrany před zářením měli na příklad profesionální zájem získat na významu. To lze jen tehdy, když se rozšíří využití záření, a tím naroste i potřeba profesionálních měřících techniků a ochránců před zářením. Zásada „dávku záření je nutno udržet na co možná nejnížší úrovni“ platí tak dlouho, dokud nebude považováno nevyužití jaderné techniky za možné. Jinými slovy: Expanze jaderné energie je samozřejmým cílem, který nesmí být zpochybňován.

Ačkoliv jsem věděl, že jsem měl se svou kritikou naprostou pravdu, cítil jsem se někdy jako ten, kdo si kálí do vlastního hnízda. Tendence, chovat se ve skupině konformně, byla prokázána v psychologických pokusech (Salomon Asch) a jen menšina dokáže obhajovat svůj názor proti skupině. To jsem tehdy nevěděl, cítil jsem ale, jak je to těžké. Předpokladem je v každém případě důvěra ve výsledky vlastního myšlení a silný pocit spravedlnosti.

Ten především byl pro mne podnětem, abych se poohlédl po jiné profesní alternativě. K tomu přistoupila ještě zkušenost jakéhosi otupení vůči tématu záření. Pozoroval jsem, že jsem čím dál tím více začínal potlačovat zdravý pocit vnitřních pochybností v oblasti záření, na druhou stranu jsem ale přivykl kurióznímu chování:

Öffentlichkeit mitzuteilen. Ein Wissenschaftler, der von Steuergeldern bezahlt wird, hat die soziale Verantwortung, sein Wissen, sofern es die Interessen der Allgemeinheit berührt, auch bekanntzugeben. Das führt natürlich zu gewissen Loyalitätskonflikten gegenüber dem Arbeitgeber, denn es war klar, dass ich mit dieser Meinung im Reaktorzentrum eine Außenseiterposition einnahm. Der Strahlenschutz etwa hatte professionelle Interessen, an Bedeutung zu gewinnen. Das kann er nur, wenn die Strahlenanwendung ausgeweitet wird und auf diese Weise der Bedarf an professionellen Messtechniken und Strahlenschützern zunimmt. Der Grundsatz: Die Strahlenbelastung ist so niedrig wie möglich zu halten, gilt solange, als man die Nichtanwendung der Kerntechnik nicht in den Bereich des Möglichen einbezieht. Mit anderen Worten: Die Expansion der Kernenergie gilt als selbstverständliches, nicht zu hinterfragendes Ziel.

Obwohl ich wusste, dass ich mit meiner Kritik durchaus im Recht war, fühlte ich mich dennoch manchmal wie ein Nestbeschmutzer. Die Neigung, sich gruppenkonform zu verhalten, ist in psychologischen Versuchen (Salomon Asch) erwiesen worden, und nur eine Minderheit schafft es, ihre Meinung gegen die der Gruppe zu stellen. Das wusste ich damals nicht, fühlte aber, wie schwer das ist. Voraussetzungen sind jedenfalls Vertrauen in die Ergebnisse des eigenen Nachdenkens und ein starkes Gerechtigkeitsgefühl.

Das vor allem war für mich ein Antrieb, mich nach einer beruflichen Alternative umzusehen. Dazu kam auch noch die Erfahrung einer gewissen Abstumpfung gegenüber Strahlung. Ich merkte, dass ich das gesunde Gefühl des Unbehagens im Strahlenbereich mehr und mehr zu verdrängen begann, andererseits aber gewöhnte ich mir kuriose Verhaltensweisen an:

Protože u našich oken v laboratoři byla kvůli blízké skladovací hale pro nukleární odpad hladina záření zvýšená, zvykl jsem si nikdy nestát před oknem, ale za betonovým sloupem.

Toto chování jsem u sebe zpozoroval někdy i mimo reaktorové centrum a potom jsem si vzpomněl na ubohé lední medvědy v zoo s jejich anomáliemi pohybu.

Také to ve mně vedlo k přesvědčení, abych co nejrychleji z reaktorového centra odešel. Z tohoto důvodu – a protože mi také moje žena Hedi kryla záda tím, že mínila že si to nepotřebuji od takového šéfa nechat líbit – jsem se s tím moc netrápil.

Protiatomové přátelství s Edi Gruberem

Při každodenních jízdách do reaktorového centra a zpět podnikovým autobusem jsem poznal jednoho mladého chemika, který pracoval na disertaci v laboratoři pro hosty chemického institutu. Edi Gruber byl hlubokomyslný, kritický duch. Měl také vynikající didaktické schopnosti a mohl mi tak v autobuse během rozhovoru několika krátkými větami ledacos vysvětlit, čemu jsem během svého studia chemie a fyziky nerozuměl.

On měl zase naopak velký zájem, dozvědět se něco z biologie. Byli jsme zajedno ve svém kritickém pohledu na vývoj v reaktorovém centru a v ohrožení atomovou energií. Jednoho dne mi vzrušeně zavolal, že v chemickém institutu došlo k radioaktivnímu

Da bei unseren Laborfenstern wegen der nahe gelegenen Lagerhalle für nukleare Abfälle ein erhöhter Strahlenpegel herrschte, hatte ich mir angewöhnt, nie vor dem Fenster zu stehen, sondern immer hinter einem Betonpfeiler.

Dieses Verhalten bemerkte ich manchmal auch außerhalb des Reaktorzentrums an mir und mir fielen dann die armen Eisbären im Zoo mit ihren Bewegungsanomalien ein.

Auch das festigte in mir die Überzeugung, so bald wie möglich dem Reaktorzentrum den Rücken zu kehren.

Aus diesem Grund – und weil auch Hedi, meine Frau, mir den Rücken stärkte, indem sie meinte, ich bräuchte mir von so einem Chef nichts gefallen zu lassen – machte ich aus meinem Herzen keine Mördergrube.

Anti-Atom-Partnerschaft mit Edi Gruber

Bei den täglichen Fahrten ins Reaktorzentrum und zurück mit dem Werksbus lernte ich einen jungen Chemiker kennen, der im Gästelabor des Chemieinstituts dissertierte.

Edi Gruber war ein tief sinniger, kritischer Geist. Er hatte auch hervorragende didaktische Fähigkeiten und konnte mir so manches, das ich während meines Physik- und Chemiestudiums nicht verstanden hatte, im Autobus im Gespräch mit wenigen Sätzen klarmachen.

Er wiederum war höchst interessiert, etwa über Biologie zu erfahren. In unserer kritischen Sicht über die Vorgänge im Reaktorzentrum und die Gefährdung durch Atomenergie waren wir uns einig. Eines Tages rief er mich aufgeregt an, im Chemieinstitut sei eine radioaktive Verseuchung passiert. Ihm sei aufgefallen,

zamoření. Bylo mu nápadné, že vedoucí institutu a měřící technik s přístroji prošli celý institut a potom zjistili, že zdrojem zamoření jsou dílny. Nic netušícímu mechanikovi někdo předal kovový díl ke zpracování.

Po zpracování na soustruhu byla celá mechanická dílna v chemickém institutu radioaktivně zamořena. Ochrana proti záření, která by přeci bývala byla pro to příslušná, nikdo neřekl ani slovo.

Naopak mechanik dostal množství buničiny s nařízením, aby svou dílnu vyčistil. Na svou otázku, jestli je to nebezpečné, dostal odpověď: „Na to nezemřete.“ Můj přítel Edi se ve své laboratoři, která nebyla daleko od dílny, pokusil případné radioaktivní zamoření vypátrat.

Byl úspěšný a objevil „žhavou částičku“, silný bodový zdroj záření. Podařilo se mu ho zachytit kouskem lepicí pásky (zrníčko bylo tak malé, že nebylo rozeznatelné pouhým okem) a prozkoumat ho pod gamma mnohokanálovým měřicím přístrojem.

Ukázalo se, že se jedná o štěpné produkty.

Byl jsem spolupracovníkem malého výzkumného oddělení v Institutu ochrany proti záření a můj vedoucí oddělení, Dr. Locker, byl tehdy také formálně zodpovědný za některé záležitosti ochrany proti záření. Když jsem mu v chemickém institutu vyprávěl o této události, byl toho názoru, že to nemohlo být zlé, jinak by o tom býval slyšel.

dass der Institutsleiter und ein Messtechniker mit Geräten das ganze Institut abgegangen waren und dann als Quelle der Verseuchung die Werkstätte ausmachen konnten. Dem ahnungslosen Mechaniker hatte jemand ein Metallteil zur Bearbeitung übergeben.

Nach der Bearbeitung an der Drehbank war die ganze mechanische Werkstätte im Chemieinstitut radioaktiv verseucht. Dem Strahlenschutz, der ja dafür zuständig gewesen wäre, hatte man kein Sterbenswörtchen mitgeteilt. Hingegen erhielt der Mechaniker jede Menge Zellstoff mit dem Auftrag, seine Werkstätte sauber zu wischen. Auf seine Frage, ob das gefährlich sei, erhielt er die Antwort: „Sie werden daran nicht sterben.“ Mein Freund Edi versuchte nun in seinem Labor, das nicht weit von der Werkstätte war, eine etwaige radioaktive Verseuchung aufzuspüren.

Er war erfolgreich und entdeckte ein „heißes Teilchen“, eine punktuelle starke Strahlungsquelle.

Es gelang ihm, sie mit einem Stück Klebeband einzufangen – das Körnchen war so klein, dass man es mit freiem Auge nicht erkennen konnte – und unter dem Gamma-Vielkanalmessgerät zu untersuchen.

Es stellte sich heraus, dass es sich um Spaltprodukte handelte.

Ich war Mitarbeiter einer kleinen Forschungsabteilung im Strahlenschutzinstitut und mein Abteilungsleiter Dr. Locker war damals auch formal für einige Strahlenschutzbelange zuständig.

Als ich ihm von diesem Vorfall im Chemieinstitut erzählte, meinte er, es könne nicht schlimm gewesen sein, sonst hätte er davon gehört.

Je nemyslitelné, aby ochrana proti záření nebyla informována a neměl bych tvrdit nepravdivé věci. Téhož dne mě ještě v této záležitosti oslovil a vysvětloval mi, že byl velmi rozčilený. V knize, v níž jsou takové případy uvedeny, nenašel žádný záznam.

Když se na to zeptal šéfa ochrany proti záření Dr. T., vysvětlil mu, že o tom věděl, ale že se jednalo jen o maličkost.

Společnost pro zabránění stavby jaderné elektrárny

Často jsem s Edi Gruberem diskutoval o lidské nedostatečnosti v souvislosti se závažnými důsledky technického vývoje. Byli jsme zajedno v tom, že jaderná energie s sebou přináší více nebezpečí než užitku a že průměrní lidé kolem nás, technice příliš málo rozumějí.

Když byla koncem 60. let založena Společnost pro plánování atomových elektráren, shromažďovali jsme s Edim argumenty proti jaderné energii. Jednoho dne, když jsme spolu seděli v naší laboratoři a diskutovali o našich argumentech, abychom sestavili příspěvek pro rádiové vysílání „Magazin der Wissenschaft“ („Magazín vědy“), mě napadlo:

„V centrále je krásná mosazná tabule s nápisem Společnost pro plánování jaderné elektrárny. Měli bychom na dveře naší laboratoře umístit tabuli s nápisem Společnost pro zamezení jaderné elektrárně.“

Byli jsme si vědomi toho, že názory několika outsiderů ničím příliš nepohnou.

Es sei undenkbar, dass der Strahlenschutz nicht informiert worden wäre und ich solle nicht falsche Dinge behaupten. Am gleichen Tag noch sprach er mich in dieser Sache an und erklärte mir, dass er höchst aufgebracht sei. In dem Buch, in dem solche Vorfälle aufzulisten sind, habe er keine Eintragung gefunden.

Als er aber den Strahlenschutzchef Dr. T. daraufhin angesprochen habe, hätte dieser erklärt, er wüsste davon, aber das sei nur eine Bagatelle gewesen.

Die Kernkraftwerks-Verhinderungsgesellschaft

Oft diskutierte ich mit Edi Gruber die menschlichen Unzulänglichkeiten im Zusammenhang mit folgenschweren technischen Entwicklungen. Wir waren uns einig, dass die Kernenergie mehr Gefahren als Nutzen in sich birgt und dass die Durchschnittsmenschen, von denen wir ja umgeben sind, von dieser Technik bei weitem überfordert sind.

Als Ende der 1960er-Jahre die Kernkraftwerks-Planungsgesellschaft gegründet wurde, trugen Ed und ich Argumente gegen die Kernenergie zusammen.

Eines Tages, als wir in unserem Labor beisammensaßen und unsere Argumente diskutierten, um einen Beitrag für die Radiosendung „Magazin der Wissenschaft“ zusammenzustellen, meinte ich:

„In der Zentrale gibt es die schöne Messingtafel mit der Aufschrift Kernkraftwerks-Planungsgesellschaft.“

Wir sollten an unserer Labortür eine Tafel anbringen mit der Aufschrift: Kernkraftwerks-Verhinderungsgesellschaft.“

Es war uns bewusst, dass die Gedanken einiger Außenseiter nicht allzuviel bewegen

Tehdy ale pro mne bylo rozhodující, že zodpovědní nemohou později nikdy říci: My jsme to nevěděli.

Byly to také výpovědi prominentních vědců, které mě tehdy motivovaly, abych v této věci pokračoval. Jednoho dne jsem v rozhlase poslouchal rozhovor s naším technicko-vědeckým vedoucím, profesorem H. V souvislosti s jadernou elektrárnou řekl, že není záležitostí vědy vystoupit pro nebo proti, nýbrž věcí průmyslu, který musí říci, jestli potřebujeme levnou energii, abychom byli konkurenceschopní, nebo nepotřebujeme. Pomyslel jsem si tehdy, že by to bylo stejné, jako by se řeklo: Jestli se smí, nebo nesmí sypat na pole velká množství DDT, do toho nikomu nic není, kromě sedláka, který musí rozhodnout, jestli může pěstovat brambory levněji s jedem, nebo bez něj. Pan H. řekl ale ještě něco jiného, co mě nanejvýš rozčílilo: „Stále se tvrdí, že záření způsobuje rakovinu. Opak jen pravdou: Zářením se rakovina léčí.“

Výroky tohoto druhu nás tehdy motivovaly v našem úsilí přinášet protiargumenty proti rozsáhlému používání atomové energie.

Existovalo množství informací v knihovně, ve strohých technických reportech. Stačí už si jen přečíst, jak si někteří nadšenci atomu představují budoucnost, aby se člověk vyděsil.

Dříve než jsem v roce 1970 odešel z reaktorového centra, měl jsem zapotřebí hlavnímu zodpovědnému vedoucímu, profesoru Michaelovi H. sdělit závažné nedostatky v ochraně proti záření. Přijal mě milostivě a mluvil velmi žoviálně.

würden. Für mich war aber damals bestimmend, dass die Verantwortlichen später einmal nicht sagen können sollten: Wir haben es nicht gewusst.

Es waren auch Aussagen prominenter Wissenschaftler, die mich damals motivierten, in dieser Sache weiterzuarbeiten. Eines Tages hörte ich im Rundfunk ein Interview mit unserem technisch-wissenschaftlichen Leiter Prof. H. Im Hinblick auf die Kernenergie sagte er, es sei nicht Sache der Wissenschaft, dafür oder dagegen aufzutreten, sondern es sei Sache der Industrie, die sagen müsste, ob man billigen Strom brauche, um konkurrenzfähig zu sein oder nicht.

Ich dachte mir damals, das wäre ja genauso, als wenn man sagen würde: Ob man in großen Mengen DDT über Felder streuen darf oder nicht, das ginge niemanden etwas an, außer den Bauern, der entscheiden müsse, ob er mit oder ohne Gift Kartoffeln billiger produzieren könne. H. sagte aber noch etwas anderes, was mich zutiefst empörte: „Es wird immer wieder behauptet, Strahlung erzeuge Krebs. Das Gegenteil ist richtig: Mit Strahlung heilt man Krebs.“

Aussagen dieser Art motivierten uns damals in unserem Bestreben, die Gegenargumente gegen die großtechnische Anwendung der Atomenergie zusammenzutragen.

Es gab ja eine Menge Information in der Bibliothek, in trockenen technischen Reports. Es genügt schon zu lesen, wie sich manche Atombegeisterte die nukleare Zukunft vorstellten, um das Gruseln zu bekommen.

Bevor ich aber dem Reaktorzentrum 1970 den Rücken kehrte, war es mir ein Anliegen, dem hauptverantwortlichen Leiter des Zentrums, Prof. Michael H., die schlimmen Missstände im Strahlenschutz mitzuteilen. Er empfing mich gnädig und gab sich ausgesprochen jovial. Ich erinnere

Vzpomínám si ještě dobře na některé části našeho rozhovoru. Prohrábl několik papírů a řekl, že se vždy podívá na popis práce oněch lidí, kteří dávají výpověď a opouštějí reaktorové centrum. „Tady stojí, že se obáváte záření, je to tak?“, zeptal se. „Jsem pro opatrnost, pane profesore“, odpověděl jsem. „To máte pravdu“, odvětil. Když jsem mu vyprávěl o některých děsivých událostech z ochrany před zářením v domnění, že ho budu šokovat, byl jsem překvapen.

Byl velmi dobře informován o těchto lajdáctvích a nezodpovědnosti. Doslova řekl: „Podívejte se, pane kolego, znám mnoho center jaderného výzkumu. Některá z nich mají tak dobrou ochranu proti záření, že se vůbec nedostanou k praktické práci – a my holt máme druhý extrém.“ „Za ten jsi zodpovědný ty“ – pomyslel jsem si tehdy a byl jsem docela otřesen. S úlevou jsem rozvázal svůj pracovní poměr u Rakouské studijní společnosti pro atomovou energii.

Profesní změna

Tehdy jsem měl vyhlédnuté dva posty. Místo asistenta mi nabídli jednak v Institutu hygieny a rovněž asistentský post měl pro mne Institut pro zoologii na tehdejší Zemědělské vysoké škole u profesora Schuberta-Solderna, kterého jsem si velmi vážil. S institutem hygieny to neklaplo. Na Dnu světového zdraví jsem měl referát o zdravotních aspektech ionizujícího záření, do kterého jsem zapletl i několik kritických slov o atomové energii. Další den mě zavolal docent A. z institutu hygieny, u něhož jsem měl vyhlédnuté místo asistenta, a řekl mi toto: Šéf hygienického institutu,

mich noch gut an einige Teile unseres Gesprächs. Er wühlte in einigen Papieren und sagte, er sehe sich immer die Dienstbeschreibung derjenigen Leute an, die kündigen und das Reaktorzentrum verlassen. „Hier steht, Sie fürchten sich vor Strahlung, stimmt das?“, fragte er. Ich bin für Vorsicht, Herr Professor“, antwortete ich. „Da haben Sie Recht“, meinte er. Als ich ihm einige der geradezu haarsträubenden Geschichten aus dem Strahlenschutz erzählte, in der Meinung, ihn zu schockieren, war ich überrascht.

Er war bestens informiert über derartige Schlampereien und Verantwortungslosigkeiten. Er sagte wörtlich: „Schauen Sie, Herr Kollege, ich kenne viele Kernforschungszentren. Manche davon haben einen so guten Strahlenschutz, dass sie überhaupt nicht zur praktischen Arbeit kommen – und wir haben halt das andere Extrem.“ „Für das zu verantwortlich bist“ – dachte ich damals, einigermaßen erschüttert. Mit Erleichterung habe ich mein Dienstverhältnis bei der Österreichischen Studiengesellschaft für Atomenergie gekündigt.

Berufliche Veränderung

Damals hatte ich zwei Posten in Aussicht. Im Hygieneinstitut wurde mir eine Assistentenstelle angeboten und eine andere im Institut für Zoologie an der damaligen Hochschule für Bodenkultur, bei Prof. Schubert-Soldern, den ich sehr schätzte. Die Option mit dem Hygieneinstitut konnte nicht verwirklicht werden. Ich hatte am Weltgesundheitstag ein Kurzreferat über gesundheitliche Aspekte ionisierender Strahlung gehalten, bei dem ich einige kritische Worte über die Atomkraft eingeflochten hatte. Am Tag darauf rief mich Dozent A. aus dem Hygieneinstitut an, bei dem ich die Assistentenstelle in Aussicht hatte und sagte mir Folgendes: Der Chef des Hygieneinstituts, Prof. Flamm, habe ihn am

profesor Flamm, se ho den po přednášce ptal, jestli onen pan Weish, který tam měl referát, je týž, který by chtěl v institutu hygieny nastoupit na místo asistenta. Když to kolega A. potvrdil, bylo mu řečeno, že tento muž nepřichází jako asistent v úvahu, neboť on nechce mít nic do činění s extremisty. Byl jsem touto informací poněkud vyveden z míry, ale myslel jsem si také, že je pravděpodobně lepší u takového šéfa na asistentské místo vůbec nenastoupit. Tehdy jsem napsal dlouhý dopis profesoru F., který jsem však nikdy neodeslal. Snad ho ještě někdy najdu, určitě není zcela nezajímavý. Univerzita BOKU (Zemědělská univerzita) mi byla beztak sympatičtější.

Můj přítel Martin Steiner tam byl asistentem a doporučil mě profesoru Schubert-Soldernovi. Ten souhlasil a mně bylo nabídnuto uvolněné místo asistenta v Institutu pro experimentální zoologii a anatomii a fyziologii domácích zvířat na vysoké škole zemědělské „Hochschule für Bodenkultur“.

První článek: Kühnelt, Lötsch

Profesor Wilhelm Kühnelt byl předpokládaným vedoucím mé disertace, a když jsem (v roce 1963) přišel do Seibersdorfu, abych zde pracoval na disertaci, velmi se na mne zlobil.

Jeho motivaci a averzi jsem se dozvěděl a pochopil teprve později. Se svou disertací jsem potom měl problémy a zažil mnoho skličujících hodin. Musel jsem si nechat od Kühnela posoudit disertaci a také učení na rigorózum bylo poněkud naplněno strachem, takže jsem se celé měsíce neodvážil přihlásit se ke zkoušce.

Tag nach diesem Vortrag gefragt, ob jener Herr Weish, der dort referiert habe, der gleiche sei, der die Assistentenstelle im Hygieneinstitut antreten möchte.

Als Kollege A. bejahte, bekam er zu hören, dieser Mann käme als Assistent nicht in Frage, denn mit Extremisten möchte er nichts zu tun haben. Ich war über diese Auskunft einigermaßen betroffen, aber dachte mir auch, dass es wahrscheinlich besser sei eine Assistentenstelle bei einem solchen Chef gar nicht erst anzutreten.

Ich schrieb damals einen langen Brief an Prof. F., den ich aber nie abschickte. Vielleicht finde ich ihn noch einmal, er ist sicher nicht ganz uninteressant. Die BOKU war mir ohnehin sympathischer.

Mein Freund Martin Steiner war dort Assistent und er hat mich Prof. Schubert-Soldern empfohlen. Dieser stimmte zu und mir wurde die vakante Assistentenstelle im Institut für experimentelle Zoologie und Anatomie und Physiologie der Haustiere an der Hochschule für Bodenkultur angeboten.

Der erste Aufsatz: Kühnelt, Lötsch

Prof. Wilhelm Kühnelt war mein prospektiver Dissertationsvater und als ich (1963) nach Seibersdorf gegangen bin, um dort zu dissertieren, war er sehr böse auf mich.

Seine Motivation und Aversion erfuhr und verstand ich erst später. Mit meiner Dissertation hatte ich dann auch einige Probleme und viele bange Stunden durchgemacht.

Ich musste von Kühnelt die Dissertation begutachten lassen und auch das Lernen für das Rigorosum war einigermaßen angsterfüllt, sodass ich monatelang nicht gewagt habe, mich zur Prüfung anzumelden.

Jednoho dne si mne Kühnelt zavolal do své místnosti a vyptával se na Seibersdorf. Cením si toho, že v tomto rozhovoru nasadil smířlivý tón: „Ta věc tehdy je zapomenuta...“ To mě povzbudilo k nástupu na rigorózum.

V roce 1969, když jsem byl ještě zaměstnán v reaktorovém centru, jsem jednou hovořil se svým bratrancem Petrem, ambiciózním skautem, o svých zkušenostech v Seibersdorfu a sdělil mu své obavy z jaderné energie. Bratranec mi na to odpověděl: „Napiš o tom přece článek do našeho skautského časopisu!“ A tak jsem napsal svůj první článek proti atomové elektrárně pod titulkem Jaderná energie. Až potom jsem si uvědomil, že název „Aufbruch“ („Start“) tohoto skautského časopisu byl příznačný pro mou následnou životní pouť. Tento článek jsem tehdy poslal svému bývalému učiteli, profesoru Kühneltovi s věnováním: „Váš žák Peter Weish“. To bylo už tři roky po mé promoci. A pak jsem k tomu také připsal, „že by mě potěšilo, kdybych si s ním mohl jednou o těchto otázkách promluvit“. Nato „zakopal válečnou sekeru“ a požádal mě, abych k němu přišel. Při tom rozhovoru se mohl přesvědčit o tom, že jsem se neuchýlil do tábora atomových fetišistů, ale naopak, že jsem zůstal věrný biologické dráze. Tehdy mi, což jsem viděl jako velký důkaz důvěry, předložil kapitolu o záření ve své učebnici „Grundriss der Ökologie“ (Nástin ekologie) a poprosil mě, abych ji přepracoval pro nové vydání. Od té doby jsem byl s profesorem Wilhelmem Kühneltem zase zadobře a doopravdy jsem se z tohoto dobrého vztahu těšil,

Eines Tages hat mich Kühnelt in sein Zimmer geholt und über Seibersdorf ausgefragt. Ich rechne es ihm hoch an, dass er in diesem Gespräch versöhnliche Töne angeschlagen hat: „Die Sache von damals ist vergessen ...“ Das hat mir Mut gemacht, zum Rigorosum anzutreten.

1969, als ich noch im Reaktorzentrum angestellt war, habe ich einmal mit meinem Cousin Peter, der ein ambitionierter Pfadfinder war, über meine Erfahrungen in Seibersdorf geredet und ihm meine Sorgen über die Kernenergie mitgeteilt. Mein Cousin hat darauf gemeint: „Schreib doch darüber einen Aufsatz für unsere Pfadfinderzeitung!“

Und so verfasste ich meinen ersten Artikel gegen die Atomkraft unter dem Titel „Kernenergie“. Später erst wurde mir bewusst, dass der Name „Aufbruch“ dieser Pfadfinderzeitschrift bezeichnend für meinen darauffolgenden Lebensweg war. Diesen Artikel habe ich damals meinem Ex-Lehrer, Prof. Kühnelt, zugeschickt mit einer Widmung „Ihr Schüler Peter Weish“ – das war schon drei Jahre nach meiner Promotion – und ich habe dann auch dazugeschrieben, „es würde mich freuen, mit Ihnen einmal über diese Dinge reden zu können“. Daraufhin hat er „das Kriegsbeil begraben“ und mich zu sich gebeten.

Er konnte sich bei dem Gespräch davon überzeugen, dass ich nicht in das Lager der Atomfetischisten abgedriftet bin, sondern im Gegenteil, dass ich der biologischen Linie treu geblieben bin. Er hat mir damals, was ich als großen Vertrauensbeweis gesehen habe, das Kapitel über Strahlung in seinem Lehrbuch „Grundriss der Ökologie“ vorgelegt und mich gebeten, es für die zweite Auflage neu zu bearbeiten. Von da an war ich mit Prof. Wilhelm Kühnelt wiederum sehr gut und habe diese gute Beziehung wirklich genossen, denn er war ja ein großartiger Mensch.

neboť to byl velkolepý člověk. Celá léta jsem trpěl tím, že jsem ho zklamal, když jsem přešel jako nastupující disertant do reaktorového centra, a že jsme měli tak špatný vzájemný vztah.

Profesor Kühnelt se potom také přimlouval, abych měl na univerzitě k tématu jaderné energie veřejnou přednášku, a to v tzv. „Vertreibungsverein“, což je despektní eufemismus názvu „Spolku pro šíření přírodovědeckých poznatků“ ve Vídni. A v rámci toho jsem potom měl v roce 1970 přednášku s titulem „Atomenergie und Biosphäre“ (Atomová energie a biosféra). Ještě si dobře vzpomínám, jak jsem byl před přednáškou vzrušený. Tehdy jsem byl nadmírou plachý a ostýchavý před publikem. Když jsem viděl mikrofon, třeba zcela privátní, dokonce také mikrofon vlastního magnetofonu, měl jsem okamžitě „knedlík“ v krku, a když jsem potom slyšel svůj vlastní hlas z mikrofonu, byl jsem nanejvýš nespokojen se svým neohrabaným způsobem řeči. Měl jsem tehdy velké zábrany před lidmi mluvit. Lze si tedy představit, co pro mne znamenalo muset obhajovat své teze před auditoriem, a k tomu ještě před velmi smíšeným a zčásti také velmi kritickým. Před touto přednáškou jsem potkal Bernda Lötsche, který krátce předtím vystoupil v auditoriu maximu s přednáškou proti mostu přes Neziderské jezero. Byl jsem Berndem Lötschem, kterého jsem znal už ze studia, hluboce nadšen. Z jeho slovní obratnosti, jeho rétoriky a jeho sebevědomí. Sděлил jsem mu, jak velmi mě ta přednáška o atomové energii užírá. Tehdy mě velmi mile podpořil a dodal mi odvalu. Přednáška potom proběhla

Jahrelang hatte ich darunter gelitten, dass ich ihn enttäuscht hatte, als ich als sein angehender Dissertant ins Reaktorzentrum gewechselt war und dass wir ein so schlechtes Verhältnis zueinander hatten.

Prof. Kühnelt hat es dann auch befürwortet, dass ich zu dem Thema Kernenergie einen öffentlichen Vortrag an der Universität halte und zwar im sogenannten „Vertreibungsverein“, das ist der despektierliche Kosenamen des Vereins zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien. Und in diesem Rahmen habe ich dann im Jahre 1970 einen Vortrag gehalten, mit dem Titel: „Atomenergie und Biosphäre“.

Ich erinnere mich noch gut, dass ich vor diesem Vortrag sehr aufgeregt war; ich war damals über die Maßen schüchtern und publikumsscheu. Wenn ich ein Mikrofon gesehen habe, auch ein ganz privates, sogar auch das Mikrofon des eigenen Tonbandgerätes, habe ich sofort einen „Frosch“ im Hals gehabt, und wenn ich dann meine eigene Stimme aus dem Lautsprecher gehört habe, war ich hochgradig unzufrieden mit meiner unbeholfenen Sprechweise. Ich hatte damals große Hemmungen, vor Leuten zu sprechen. Man kann sich also vorstellen, was es für mich bedeutet hat, vor einem Auditorium, noch dazu einem sehr gemischten und auch zum Teil sehr kritischen Auditorium, meine Thesen vertreten zu müssen. Vor diesem Vortrag habe ich Bernd Lötsch getroffen der kurz zuvor einen Vortrag im Auditorium Maximum gegen die Brücke über den Neusiedler See gehalten hatte. Ich war von Bernd Lötsch, den ich ja vom Studium her kannte, tief beeindruckt. Von seiner Wortgewandtheit, seiner Rhetorik und seinem Selbstbewusstsein und habe ihm mitgeteilt, wie schwer mir dieser Vortrag über die Atomenergie im Magen liegt.

Er hat mich damals sehr lieb aufgebaut und mir Mut zugesprochen. Der Vortrag ist dann

docela dobře a Bernd mi také řekl, že ji vnímal jako velmi důležitou a nutnou.

Tato přednáška měla následky. Byla otištěna ve výročních zprávách Spolku pro rozšíření přírodovědeckých poznatků a bylo pro mne velkým úspěchem být autorem publikace na toto téma.

Profesor Kühnelt byl průkopníkem otázek životního prostředí na univerzitě, neboť zavedl seminář k problematice životního prostředí, v jehož rámci jsem měl příležitost referovat o atomové energii. Z účastníků semináře se vytvořila pracovní skupina, která brzy rozvinula účinnou veřejnou práci. Zejména v Dolním Rakousku organizovali tito studenti biologie informační akce k jaderné energii.

Vedle informací zprostředkovávali motivaci k místnímu etablování občanských iniciativ, kterým obsahově a organizačně radili. Carl Manzano a Günter Pfaffenwimmer, kteří hráli v protiatomovém hnutí důležitou roli, začali se svými akcemi v této studentské skupině.

Atomová energie a ochrana životního prostředí

Do doby mého prvního protiatomového článku (1969) ve skautském časopise s názvem „Aufbruch“ („Start“, nomen omen, byl to také můj osobní začátek v otázce angažovanosti za životní prostředí) spadá také můj první kontakt s rakouským Spolkem na ochranu přírody. Předseda zemské skupiny Dolní Rakousko, dvorní rada Dr. Erich Czwiertnia, mě pozval k rozhovoru a

auch ganz gut gelaufen und Bernd hat mir auch gesagt, dass er ihn als sehr wichtig und notwendig erlebt hat.

Dieser Vortrag hatte Folgen. Er wurde in den Jahresberichten des Vereins zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse abgedruckt und es war für mich ein großer Erfolg, eine Publikation zu diesem Thema zu haben.

Prof. Kühnelt war ein Pionier in Umweltfragen an der Universität, denn er installierte ein Seminar zur Umweltproblematik, in dessen Rahmen ich Gelegenheit hatte, zur Atomkraft zu referieren. Aus den Seminarteilnehmern bildete sich eine Arbeitsgruppe zur Atomenergie, die bald eine wirksame Öffentlichkeitsarbeit entfaltete. Insbesondere in Niederösterreich organisierten diese aktiven Biologiestudenten Informations-Veranstaltungen zur Kernenergie.

Neben Information vermittelten sie die Motivation zur lokalen Etablierung von Bürgerinitiativen, die sie inhaltlich und organisatorisch berieten. Carl Manzano und Günter Pfaffenwimmer, die beide in der AKW-Bewegung eine wichtige Rolle spielten, haben in dieser Studentengruppe ihre Aktionen begonnen.

Atomkraft und Naturschutz

In der Zeit meines ersten Anti-Atomaufsatzes (1969) in der Pfadfinderzeitschrift namens „Aufbruch“ (nomen est omen ... es war ja auch mein persönlicher Aufbruch in Sachen Umweltmanagement) fällt auch mein erster Kontakt mit dem österreichischen Naturschutzbund.

Der Vorsitzende der Landesgruppe Niederösterreich, Hofrat Dr. Erich Czwiertnia, hat mich zu einem Gespräch eingeladen und mir vorgeschlagen, eine „Arbeitsgruppe Kernenergie“ innerhalb des

navrhl mi vytvořit pracovní skupinu jaderné energie uvnitř Spolku na ochranu přírody. To bylo důležité proto, že někteří prominentní ochránci přírody, kteří právem odmítli zničení cenných alpských údolí a říčních biotopů kvůli výstavbě elektráren, viděli v jaderné energii nadějnou alternativu. K těmto průkopníkům ochrany přírody patřil také prof. Gustav Wendelberg, a já si ještě vzpomínám na velmi prudký rozhovor mezi námi oběma na jakési akci, kdy ze své perspektivy ochrany přírody nechtěl uznat mé odmítání jaderné energie.

Czwiertnia byl v té věci už trochu dále. Nebylo ale těžké vedle prof. Wendelberga přesvědčit také ostatní ochránce přírody v Rakousku o tom, že jaderná energie není řešením, které by bylo možné akceptovat bez rozpaků. Koncept energetického hospodářství v Rakousku totiž nezněl: „Jaderná energie místo vodní energie“, nýbrž „jaderná energie a vodní energie“, neboť pro velkou jadernou elektrárnu je potřeba výkonové zálohy, a to jsou velké zásobníky v Alpách. Pro Zwentendorf se počítalo se s přečerpávací vodní elektrárnou v údolí Maltatal, a druhá atomová elektrárna měla být doplněna zásobníkem v údolí Dofertal. V roce 1970 jsem také napsal článek s kritikou atomu pro přírodovědný časopis „Wiener Naturschutznachrichten“ („Vídeňské zprávy o ochraně přírody“).

Zatímco se v roce 1973 v Rakousku Spolek na ochranu přírody v otázce jaderné energie vyjádřil jasným NE, vypadaly věci v Německu jinak.

Spolek na ochranu přírody v Bavorsku (BUND Naturschutz) pod svým

Naturschutzbundes ins Leben zu rufen. Die war deshalb wichtig, weil manche prominente Naturschützer, die zu Recht die Zerstörung wertvoller Alpentäler und Stromlandschaften durch Kraftwerksbauten ablehnten, in der Kernenergie eine hoffnungsvolle Alternative sahen.

Zu diesen Pionieren des Naturschutzes gehörte auch Prof. Gustav Wendelberger, und ich erinnere mich noch an ein sehr heftiges Gespräch zwischen uns beiden am Rande irgendeiner Veranstaltung, wo er aus seiner naturschützerischen Perspektive meine Ablehnung der Kernenergie nicht gelten lassen wollte.

Czwiertnia war da schon etwas weiter. Es war aber auch nicht schwierig, neben Prof. Wendelberger auch die übrigen Naturschützer in Österreich davon zu überzeugen, dass die Kernenergie keine Lösung ist, die man leichten Herzens akzeptieren könnte.

Das Konzept der E-Wirtschaft in Österreich hat ja nicht gelautet: „Kernenergie statt Wasserkraft“, sondern „Kernenergie und Wasserkraft“, denn für ein großes Kernkraftwerk braucht man Reserveleistungen und das sind große Speicher in den Alpen. So war der Malta-Speicher für Zwentendorf gedacht und für das zweite Atomkraftwerk hat man den Dorfertal-Speicher in Planung genommen.

Ich habe 1970 auch einen atomkritischen Aufsatz für die Naturschutzzeitschrift „Wiener Naturschutznachrichten“ geschrieben.

Während im Jahr 1973 in Österreich der Naturschutzbund schon zu einem klaren NEIN in der Frage Kernenergie gefunden hatte, lagen die Dinge in Deutschland noch anders.

Der BUND Naturschutz in Bayern unter seinem Vorsitzenden Hubert Weinzierl hat

předsedou Hubertem Weinzierlem tehdy ještě zastával k jaderné energii ANO s podmínkou.

Ještě si vzpomínám na různé rozhovory, při nichž jsem se pokusil svým německým přátelům objasnit, že jestliže vůči jaderné energii zastávají podmíněné ANO, potom by se vzdali nejdůležitějších protiargumentů.

Embryonální pohyb

Když jsem v roce 1970 odešel z reaktorového centra, abych na Vysoké škole zemědělské zastával místo asistenta, měl jsem velmi rychle kontakt s tehdy ještě malým hnutím proti Zwentendorfu. Ještě dobře si vzpomínám na malý shluk obyčejných lidí, kteří ještě před stavbou demonstrovali na místě jaderné elektrárny Zwentendorf. Mezi nimi bylo především několik starých pánů, kteří si u této příležitosti museli vyslechnout: „Vždyť to jsou ti stejní lidé, kteří už protestovali proti železnici.“

Tehdy jsem byl s Edi Gruberem jeden z nejmladších v protiatomovém hnutí. Ještě si vzpomínám na otázku, která nám byla často pokládána: „Skutečně věříte, že můžete zabránit jaderné elektrárně?“ Má odpověď tehdy byla: „Spíš tomu nevěřím, ale když se nám, nepodaří zabránit první atomové elektrárně, tak potom možná té druhé, a když ne druhé, tak té třetí.“

Tehdejší klima je z dnešního pohledu už sotva uvěřitelné. Panovala mentalita poddaných a důvěra ve vrchnost a věřilo se pokroku, který by nám přinesl zlatý věk průmyslu.

damals noch ein bedingtes JA zur Kernenergie vertreten.

Ich erinnere mich noch an verschiedene Gespräche, bei denen ich versucht hatte, den deutschen Freunden klarzumachen, wenn sie ein bedingtes JA zur Kernenergie vertreten, dann verzichteten sie auf die wichtigsten Gegenargumente.

Die embryonale Bewegung

Als ich 1970 aus dem Reaktorzentrum ausschied, um eine Assistentenstelle an der Hochschule für Bodenkultur anzutreten, hatte ich sehr rasch engen Kontakt mit der damals noch sehr kleinen Anti-Zwentendorf-Bewegung.

Ich erinnere mich noch gut an die kleine Schar braver Leuten, die noch vor Baubeginn am Standort des Kernkraftwerks Zwentendorf eine Kundgebung abhielten. Darunter waren vor allem einige alte Herren, die sich gelegentlich anhören mussten: „Das sind ja die gleichen Leute, die schon gegen die Eisenbahn protestiert haben.“

Ich war damals mit Edi Gruber einer der Jüngsten der Anti-Atom-Bewegung. Ich erinnere mich noch an die Frage, die uns damals des Öfteren gestellt wurde: „Glaubt Ihr wirklich, dass ihr das Kraftwerk verhindern könnt?“ Meine Antwort war damals: „Ich glaube es eher nicht, aber wenn es uns nicht gelingt, das erste Atomkraftwerk zu verhindern, dann vielleicht das zweite, und wenn nicht das zweite, dann vielleicht das dritte.“

Das Klima damals ist aus heutiger Sicht kaum mehr verständlich. Es herrschte Untertanenmentalität und Obrigkeitsgläubigkeit und man glaubte an einen Fortschritt, der uns in ein goldenes Industriezeitalter führen würde.

Sotva kdo se odvážil veřejně odporovat politikovi nebo nějakému vyššímu úředníkovi.

Uznávání a samozvaní experti

Když jsem sděloval své názory a úsudky, zažíval jsem znovu a znovu, že posluchači nevěřičně kroutili hlavami a mysleli si: „Jestli je pravda to, co tu říkáte, potom by to museli vědět i odpovědní nebo experti, a kdyby to tak bylo, tak by tak přece nečinili“. Nebylo tedy potřeba přivést jen „druhou stranu“ jaderné energie mezi lid, nýbrž také otrást vírou v pokrok a prvotní důvěru.

V této fázi rozprav o jaderné energii, a to také byla počáteční fáze ekologického hnutí, došlo na veřejné střety s „uznávanými“ experty.

To ale také nebyl lehký úkol. Tehdy se zvali experti ze zahraničí, neboť se přesně vědělo, že u zahraničních hostů se projeví „bonus hosta“.

Kritika zdvořile přijatého hosta působí vždy nepatřičně a nevhodně. Navíc od tak řečených „samozvaných“ odborníků, jak nás tehdy označovali atomoví lobbisté.

Tehdy se stále proklamovalo, že ti, kteří tomu skutečně rozumějí, tedy atomoví fyzici, atomoví inženýři atd., že by všichni byli pro.

Proti tomu jsou vlastně jen ti, kteří mají strach z nejistoty, a těm se to musí prostě vysvětlit.

Ještě dobře si vzpomínám na akci v Institutu na podporu hospodářství

Kaum jemand wagte, einem Politiker oder irgendeinem höheren Beamten öffentlich zu widersprechen.

Die anerkannten und selbsternannten Experten

Ich erlebte immer wieder, wenn ich meine Ansichten und Einsichten kundtat, dass Zuhörer ungläubig den Kopf schüttelten und meinten: „Wenn das stimmt, was Sie da sagen, dann müssen es doch auch die Verantwortlichen oder Experten wissen und wenn das so wäre, dann würden sie das ja nicht tun.“ Es galt also nicht nur, die „andere Seite“ der Kernenergie unters Volk zu bringen, sondern auch den Fortschrittsglauben und das Urvertrauen zu erschüttern. In dieser ersten Phase der Auseinandersetzung mit der Kernenergie – und es war ja auch die Anfangsphase der Ökologiebewegung – kam es darauf an, „anerkannten“ Experten öffentlich entgegenzutreten.

Aber auch das war keine leichte Aufgabe. Man hat damals Experten aus dem Ausland eingeladen, denn man wusste genau, bei ausländischen Gästen kommt der „Gastbonus“ zum Tragen. Kritik an einem höflich begrüßten Gast wirkt immer ungehörig und unpassend. Noch dazu von so genannten „selbsternannten“ Fachleuten, wie wir damals von den Atomlobbyisten bezeichnet wurden.

Damals wurde immer wieder erklärt, dass diejenigen, die wirklich etwas davon verstehen, die Atomphysiker, die Atomingenieure usw., ja alle dafür wären.

Dagegen sind eigentlich nur die, die Angst aus Unwissenheit haben, und die müsse man halt nur aufklären.

Ich erinnere mich noch gut an eine Veranstaltung im Wirtschaftsförderungs-Institut (WIFI), das muss ungefähr 1971

(WIFI), muselo to být asi v roce 1971. Zvláště v paměti mám referát prof. Otto Huga, mnichovského biologa záření, který byl pozván do této pódiové debaty jako expert. Tehdy jsem už znal důležité práce Johna Gofmana a Arthura Tamplina, dvou vědců, kteří v rámci americké Atomové energetické komise (AEG) pracovali na jednom biomedicínském programu. Gofman a Tamplin shromáždili materiál, z něhož jasně vyplývalo, že pro vyvolání rakoviny zářením nelze akceptovat žádnou prahovou hodnotu, to znamená, že by ani ta nejmenší dávka záření nebyla bez účinků. Gofman a Tamplin tehdy vypočítali, že jaderný průmysl, který vyčerpá nanejvýš přípustné dávky na obyvatelstvo (to je 170 miliremů za rok v celé populaci) by během času zvýšil riziko rakoviny o přibližně pět až deset procent.

Tím by se v USA dalo očekávat za rok navíc 16.000 až 32.000 úmrtí na rakovinu.

Prof. Hug ve svém celkem projaderném referátu poukazoval na Gofmana a Tamplina a prohlásil: „Je sice vlastně legitimní z účinků zjištěných při vyšších dávkách dělat extrapolace do nižšího rozsahu dávek, ale u Gofmana a Tamplina se jedná o „extrapolatio ad absurdum“, a to potom také dochází k absurdním výsledkům.“

Hug potom uvedl, že kdyby měli Gofman a Tamplin pravdu, potom by ve Schwarzwald, kde se vyskytuje zvýšené přirozené záření, musela být četnost rakoviny znatelně vyšší než u průměru obyvatelstva. O přestávce jsem potom prof. Huga v této věci oslovil.

gewesen sein. Besonders in Erinnerung ist mir ein Referat des Prof. Otto Hug, eines Münchner Strahlenbiologen, der zu dieser Enquete als Experte eingeladen war. Damals kannte ich schon die wichtigen Arbeiten von John Gofman und Arthur Tamplin, zweier Wissenschaftler, die innerhalb der amerikanischen Atomenergiekommission (AEC) an einem biomedizinischen Programm arbeiteten. Gofman und Tamplin hatten Material zusammengetragen, aus dem klar hervorging, dass für die Auslösung von Krebs durch Strahlung kein Schwellenwert anzunehmen ist, das heißt, keine Dosis, unterhalb der die Strahlung wirkungslos wäre. Gofman und Tamplin haben damals ausgerechnet, dass eine Kernindustrie, die die höchstzulässigen Bevölkerungsdosen ausschöpft (das sind 170 Millirem pro Jahr in der ganzen Bevölkerung) im Laufe der Zeit das Krebsrisiko um circa fünf bis zehn Prozent erhöhen würde.

Damit wären pro Jahr 16.000 – 32.000 zusätzliche Krebstote in den USA zu erwarten.

Prof. Hug hat nun in seinem kernenergiefreundlichen Referat auf Gofman und Tamplin Bezug genommen und erklärt, es sei zwar zunächst einmal durchaus legitim, von den bei höheren Dosen gefundenen Effekten Extrapolationen in den niedrigen Dosisbereich zu machen, aber bei Gofman und Tamplin handelte es sich um eine „Extrapolatio ad absurdum“ und die langt dann auch bei absurden Ergebnissen an.

Hug führte dann aus, wenn Gofman und Tamplin Recht hätten, dann würde im Schwarzwald, wo eine erhöhte natürliche Strahlung vorhanden sei, die Krebshäufigkeit deutlich höher sein, als in der Durchschnittsbevölkerung. Ich habe dann in der Pause Prof. Hug darauf angesprochen.

Udělal na mne vážný a nanejvýš akademický dojem a já jsem tehdy ještě jako poslušný a konzervativní mladý vědec věřil autoritám.

Tehdy jsem se prof. Huga zdvořile zeptal, jak skutečně vypadá četnost rakoviny ve Schwarzwaldu: „Existují výzkumy, které uvádějí, že zde není větší výskyt rakoviny než jinde?“ Hug řekl: „Ne, takové studie neexistují.“ Na to jsem odpověděl, že jestliže tato šetření neexistují, potom je jeho argumentace, že se Gofman a Tamplin mýlí, neobhajitelná, protože jinak by byl výskyt rakoviny ve Schwarzwaldu vyšší.

Bez přesného bádání nelze přece něco takového říci, neboť - dodal jsem sarkasticky - vždyť nelze předpokládat, že proto, že je tam přirozené záření, a tím i spontánní míra rakoviny o něco vyšší než jinde, by tu bylo spoustu mrtvých. Na to Hug neodpověděl. O to větší bylo moje rozhořčení, když na konci diskuze před publikem ještě jednou zopakoval svůj argument, který jsem o přestávce vyvrátil, bohužel jen mezi čtyřma očima.

Pro mě to tehdy byl druh „aha-efektu“, že mnozí experti, kteří na veřejnosti vyslovují tvrzení o nezávadnosti jaderné energie, pro ni používají své argumenty ne proto, že jsou přesvědčeni o jejích správnosti, nýbrž o jejích účinnosti.

Odpůrci atomu byli tenkrát v obtížné situaci. Museli sdělovat auditoriu své kritické poznámky zdola a nahore na pódiu prof. Hans Grümm všechno komentoval s posměchem a sarkasmem a pokoušel se to dovést až k absurdnosti.

Er machte einen ernsthaften und höchst akademischen Eindruck auf mich und ich war damals als braver und konservativer Jungwissenschaftler noch autoritätsgläubig.

Ich habe Prof. Hug damals höflich gefragt, wie denn die Krebshäufigkeit im Schwarzwald wirklich aussieht: „Gibt es Untersuchungen, die zeigen, dass im Schwarzwald keine höhere Krebshäufigkeit besteht als anderswo?“ Da meinte Hug: „Nein, solche Untersuchungen gibt es nicht.“ Ich habe dann darauf erwidert, wenn es keine Untersuchungen gibt, dann sei seine Argumentation, Gofman und Tamplin irrten, weil sonst im Schwarzwald die Krebshäufigkeit erhöht wäre, unhaltbar.

Ohne genaue Untersuchungen kann man sowas doch nicht sagen, denn – so fügte ich sarkastisch hinzu – man kann doch nicht annehmen, dass deswegen, weil dort die natürliche Strahlung und damit die spontane Krebsrate etwas höher ist als anderswo, die Krebstoten auf der Straße herumliegen. Darauf hat Hug nichts geantwortet. Umso größer war meine Empörung, als er dann am Ende der Diskussion vor Publikum noch einmal sein Argument, das ich in der Pause, leider nur unter vier Augen, widerlegt hatte, wiederholte.

Für mich war das damals so eine Art „Aha-Erlebnis“, dass Experten, die in der Öffentlichkeit Unbedenklichkeitsbestätigungen für die Kernkraft ausgeben, manche ihrer Argumente nicht verwenden, weil sie von ihrer Richtigkeit überzeugt sind, sondern von ihrer Wirksamkeit.

Die Situation der Atomgegner war damals schwierig. Man musste von unten aus dem Auditorium seine kritischen Meldungen loslassen und oben auf dem Podium hat Prof. Hans Grümm dann mit Hohn und Sarkasmus alles kommentiert und ad absurdum zu führen versucht.

Byla to, jak řečeno, velmi obtížná situace. Zooložka, paní prof. Gertrud Pleskot, starší, vážená paní, to celé dělala mnohem chytřeji. Kromě toho byla výřečnou sociální demokratkou, a proto také věděla, jak se něčeho takového chopit.

Tehdy vstoupila bez vyzvání na pódium a sdělila své proti-prohlášení, které bylo opravdu působivé.

Tehdejším vedoucím Institutu reaktorové techniky v Rakouské studijní společnosti pro atomovou energii (SGAE, Reaktorové centrum Seibersdorf) byl prof. Hans Grümm. Byl to mimořádně výřečný muž a uměl velmi dobře udělat dojem na jiné lidi, a na mě také.

Vedl jsem s ním při různých příležitostech podnětné rozhovory a považoval jsem ho za velmi zajímavou osobnost. Po mém odchodu z SGAE jsem ho poznal ze zcela jiné stránky. Grümm byl nanejvýš ambiciózním zastáncem jaderné energie, a navíc jazykově obratným demagogem. Když na veřejnosti hovořil o odpůrcích atomové energie, pak říkal, že to jsou buď lidé, kteří nemají vůbec žádné povědomí, zkrachovalé existence nebo vědci, kteří měli nepříjemnost se svým šéfem, přičemž zjevně myslel mě.

Stranou veřejnosti byly šířeny jiné polopravdy a bláboly, takže např. v den po první informační akci v Zwentendorfu, muselo to být snad v roce 1971, bylo povoláno několik prominentních expertů, kteří vystupovali před publikem ve velké hale v Zwentendorfu zhruba do 23:00 hodin se

Es war dies, wie gesagt, eine sehr schwierige Situation. Die Zoologin Frau Prof. Gertrud Pleskot, eine ältere würdige Dame, hat das ganze sehr viel gescheiter gemacht. Sie war nebenbei eine reddegewandte Sozialdemokratin und hat daher auch verstanden, wie man so etwas anpackt.

Sie ist damals unaufgefordert an das Podium getreten und hat ihr Kontra-Statement abgegeben, das recht wirksam war.

Der damalige Leiter des Instituts für Reaktortechnik in der Österreichischen Studiengesellschaft für Atomenergie (SGAE, Reaktorzentrum Seibersdorf) war Prof. Hans Grümm.

Er war ein äußerst eloquenter Mann und konnte sehr gut andere Leute beeindrucken, so auch mich.

Ich hatte bei verschiedenen Gelegenheiten mit ihm anregende Gespräche und stufte ihn als eine sehr interessante Persönlichkeit ein. Nach meinem Ausscheiden aus der SGAE lernte ich ihn von einer ganz anderen Seite kennen. Grümm war ein äußerst ambitionierter Verfechter der Kernenergie und dazu ein wortgewaltiger Demagoge. Wenn er in der Öffentlichkeit über Gegner der Atomkraft sprach, dann sagte er, das seien entweder Leute, die davon überhaupt keine Ahnung hätten, verkrachte Existenzen oder Wissenschaftler, die Ärger mit ihrem Chef gehabt haben, womit er offenbar mich meinte.

Abseits der Öffentlichkeit wurden andere Geschichten verbreitet, so zum Beispiel am Tag nach der ersten Informations-Veranstaltung in Zwentendorf, es muss wohl im Jahre 1971 gewesen sein. Einige prominente Atomexperten wurden aufgeboden und hielten bis gegen 23:00 Uhr ihre fortschrittseuphorischen und verharmlosenden Vorträge vor dem

svými přednáškami, oslavujícími pokrok a bagatelizujícími rizika. Diskusi vedl přísný starosta, ředitel druhého stupně základní školy (pozn. v Rakousku termín Hauptschule) a tvrdý zastánce jaderné elektrárny. Tehdy jsem za nepřilíš příznivého předpokladu pro diskusi měl v úmyslu nemluvit dlouho, nýbrž spíš se několikrát krátce a pregnantně přihlásit o slovo. To ale byla chyba, neboť už když jsem se podruhé hlásil o slovo, mě starosta přešel se slovy: „Už jste hovořil, nyní mají přijít ke slovu obyvatelé Zwentendorfu.“

Den po této akci mi zavolal jeden známý a řekl mi něco v tomto smyslu: „Představte si, co mi řekl úřední lékař z Tullnu. S odvoláním na včerejší akci byl toho názoru, že odpůrci atomu jsou vesměs šílenci a ignoranti. Když jsem namítl, že přece i Dr. Weish, biolog záření, byl mezi odpůrci, řekl: „Přestaňte s ním, ten byl přece kvůli podvodům propuštěn ze Seibersdorfu!“

Takovým způsobem tedy pánové zacházejí s názorovými odpůrci! Přirozeně jsem hodnotil toto nactiutrání tak, jak tomu doopravdy bylo - nedostatek argumentů. Ale přesto jsem se zlobil a často dostával podobná hlášení. Je mnohem jednodušší odpůrce hanobit za jeho zády než diskutovat o jeho věcných argumentech.

V únoru roku 1972 se Waltheru Soykovi podařilo pozvat amerického radiologa Johna W. Gofmana na přednášku do Vídně. Z Amerického domu, kde byla akce původně plánována, přišlo krátce předtím odřeknutí. Gofman zjevně kvůli svému kritickému postoji vůči atomové

staunenden Publikum in Zwentendorf in einer großen Halle. Der strenge Bürgermeister, Hauptschuldirektor und beinhardter Kernkraftwerksverfechter, leitete die Diskussion. Ich hatte damals bei der nicht sehr günstigen Voraussetzung, die sich für Diskussion bot, die Absicht, nicht lange zu reden, sondern mich eher mehrmals kurz und prägnant zu Wort zu melden.

Das war aber ein Fehler, denn schon bei der zweiten Wortmeldung übergang mich der Bürgermeister mit den Worten: „Sie waren ja schon dran, jetzt sollen Zwentendorfer zu Wort kommen.“

Am Tage nach dieser Veranstaltung rief mich ein Bekannter an und sagte mir sinngemäß: „Stellen Sie sich vor, was mir der Amtsarzt von Tulln gesagt hat. Auf die gestrige Veranstaltung angesprochen, meinte er, die Atomgegner seien doch allesamt Spinner und Ignoranten. Als ich ihm zu bedenken gab, da sei doch auch Dr. Weish, ein Strahlenbiologe, unter den Gegnern gewesen, meinte er: „Hören Sie auf mit dem, der ist ja wegen Betrügereien aus Seibersdorf entlassen worden!“

So also gehen die Herren mit Meinungsgegnern um! Natürlich wertete ich diese Ehrabschneiderei als das, was sie war: Argumentationsnotstand. Aber es war trotzdem ärgerlich, und des Öfteren bekam ich Meldungen ähnlicher Art. Es ist viel leichter, einen Gegner hinter seinem Rücken zu verunglimpfen, als sich mit seinen sachlichen Argumenten auseinanderzusetzen.

Im Februar 1972 gelang es Walter Soyka, den amerikanischen Strahlenmediziner John W. Gofman zu einem Vortrag nach Wien zu holen. Das Amerika-Haus, wo der Vortrag zunächst geplant war, sagte unmittelbar vor dem Vortrag ab.

Gofman war offenbar wegen seiner kritischen Einstellung gegen die

energii upadl v oficiální Americe v nemilost. Prof. Kühnelt zaskočil tím, že dal k dispozici posluchárnu zoologie na univerzitě. Gofman pronesl brilantní přednášku, dokonce se na ni dostavil pan Nishiwaki z institutu IAEA (*International Atomic Energy Agency*).

Zvlášť na mne zapůsobil klidný, suverénní Gofmanův způsob, kterým odpovídal na provokativní Nishiwakiovy otázky. Spontánně se podařilo uskutečnit rozhovor v úzkém kruhu mezi Gofmanem a Brunem Kreiskym. Kancléř americkému hostu pozorně naslouchal. Edi a já jsme využili omezeného času Gofmana ve Vídni pro obsáhlé debaty a interviewy. Setkání s touto velkolepou osobností a vzájemná sympatie mi pro další práci dodaly sílu a naději.

Pohádka o Menzenschwandu

V diskusi o jaderné energii tehdy hrálo podstatnou roli to, co dnes rád nazývám „diskuse o miliremech“. Debatovalo se o záření, které vychází z jaderného zařízení, a běžnou argumentací bylo, že asi 1 procento beztak přítomného přírodního záření působí navíc v blízkosti jaderného průmyslu. Tedy jeden milirem proti zhruba 100 miliremů průměrného přirozeného zatížení zářením. Běžná argumentace tehdy probíhala tak, že se říkalo, že existuje rozmezí kolísání přirozeného záření, a dokud jaderná energie zůstává v rozmezí kolísání, neměla by se proto považovat za závažnou. Aby se rozmezí kolísání přirozeného záření dalo zvlášť dobře ve velkém ukázat, bylo tehdy opakovaně poukazováno na Menzenschwand,

Atomenergie im offiziellen Amerika in Ungnade gefallen. Prof. Kühnelt sprang aber ein, indem er den Hörsaal der Zoologie an der Uni zur Verfügung stellte. Gofman hielt einen brillanten Vortrag, zu dem sich sogar Herr Nishiwaki von der IAEA eingefunden hat.

Besonders hat mich die ruhige, souveräne Art Gofmans beeindruckt, mit der er auf provokante Fragen Nishiwakis repliziert hat. Es ist kurzfristig gelungen, ein Gespräch in kleinerem Kreis zwischen Gofman und Bruno Kreisky zustande zu bringen. Der Kanzler hat dem amerikanischen Gast aufmerksam zugehört. Edi und ich haben Gofmans kurze Zeit in Wien für ausgiebige Gespräche und Interviews genutzt. Die Begegnung mit dieser großartigen Persönlichkeit und die wechselseitige Sympathie hat mir für meine weitere Arbeit viel Kraft und Zuversicht gegeben.

Das Märchen von Menzenschwand

In der Diskussion um die Kernenergie hat damals eine tragende Rolle gespielt, was ich heute gerne die „Millirem-Diskussion“ nenne. Es wurde über die Niedrigstrahlung diskutiert, die von Kernanlagen ausgeht und die gängige Argumentation war, dass circa 1 Prozent der ohnehin vorhandenen natürlichen Strahlung zusätzlich im Nahbereich der Kernindustrie wirksam würde. Also ein Millirem gegenüber circa 100 Millirem durchschnittlicher natürlicher Strahlenbelastung.

Das gängige Argumentations-Schema lief damals so, dass man sagte, es gibt ja eine Schwankungsbreite natürlicher Strahlung, und solange die Kernenergie innerhalb dieser Schwankungsbreite bliebe, könnte man ja nicht ernsthaft etwas dagegen haben. Um die Schwankungsbreite der natürlichen Strahlung besonders groß erscheinen zu lassen, wurde damals immer wieder auf Menzenschwand Bezug

vesnici ve Schwarzwald. Již německý biolog záření Otto Hug prohlásil rok předtím ve WIFI (Wirtschaftsförderungsinstitut-Ústav pro podporu hospodářství) ve Vídni:

„Kdyby měli Gofman a Tamplin pravdu, tak by muselo ve Schwarzwaldu existovat zvýšené riziko rakoviny.“ Jak to souvisí se Schwarzwaldem a Menzenschwandem? Tehdy v roce 1972 jsem v Ročence atomového hospodářství také četl, že v Menzenschwandu tvoří průměrné zatížení v zárodečných žlázách člověka přibližně dvacetinásobek průměru, dosahuje tedy 1.800 miliremů ročně. To by skutečně byla značná dávka. Ve Fischerhude u Brém v rámci našeho semináře biologie záření pro odpůrce atomu jsem v této věci oslovil Hanse Helmuta Wüstenhagena, předsedu Spolkového svazu občanských iniciativ ochrany životního prostředí, a zeptal se ho, jak to souvisí se Menzenschwandem.

Co je to za zvláštní místo? Kolik tam žije lidí a proč tam může být zatížení zářením tak vysoké?

Helmut Wüstenhagen mi tehdy řekl: „No jo, to je jedno malé lázeňské místo a poblíž se v lese nachází stará opuštěná uranová štola.“ Vtom jsem hned pochopil a myslel jsem si – a Edi Gruber si myslel totéž –, přece neměřili u štoly... Pro nás to byla výzva ke zkoumání.

Na jedné z našich cest po Německu v listopadu 1972 jsme s sebou vzali Geigerův měřicí přístroj a chtěli jsme fenoménu Menzenschwand přijít na kloub. A bylo to tak, jak jsme se domnívali.

genommen, einem Ort im Schwarzwald. Schon der deutsche Strahlenbiologe Otto Hug hatte ja ein Jahr zuvor im WIFI in Wien erklärt:

„Wenn Gofman und Tamplin recht hätten, dann müsste im Schwarzwald ein erhöhtes Krebsrisiko vorhanden sein.“ Was hat es nun mit diesem Schwarzwald auf sich und mit diesem Menzenschwand? Ich habe damals 1972 auch im Jahrbuch der Atomwirtschaft gelesen, dass in Menzenschwand die durchschnittliche Keimdrüsenbelastung der Menschen ungefähr das Zwanzigfache des Durchschnitts ausmache, also 1.800 Millirem pro Jahr betrage. Das wäre wirklich eine beachtliche Dosis gewesen. In Fischerhude bei Bremen, im Rahmen unseres Seminars Strahlenbiologie für Atomgegner, habe ich Hans Helmut Wüstenhagen, den Vorsitzenden des Bundesverbandes Bürgerinitiativen Umweltschutz darauf angesprochen und gefragt, was es mit diesem Menzenschwand auf sich habe.

Was ist das für ein besonderer Ort? Wie viele Leute leben dort und weshalb kann dort die Strahlenbelastung so hoch sein?

Helmut Wüstenhagen hat mir damals gesagt: „Naja, das ist so ein kleiner Kurort und in der Nähe davon befindet sich ein alter aufgelassener Uranstollen im Wald.“ Da ist bei mir gleich der Groschen gefallen und ich dachte mir – und Edi Gruber dachte dasselbe – man wird doch nicht beim Stollen gemessen haben? Für uns war das eine Herausforderung zur Nachforschung.

Auf einer unserer Touren durch Deutschland im November 1972 haben wir Geigerzähler mitgenommen und wollten dem Phänomen Menzenschwand auf die Spur kommen. Und es war so, wie vermutet.

V Menzenschwandu nebyla vůbec řeč o dvacetinásobku normální hodnoty, nýbrž takové hodnoty lze naměřit pouze v lese vzdáleném půl hodiny chůze od silnice, před opuštěnou uranovou štolou na skrývce, která byla vytěžena na povrch.

Později jsme sarkasticky napsali: „Kdyby někdo z Menzenschwandu vůbec chtěl tuto průměrnou dávku v gonádách uvedenou v ročence Atomového hospodářství získat, potom se by se musel na rok posadit v lese na tuto vytěženou skrývku.“

Tím jsme odhalili jednu ze lží atomového hospodářství.

Senckenberg

Etolog (badatel zkoumající v oblasti chování) původem z Německa, Gernot Graefe, který pracoval v Institutu pro srovnávací výzkum chování na odloučeném pracovišti v Donnerskirchenu a v roce 1970 si poslechl mou přednášku na univerzitě, se stal aktivním spolubojovníkem. Současně byl ale členem německé Přírodovědecké společnosti Senckenberg. Tato společnost měla své sídlo v Muzeu Senckenberg ve Frankfurtu, kde svého času byl už také prominentním členem Johann Wolfgang Goethe. Muzeum Senckenberg tehdy v roce 1972 uspořádalo výstavu k problematice životního prostředí a také zorganizovalo řadu přednášek. Jednou kapitolou v celé této tématice byla také jaderná energie, která byla tehdy v Německu poháněna velkou euforií pokroku. Tehdy již v Německu byly jaderné elektrárny. Ale

Im Ort Menzenschwand war keine Rede vom Zwanzigfachen des Normalwerts, sondern solche hohen Werte hat man nur im Wald messen können, eine halbe Stunde zu Fuß von der Straße entfernt, vor dem aufgelassenen Uranstollen auf dem Abraummateriale, das man da zutage gefördert hatte.

Wir haben später sarkastisch geschrieben: „Wenn jemand aus Menzenschwand diese im Jahrbuch der Atomwirtschaft angeführte durchschnittliche Gonadendosis überhaupt bekommen will, dann muss er sich ein Jahr lang im Wald auf diesen Abraum hinsetzen.“

Wir hatten damit eine der Lügen der Atomwirtschaft aufgeblättert.

Senckenberg

Der aus Deutschland stammende Verhaltensforscher Gernot Graefe, der am Institut für vergleichende Verhaltensforschung in der Außenstelle Donnerskirchen gearbeitet und der 1970 meinen Vortrag an der Universität gehört hatte, wurde ein aktiver Mitstreiter. Gleichzeitig war er aber auch Mitglied der deutschen „Senckenbergischen Naturforschenden Gesellschaft“. Diese Gesellschaft hat ihren Sitz im Museum Senckenberg in Frankfurt, und ein prominentes Mitglied dieser Gesellschaft war auch schon seinerzeit Johann Wolfgang Goethe. Dieses Senckenbergmuseum hat damals im Jahre 1972 eine Ausstellung zu Umweltproblemen gemacht und auch eine Vortragsreihe dazu organisiert. Ein Kapitel in dieser ganze Thematik war auch die Kernenergie, die damals besonders in Deutschland mit großer Fortschrittseuphorie vorangetrieben wurde. Es gab damals schon Kernkraftwerke in Deutschland. Aber es gab kaum Wissenschaftler, die vom Fach her

sotva existovali vědci celkem znalí v oboru, kteří by ochotně vyslovili kritické stanovisko k jaderné energii. A proto byla velká poptávka po kritických a zároveň odborně zdatných přednášejících.

Gernot Graefe mě doporučil jako referenta a obdržel jsem pozvání od prof. Schäfera, ředitele Muzea a Výzkumného institutu, abych ve Frankfurtu nad Mohanem vystoupil s přednáškou týkající se životního prostředí. Pro mne tehdy bylo velkou událostí přednášet jako zahraniční host jednoho nedělního dopoledne v slavnostním sále Muzea před zainteresovaným a vzdělaným publikem.

Ředitel Schäfer se mě zeptal, jestli bych byl ochoten zodpovídat také na otázky, neboť pánové ze Siemensu a AEG by si to tak představovali a dotazovali se, zda by bylo možné pokládat otázky k diskusi. Přírozeně jsem rád souhlasil. Byl jsem trochu rozechvěn a nervózní, když jsem vystoupil se svým referátem, ale proběhlo to docela dobře. Poprvé jsem se octl v roli pozvaného hosta a diskusi jsem prožíval zcela jinak než dosud.

Pánové z průmyslu, z AEG a Siemensu, jak se prostě slušelo, zdvořile pokládali přednášejícímu otázky a přednášející otázky zodpovídal a měl vždy poslední slovo. Byla to nanejvýš příjemná pozice a absolutně jsem neupadal do rozpaků. Zvlášť udiven jsem ale byl, když mi prof. Schäfer před auditoriem srdečně poděkoval, za prvé, že jsem se nepolekal daleké cesty, a co potom především zdůraznil, že jsem toto téma přednesl klidným, věcným způsobem. Uvědomil jsem si, že moje poněkud fádňá,

einigermaßen beschlagen waren, die sich bereit erklärt hätten, kritisch zur Kernenergie Stellung zu nehmen. Und so bestand große Nachfrage nach kritischen und zugleich sachverständigen Vortragenden.

Gernot Graefe hat mich als Referent empfohlen und ich erhielt eine Einladung von Prof. Schäfer, dem Direktor des Museums und Forschungsinstituts, in Frankfurt am Mein einen Vortrag in dieser Umwelt-Reihe zu halten.

Für mich war das damals ein großes Ereignis, an einem Sonntag Vormittag im Festsaal des Museums vor einem interessierten und gebildeten Publikum als ausländischer Gast einen großen Vortrag zu halten.

Direktor Schäfer hat mich gefragt, ob ich bereit wäre, auch Fragen zu beantworten, denn es seien Herren von Siemens und AEG vorstellig geworden und hätten angefragt, ob man auch Diskussionsfragen stellen dürfe. Ich habe natürlich gerne zugestimmt. Mit ein bisschen Zittern und Nervosität habe ich dort meinen Vortrag gehalten, aber es ist einigermaßen gut gegangen. Ich war nun erstmals in der Rolle eines eingeladenen Gastes und erlebte die Diskussion ganz anders als bisher.

Die Herren der Industrie, von AEG und Siemens, haben höflich, wie sich's halt gehört, dem Vortragenden Fragen gestellt und der Vortragende hat die Fragen beantwortet und hat immer das letzte Wort gehabt. Es war das eine äußerst angenehme Position und ich war absolut nicht in Verlegenheit zu bringen. Besonders verwundert war ich dann aber, als mir Prof. Schäfer vor dem Auditorium herzlich gedankt hat, erstens, dass ich den weiten Weg nicht gescheut habe und dann vor allem, das hat er hervorgehoben, die ruhige und sachliche Art, in der ich dieses Thema

rozvláčná a vůbec ne vybroušená rétorika snad zapůsobila dokonce pozitivně. Byl to docela velký a úspěšný zážitek, neboť jsem najednou už nemusel komentovat z pozadí, aby se mi potom dostalo zamítnutí, nýbrž byl jsem ten, komu naslouchali, který byl dost vážený, aby byl pozván, a jehož slova bylo potřeba brát vážně a ke kterému se muselo přistupovat se zdvořilostí a respektem. Dalším důsledkem této přednášky byla také publikace. S Edi Gruberem jsem přepracoval svůj manuskript a v publikační řadě Institutu Senckenberg byl otištěn svazeček s naším příspěvkem. Tento příspěvek jsme nazvali „Atomenergie und Umweltsituation. Die Radiointoxikation der Biosphäre“ (Atomová energie a situace životního prostředí. Radiotoxicita biosféry).

Ne zcela bez hrdosti mohu tvrdit, že jsem už tehdy trefně odhadl vývoj:

„Podaří-li se vyřešit podstatu problému životního prostředí, tzn. nekontrolovaný nárůst spotřeby energie, projeví se nedostatek energie jako zdánlivý problém a rozvoj jaderné techniky bude v budoucnu považováno za příklad chybného vývoje.“

Profesoři z Brém

Edi Gruber a já jsme v roce 1972 uspořádali kurz na téma „Biologie záření pro odpůrce atomu“ v letním kempu ve Fischerhude u Brém, který zorganizovala jedna velmi aktivní občanská iniciativa.

V té době jsem poznal řadu osobností z Německa, ale také z jiných zemí, např. z Holandska, a i z Alsaska, s nimiž jsem

dargestellt habe. Mir ist bei dieser Gelegenheit klar geworden, dass meine etwas fade, schleppende und gar nicht geschliffene Rhetorik da vielleicht sogar positiv gewirkt hat. Es war dies ein ganz großes Erfolgserlebnis, denn ich musste auf einmal nicht mehr aus dem Hintergrund irgendwelche Bemerkungen loswerden und dann das Schicksal des Abgeschmettert-Werdens erleiden, sondern ich war der, dem man zugehört hat, der wert genug war, eingeladen zu werden und dessen Worte man dann auch ernst nehmen musste und dem man mit Höflichkeit und Achtung entgegenkam. Die weitere Folge dieses Vortrags war dann auch eine Publikation. Ich habe mit Edi Gruber mein Vortragsmanuskript überarbeitet, und in der Schriftenreihe des Senckenberginsituts wurde ein Bändchen mit unserem Beitrag gedruckt. Wir nannten diesen Beitrag „Atomenergie und Umweltsituation. Die Radiointoxikation der Biosphäre“.

Nicht ganz ohne Stolz kann ich behaupten, damals schon die Entwicklung treffend eingeschätzt zu haben:

„Gelingt es, das Umweltproblem an seiner Wurzel, dem unkontrollierten Wachstum des Energieverbrauchs zu behandeln, so wird sich die Energieverknappung als Scheinproblem erweisen und der Aufbau der Kerntechnik künftig paradigmatisch für eine technische Fehlentwicklung stehen.“

Die Bremer Professoren

Edi Gruber und ich haben im Jahr 1972 in einem von einer sehr aktiven Bürgerinitiative in Fischerhude bei Bremen veranstalteten Sommercamp einen Kurs zum Thema „Strahlenbiologie für Atomgegner“ abgehalten. Zu dieser Zeit habe ich eine ganze Reihe von Personen kennengelernt, aus Deutschland, aber auch aus anderen Ländern, z.B. Holland und auch aus dem Elsass, mit denen ich noch

byl ještě mnoho let v kontaktu.

V tomto letním kempu v severním Německu byla také příležitost poznat mladé angažované německé vědce. Tehdy byla Univerzita Brémy „levým“ vzorem teprve několik let. Profesori byli v průměru velmi mladí, mnozí dokonce ustanoveni bez habilitace a byly to veskrze „levé“ typy s kritickým pohledem na společnost. Pro mne byla fascinující neuvěřitelná otevřenost a nezkorumpovatelnost těchto lidí. Jaderní fyzikové Jörn Bleck, Klaus Bätjer a Jens Scheer navštívili tento kemp a také si poslechli naše vysvětlení. Bylo potěšující zažít, jak tito mladí univerzitní profesori směřují své angažované odborné znalosti protinukleárním směrem. Jako vzdělaní levicoví intelektuálové kritizujících společnost byli hned schopni prohlédnout společenské dimenze hospodářské lobby a jejich taktiky, a tím pro mne tehdy také započal velmi důležitý vzájemný proces učení. Viděl jsem, že tito mladí, politicky bdělí profesori umějí vystupovat podstatně otevřeněji a čestněji než mnozí ve zkorumpovaném akademickém establishmentu v Rakousku, kteří by nikdy neotevřeli pusy ze strachu, aby se snad neztrapnili nebo snad aby neutrpěli újmy na svém společenském uznání.

Tehdy jsme v letním kempu zinscenovali také představení s účinkujícími.

Edi Gruber a já jsme zahráli roli průmyslových expertů a tehdy naši „žáci“, kterým jsme se pokoušeli zprostředkovat vědeckou argumentaci kritickou vůči atomu, převzali roli občanských iniciativ při jednom slyšení.

viele Jahre Kontakt haben sollte.

In diesem Sommercamp in Norddeutschland war aber auch Gelegenheit, engagierte junge deutsche Wissenschaftler kennenzulernen. Damals ist die Universität Bremen ein „linkes“ Modell, erst wenige Jahre alt gewesen. Die Professoren waren im Durchschnitt sehr jung, manche wurden sogar ohne Habilitation berufen und es waren durchwegs gesellschaftskritische „linke“ Typen. Für mich faszinierend war die unglaubliche Offenheit und Nichtkorrumpierbarkeit dieser Leute. Die Kernphysiker Jörn Bleck, Klaus Bätjer und Jens Scheer haben dieses Camp besucht und haben auch unseren Ausführungen zugehört. Es war erfreulich, zu erleben, wie diese jungen Universitätsprofessoren ihren engagierten Sachverstand in die antinukleare Richtung gelenkt haben. Sie waren als kenntnisreiche gesellschaftskritische Linke gleich in der Lage, auch die gesellschaftlichen Dimensionen der Industrielobby und ihrer Taktiken zu durchschauen, und es hat damals ein für mich auch sehr wichtiger wechselseitiger Lernprozess eingesetzt. Ich habe gesehen, dass diese engagierten politisch wachen Jungprofessoren wesentlich offener und ehrlicher auftreten können, als so manche im verkrusteten akademischen Establishment in Österreich, die nie den Mund aufgemacht hätten, aus Angst, sich vielleicht zu blamieren oder vielleicht in ihrer gesellschaftlichen Anerkennung Einbußen zu erleiden.

Wir haben damals in diesem Sommercamp auch ein Rollenspiel inszeniert, Edi Gruber und ich haben die Rolle von Industrieexperten bei einem Anhörungsverfahren gespielt und unsere „Schüler“ damals, denen wir versucht haben, die atomkritische wissenschaftliche Argumentation zu vermitteln, die waren in der Rolle der Bürgerinitiativen bei einem Anhörungsverfahren.

Tehdy jsem, alespoň si to myslím, zahrál tu roli průmyslového experta dobře, protiargumenty jsem snadno a brutálně smetl a také poukázal na to, že je zcela nevědecké, co zde tvrdí odpůrci atomu.

Silně na mne zapůsobilo, jak je lehké z pozice „uznávaného“ experta, který používá vědeckou terminologii jako zbraň k tomu, aby občany odbyl, zesměšnil a zdiskreditoval.

Jedna holandská aktivistka se na mne během předvádění této role zcela vážně a přemýšlivě podívala, načež pronesla: „Ty, Petře, najednou jsem měla pocit, že patříš k té druhé straně.“

Hans Helmut Wüstenhagen a pocit úspěchu v Karlsruhe

V kurzu ve Fischerhude jsem se seznámil s Hansem Helmutem Wüstenhagenem. Byl předsedou Spolkového svazu občanských iniciativ ochrany životního prostředí (BBU). Wüstenhagen mě později informoval o svých střetech, které proběhly mezi BBU a Jaderným výzkumným centrem v Karlsruhe. Tehdy byly u plotu na hranici Jaderného výzkumného centra občanskou iniciativou naměřeny zvýšené hodnoty záření a bylo to oznámeno veřejnosti. Jaderné výzkumné centrum se to pokusilo dementovat. Byla dohodnuta veřejná debata.

Hans Helmut Wüstenhagen vyjednal s lidmi z Jaderného výzkumného centra a s BBU konfrontaci, a sice pod titulem „Čtyři proti čtyřem“, čtyři vědci z centra proti čtyřem zástupcům občanské iniciativy. Plánována byla 90minutová pódiová diskuse přenášená

Ich habe damals, so glaube ich, die Rolle des Industrieexperten gut gespielt, die Gegenargumente locker und brutal abgeschmettert, auch mit dem Hinweis, es sei völlig unwissenschaftlich, was da von diesen Atomgegnern behauptet würde. Ich war stark beeindruckt, wie leicht es ist, aus der Position des „anerkannten“ Experten, der die wissenschaftliche Terminologie als Waffe einsetzt, Bürger abzuschmettern und zu diskreditieren.

Eine holländische Aktivistin hat mich während dieses Rollenspiels ganz ernst und nachdenklich angeschaut und danach hat sie gesagt: „Du Peter, ich habe auf einmal das Gefühl gehabt, du gehörst zu der anderen Seite.“

Hans Helmut Wüstenhagen und das Erfolgserlebnis in Karlsruhe

Bei dem Kurs in Fischerhude hatte ich Hans Helmut Wüstenhagen kennengelernt. Er war der Vorsitzende des BBU, des „Bundesverbandes Bürgerinitiativen Umweltschutz“ in Karlsruhe. Wüstenhagen hat mir später von seinen Auseinandersetzungen berichtet, die zwischen BBU und dem Kernforschungszentrum Karlsruhe gelaufen sind. Es wurden damals am Zaun, an der Grenze des Kernforschungszentrums, von der Bürgerinitiative erhöhte Strahlungswerte gemessen und man hat das in der Öffentlichkeit kundgetan. Das Kernforschungszentrum versuchte zu dementieren. Ein öffentliches Gespräch wurde vereinbart.

Hans Helmut Wüstenhagen hatte mit den Leuten des Kernforschungszentrums und dem BBU eine Konfrontation ausgemacht und zwar unter dem Titel „Vier gegen vier“, vier Wissenschaftler aus dem Kernforschungszentrum gegen vier Vertreter der Bürgerinitiative. Geplant war eine 90-minütige, vom Süddeutschen

Jihoněmeckým rozhlasem z haly, ve které bylo shromážděno velké publikum. Jaderné výzkumné centrum povolalo svou první garnituru, prominentního vedoucího oboru jaderné energie, profesora Wolfa Häfeleho, který byl také označován jako otec „rychlého množivého reaktoru“ v Kalkaru. Häfele byl velmi působivou osobností, mluvil pomalým a váženým hlasem, syn pastora, který dokázal působivě vystupovat. Dalším zástupcem byl Krause, který zodpovídal za nakládání s odpadem, a ještě si také vzpomínám na vedoucího Institutu záření, lékaře a ochránce před zářením, myslím, že to byl profesor Kiefer. Wüstenhagen mě pozval, abych se této polemické rozpravy zúčastnil jako jeden ze čtyř za občanskou iniciativu. Když jsem tehdy přijel do Karlsruhe, Wüstenhagen mne vyzvedl na nádraží a řekl mi: „Budete se tomu smát, pane Weishi, co Vám teď povím. Když jsme včera dávali ve známost jména našich účastníků, řekl jsem, Dr. Weish, a v tom se pánové zeptali: „Ten z Vídně?“, a když jsem přitakal, už debatu nechťeli“. To byla samozřejmě nanejvýš konstruktivní informace. Byl jsem tehdy ještě velmi ostýchavý a nervózní a před touto konfrontací jsem měl obvyklý stres. Ale tato zpráva, ze které jasně vyplývalo, že se druhá strana také necítí dobře, mě silně motivovala. Wüstenhagen potom řekl, „jestli ten rozhovor odmítají, potom je to útek, který by BBU také odpovídajícím způsobem odhalil před veřejností“. Nato se pánové z Karlsruhe přece jen rozhodli, že se debata uskuteční.

Je zvyklostí, že se před podobnými konfrontacemi pódioví účastníci

Rundfunk übertragene Podiumsdiskussion in einer Halle vor großem Publikum. Das Kernforschungszentrum hat seine erste Garnitur aufgeboden, den prominenten Bereichsleiter Kernenergie Prof. Wolf Häfele, der auch als Vater des „Schnellen Brüters“ in Kalkar bezeichnet wurde. Häfele war eine sehr wirkungsvolle Persönlichkeit mit einer langsamen und gewichtigen Stimme, ein Pastorensohn, der eindrucksvolle Auftritte zustande brachte.

Ein weiterer Vertreter war der Verantwortliche für die Abfallbehandlung Krause und ein anderer, an den ich mich noch erinnere, war der Leiter des Strahlenschutzinstitutes, ein Mediziner und Strahlenschützer, ich glaube, er hieß Prof. Kiefer. Wüstenhagen hatte mich eingeladen, als einer der vier von der Bürgerinitiative an diesem Streitgespräch teilzunehmen. Als ich damals in Karlsruhe ankam, hat mich Wüstenhagen vom Bahnhof abgeholt und zu mir gesagt: „Sie werden lachen, Herr Weish, über das, was ich Ihnen jetzt sage. Als wir gestern die Namen unserer Teilnehmer bekanntgeben mussten, habe ich gesagt, „Dr. Weish“, und da fragten die Herren, „der aus Wien“? Und als ich bejahte, wollten sie das Gespräch nicht mehr“. Das war natürlich eine höchst aufbauende Information. Ich war damals noch sehr schüchtern und nervös und hatte vor dieser Konfrontation den üblichen Druck in der Magengrube. Aber diese Nachricht, aus der klar hervorging, dass die andere Seite sich auch nicht wohlfühlte, hat mich stark aufgebaut. Wüstenhagen hat aber gesagt, „wenn sie das Gespräch nicht wollen, dann ist das ein Kneifen, das der BBU in der Öffentlichkeit auch entsprechend darstellen würde.“ Daraufhin haben die Herren aus Karlsruhe doch beschlossen, das Gespräch zustande kommen zu lassen.

Vor solchen Konfrontationen pflegt man ja die Podiumsteilnehmer einander in irgendeinem Nebenraum vorzustellen und bei solchen Gelegenheiten schaut man sich

vzájemně ve vedlejší místnosti představí a při takových příležitostech každý trochu nedůvěřivě a starostlivě pozoruje své soupeře a odhaduje své možnosti. Bylo pro mě zajímavým zážitkem Häfeleho potkat. Tento normálně neuvěřitelně důležitě vystupující, sebejistý muž byl bledý, měl krůpěje potu na čele a viditelně se trochu třásl. Najednou jsem se zcela uklidnil a měl jsem dobrý pocit, že jsem silný proto, že zastupuji své přesvědčení, protože mohu argumentovat ze svého vědomí a svědomí, ale Häfele musí jadernou energii obhajovat. Tento silný pozitivní zážitek měl pro mne největší význam pro budoucí střety. Také tehdejší konfrontace při pódiové diskusi proběhla v našem smyslu dobře, ačkoliv situace byla velmi složitá.

Vzpomínám si, že jsem už tehdy poukázal na možnosti využití solární energie. Ve velkém auditoriu byli přirozeně početní zástupci z Jaderného výzkumného centra, a když jsem uvedl solární energii jako budoucí alternativu, ozval se v sále hlučný posměch. Také z toho je vidět, kolik se mezitím přece jen změnilo.

Problematická tlaková nádoba

Jednoho dne neúnavný Walther Soyka zjistil, že úředník na Ministerstvu pro výstavbu a techniku, který byl příslušný pro vystavení povolení, má pochybnosti o konstrukci tlakové nádoby reaktoru. Spojil mě s jedním mladým fyzikem materiálů Wolfgangem Kropem a navštívili jsme spolu Bruno Eislera v jeho úřadu, v němž bylo možné

natürlich immer etwas argwöhnisch und sorgenvoll seine Gegner an und schätzt seine Möglichkeiten ein. Für mich war es ein interessantes Erlebnis, Häfele zu begegnen. Dieser normalerweise unglaublich gewichtig auftretende, selbstsichere Mann war blass, hatte Schweißperlen auf der Stirn und zitterte sichtlich ein bisschen. Ich wurde plötzlich ganz ruhig und hatte das gute Gefühl, dass ich stark sei, stark deshalb, weil ich meine Überzeugung vertrete, weil ich aus meinem Gewissen und Wissen heraus argumentieren kann, Häfele aber muss die Kernenergie verteidigen.

Dieses starke positive Erlebnis war für die künftigen Auseinandersetzungen von größter Bedeutung. Aber auch die Auseinandersetzung damals bei dieser Podiumsdiskussion verlief gut in unserem Sinn, obwohl die Situation sehr schwierig war.

Ich erinnere mich, dass ich damals schon auf die Chancen der Sonnenenergie hingewiesen habe. In dem großen Auditorium gab es natürlich zahlreiche Vertreter aus dem Kernforschungszentrum und als ich die Sonnenenergie als zukunftsfähige Alternative ansprach, gab es schallendes Gelächter im Saal. Auch daran sieht man, wieviel sich in der Zwischenzeit eben doch geändert hat.

Das problematische Druckgefäß

Eines Tages hatte der unermüdliche Walter Soyka herausgefunden, dass der für die Genehmigung zuständige Beamte im Ministerium für Bauten und Technik Zweifel an der Konstruktion des Reaktorgefäßes hegte. Er brachte mich mit dem jungen Materialphysiker Wolfgang Kropem zusammen und wir besuchten Bruno Eisler in seinem Büro, in dem eine kleine Sammlung von Fragmenten explodierter Dampfkesseln zu bewundern war.

obdivovat malou sbírku fragmentů tlakových kotlů, které vybuchly. Eisler nám vysvětlil, že dostává hromadně podklady ke všem tlakovým nádobám, které mají být schváleny, ale o té nejnebezpečnější, pro atomovou elektrárnu Zwentendorf, téměř žádný materiál s údaji ke svému hněvu nedostal. Na základě křivky, kterou pečlivě zobrazil z hlediska stárí a tlakového zatížení mnoha vybuchlých parních kotlů, nám demonstroval, že tlakový kotel atomové elektrárny Zwentendorf by mohl po 25 letech provozu explodovat. Sarkasticky k tomu poznamenal, že ještě nemůže říci, jestli palivové články také vyletí, nebo zůstanou. To by mohl vědět teprve, když dostane detailní plány. Od Wolfganga jsem se tehdy naučil, že žádný materiál není tak bezpečný, jak by to vyžadovala jaderná technika a že tlakové zatížení jakož i chemická koroze v souhrně s „křehkostí způsobenou zářením“, zvláště s faktorem času není dostatečně předvídatelný. Eisler se rozzlobil, když mu někdo s odkazem na americký ASME-Code (norma pro výrobu kotlů) vysvětloval, že Rakouská vyhláška na parní kotle (Dampfkesselverordnung) není aplikovatelná, že se to ale prokázalo jako falešná informace. Na spodním konci tlakové nádoby je na jednom místě, pro něhož je podle Rakouské vyhlášky na parní kotle předepsán minimální poloměr zakřivení, jedna hrana se svarem, na kterém dochází k vysokým ohybovým napětím. Když Bruno Eisler odmítl kotel povolit, vyřešil se problém „rakouským způsobem“. Eisler šel do penze a jeho poddajný následovník v úřadu vystavil povolení, jak bylo požadováno.

Eisler erklärte uns, dass er über alle zu bewilligenden Druckgefäße stapelweise Unterlagen bekäme, über den gefährlichsten aber, den des AKW Zwentendorf, hätte er zu seinem Ärger so gut wie nichts an Datenmaterial bekommen.

Anhand einer Kurve, die er akribisch aus Alter und Druckbeanspruchung vieler explodierter Dampfkessel gezeichnet hatte, demonstrierte er uns, dass der Dampfkessel des AKW Zwentendorf nach 25 Jahren Betrieb explodieren könnte.

Sarkastisch bemerkte er dazu, er könne noch nicht sagen ob die Brennelemente mitfliegen oder zurückbleiben würden – das könne er erst wissen, wenn er Detailpläne bekäme.

Von Wolfgang lernte ich damals, dass kein Material so sicher sei, wie die Kerntechnik es verlangen würde, und dass Druckbeanspruchung sowie chemische Korrosion und „Strahlenversprödung“ in ihrem Zusammenspiel, insbesondere mit dem Zeitfaktor nicht ausreichend berechenbar sind. Eisler war verärgert, dass man ihm mit dem Hinweis auf den amerikanischen ASME-Code erklärt habe, die Österreichische Dampfkessel-Verordnung sei nicht anzuwenden, dass sich dies aber als Falschinformation erwiesen habe.

Am unteren Ende des Druckgefäßes gibt es an einer Stelle, für die nach der Österreichischen Dampfkesselverordnung ein Mindestkrümmungsradius vorgeschrieben ist, eine Kante mit Schweißnaht, an der hohe Knickspannungen auftreten. Als Bruno Eisler sich weigerte, den Kessel zu genehmigen, wurde das Problem „österreichisch“ gelöst: Eisler ging in Pension und sein gefügiger Nachfolger im Amt erteilte die Genehmigung, wie gewünscht.

Nebezpečí zemětřesení

Muselo to být v roce 1972, když ve Vídni proběhlo silné zemětřesení. Můj přítel a kolega Martin Steiner v Institutu zoologie Zemědělské univerzity (BOKU) byl toho mínění, že je opravdu důležité vydat tiskovou zprávu o nebezpečí zemětřesení ve Zwentendorfu. Walther Soyka, který měl v těchto věcech zkušenosti, nebyl ve Vídni, a tak ta záležitost zůstala k mé nelibosti na mně. Martin nepřipustil žádné mé výmluvy a předložil mi několik dat k zemětřesení v tomto regionu v posledních stoletích. Nezbylo mi tedy nic jiného, než zavolat tiskovou agenturu a vydat tiskové prohlášení. Už bylo po 17. hodině a hned potom jsem šel domů. Druhý den ráno jsem šel vesele si pískaje nic netuše do Institutu, kde mě ředitel úřadu Dr. Friedrich Weiß okamžitě vztekle zavolal a ptal se mě, jak jsem k tomu přišel, abych jeho jménem šířil tisková prohlášení, za která je potom on kárán. Rektor Kar ho právě předtím „sjel“. Co se přihodilo? Dopoledne předchozího dne ohlásil Dr. Friedrich Weiß škodu způsobenou zemětřesením na správní budově.

Když APA (Austria Presse Agentur, Rakouská tisková Agentura) po mém tiskovém prohlášení potom navečer rutinně zavolala zpět, dostala k telefonu vrátného BOKU, který na otázku, jestli hlášení o zemětřesení přišlo od Dr. Weiße, odpověděl: „Ano, od Dr. Friedricha Weiße“, neboť otázku vztáhl na poškození budovy. Když se toto nedorozumění vysvětlilo, nasadil Fritz Weiß smířlivější tvář a vyprávěl mi, co proběhlo v televizi: V pořadu „Zeit im

Erdbebengefahr

Es muss 1972 gewesen sein, als sich in Wien ein deutliches Erdbeben ereignet hatte. Mein Freund und Kollege Martin Steiner im Institut für Zoologie an der BOKU meinte, es sei ganz wichtig, eine Pressemeldung über die Erdbebengefährdung des Standortes Zwentendorf zu machen. Walter Soyka, der in diesen Dingen Erfahrung hatte, war aber nicht in Wien, und so blieb die Sache zu meinem Missvergnügen an mir hängen.

Martin ließ keine Ausflüchte gelten und legte mir einige Daten zu den Erdbeben dieser Region in den letzten Jahrhunderten vor. So blieb mir nichts anderes übrig, als die Presseagentur anzurufen und eine Presseerklärung abzugeben. Es war schon nach 17 Uhr und ich ging danach bald heim. Am nächsten Morgen kam ich fröhlich pfeifend, nichts ahnend ins Institut, wo mich alsbald der Kanzleidirektor Dr. Friedrich Weiß wutschnaubend anrief und mich fragte, wie ich dazukäme, in seinem Namen Pressemeldungen zu verbreiten, für die er dann zurechtgewiesen werde. Rektor Kar hätte ihn gerade zuvor „zusammengestaucht“. Was war geschehen? Am Vormittag des Vortrages hatte Dr. Friedrich Weiß einen erdbebenbedingten Gebäudeschaden an die Gebäudeverwaltung gemeldet.

Als die APA nach meiner Pressemeldung gegen Abend dann routinemäßig zurückgerufen hat, bekam sie den Portier der BOKU ans Telefon, der auf die Frage, ob die Meldung über das Erdbeben von Dr. Weiß gekommen sei, geantwortet hat:

„Ja, von Dr. Friedrich Weiß“, denn er bezog die Frage auf den Gebäudeschaden.

Als dieses Missverständnis aufgeklärt war, zeigte sich Fritz Weiß versöhnlich und erzählte mir, was im Fernsehen gelaufen war: In der Sendung „Zeit im Bild“ hatte

Bild“ („Čas v obraze“) vytvořili krásný příspěvek.

Ukázali mapu s označenými epicentry otřesů a celému tomu dali titul: „Vysoká škola zemědělská (BOKU) vyjadřuje pochyby o stanovišti reaktoru.“ Zavolal jsem rektora a nesměle jsem se zeptal, jestli si přeje se mnou mluvit, což rozhodně potvrdil. Dalo se pomyslet, že se mě zmocňovaly pocity nevolnosti, když jsem k němu vykročil. K mému štěstí si už svůj vztek vyřadil na Dr. Friedrichovi Weißovi, s nímž měl beztak napjatý vztah. Podařilo se mi přesvědčit ho o tom, že jsem podal zprávu svým jménem a že jsem pouze uvedl jako služební adresu BOKU.

Během mé přítomnosti v kanceláři rektora stále zvonil telefon a on musel uklidňovat rozhořčené „vysoké pány“, kteří mu vytýkali televizní příspěvek. Rektor Kar se ukázal jako férový muž s pochopením, a ta věc neměla žádnou dohru.

Systemová analýza zdravotnictví v Rakousku

Bylo to v roce 1973, když jsem ještě byl asistentem na BOKU, kdy mě jakýsi kolega z Institutu potravinářské technologie získal ke spolupráci na jednom skutečně pozoruhodném projektu.

Dr. Dieter Knorr patřil ke skupině mladých angažovaných vědců, kteří měli požadavek od Úřadu spolkového kancléře vypracovat interdisciplinárním způsobem systémovou analýzu zdravotnictví v Rakousku. Přitom se jednalo o společensko-kritickou analýzu,

man einen schönen Beitrag gestaltet.

Man zeigte eine Karte mit den eingezeichneten Epizentren der Beben und gab dem Ganzen den Titel: „Die Hochschule für Bodenkultur äußert Zweifel am Reaktorstandort.“ Ich rief nun den Rektor an und fragte kleinlaut, ob er mich zu sprechen wünsche, was er entschieden bejahte. Man kann sich denken, dass mir nicht wohl in der Magengrube war, als ich den Gang zum Rektor antrat. Zu meinem Glück hatte er seinen Zorn bereits an Dr. Friedrich Weiß – zu dem er ohnehin ein gespanntes Verhältnis hatte – ausgelassen. Es gelang mir, ihn davon zu überzeugen, dass ich die Meldung in meinem Namen gemacht und nur als Dienstadresse die BOKU genannt hatte.

Während meiner Anwesenheit im Büro des Rektors läutete ständig das Telefon und er musste zahlreiche empörte „hohe Herren“, die ihm wegen des Fernsehbeitrags Vorhaltungen machten, beschwichtigen. Rektor Kar erwies sich als fair und verständnisvoll und die Sache hatte kein Nachspiel.

Systemanalyse des Gesundheitswesens in Österreich

Es war 1973, als ich noch Assistent an der BOKU war, da gewann mich ein Kollege aus dem Institut für Lebensmitteltechnologie zur Mitarbeit an einem recht bemerkenswerten Projekt.

Dr. Dieter Knorr gehörte einer Gruppe engagierter junger Wissenschaftler an, die vom Bundeskanzleramt den Auftrag hatten, in interdisziplinärer Weise eine Systemanalyse des Gesundheitswesens in Österreich zu erstellen.

Es handelte sich dabei um eine gesellschaftskritische Arbeit; es ging um

šlo o sociální otázky, o finanční otázky, ale i o problematiku, jak je zdraví různým způsobem poškozováno, například stravou nebo také faktory životního prostředí.

To byl důvod, proč mě kolega Knorr oslovil, neboť věděl, že jsem se otázkami životního prostředí zabýval, a dotázal se mě, jestli bych byl ochoten v rámci této studie zpracovat poškození zdraví faktory životního prostředí. Tehdy jsem mu vysvětlil, že pracuji společně se svým přítelem a kolegou Edi Gruberem na vědecké příručce s titulem „Radioaktivität und Umwelt“ („Radioaktivita a životní prostředí“) pro vydavatelství Gustav-Fischer-Verlag Stuttgart, a že jsem touto činností naprosto vytížený. Ovšem nabídl jsem, že radioaktivitu exemplárně zpracuji jako původce nemoci. Pozvali mne, abych tu myšlenku vysvětlil před projektovým týmem a návrh se shledal se všeobecným souhlasem. Tak jsem se dal s Edi Gruberem do díla pojednávajícím téma „Radioaktivität als Krankheitsfaktor, gesellschaftliche Probleme einer expandierenden Kernenergieproduktion“ („Radioaktivita jako původce nemoci, společenské problémy expandující produkce jaderné energie“). U ostatních kolegů podílejících se na projektu se jednalo veskrze o tzv. „levičáky“, počínaje Petrem Fleissnerem, který vědecky zpracovával souvislost systému, přes Petera Kreiskyho, byl při tom i sociolog Silvio Lehmann.

Zadáním pro naši práci bylo, že by měla být kritická vůči systému a společnosti, a to si zvláště Edi Gruber nenechával říkat dvakrát. Měl vždy sklon ke širavým poznámkám. Ve své práci jsme tedy

soziale Fragen, um finanzielle Fragen, aber auch um die Problematik, wie auf verschiedene Weise die Gesundheit geschädigt wird, beispielsweise durch Ernährung, aber auch durch Umweltfaktoren.

Das war der Grund, warum Kollege Knorr mich angesprochen hatte, denn er wusste, dass ich mich mit Umweltfragen befasste und er fragte bei mir an, ob ich bereit wäre, Gesundheitsschädigung durch Umweltfaktoren im Rahmen dieser Studie zu bearbeiten. Ich erklärte ihm damals, dass ich gemeinsam mit meinem Freund und Kollegen Edi Gruber an einem wissenschaftlichen Taschenbuch arbeitete, mit dem Titel „Radioaktivität und Umwelt“ für den Gustav-Fischer-Verlag in Stuttgart, und dass ich voll und ganz mit dieser Tätigkeit ausgelastet sei.

Ich bot allerdings an, Radioaktivität als Krankheitsfaktor exemplarisch zu behandeln. Man lud mich ein, vor dem Projektteam die Idee zu erläutern und der Vorschlag fand allgemeine Zustimmung.

So machte ich mich mit Edi Gruber ans Werk, das Thema „Radioaktivität als Krankheitsfaktor, gesellschaftliche Probleme einer expandierenden Kernenergieproduktion“ zu behandeln.

(Bei den am Projekt beteiligten übrigen Kollegen handelte es sich durchwegs um so genannte „Linke“, angefangen von Peter Fleissner, der den Systemzusammenhang wissenschaftlich bearbeitete, über Peter Kreisky, aber auch der Soziologe Silvio Lehmann war mit dabei.)

Eine Vorgabe für unsere Arbeit war, dass sie systemkritisch und gesellschaftskritisch sein sollte, und das hat sich insbesondere Edi Gruber nicht zweimal sagen lassen. Er hatte immer schon einen Hang zu ätzenden Bemerkungen. So sparten wir in unserer

nešetřili kritickými komentáři k panujícím poměrům.

Například jsme se následovně postavili k zákonu na ochranu proti záření, zákonu, který byl vždy s hrdostí Ministerstvem zdravotnictví udáván jako příkladný.

Napsali jsme: „Co před účinností zákona na ochranu před zářením bylo zakázáno, totiž ozařovat lidi z nemedicínských účelů, je od té doby dovoleno. Aby tato okolnost byla zohledněna v názvu zákona, měl by být přejmenován ze „zákona proti záření“ na „zákon povolující ozáření“.“

Nešetřili jsme ani kritickými poznámkami k rakouskému energetickému hospodářství a ve své práci jsme měli také téměř žalovatelné pasáže, např. jsme mluvili o takřka kriminálních metodách propagace jaderných elektráren a vysvětlovali jsme to také na příkladech.

Ubrali jsme však z naší rétoriky, že nemáme na mysli kriminalitu z právního hlediska, ale spíše z věci samé.

Byla tam také řada pasáží, v nichž jsme se kriticky stavěli k vyjádřením tehdejší ministryně zdravotnictví Ingrid Leodolter a zodpovědného sekčního šéfa Dr. Herberta Pindura. Tak např. Ingrid Leodolter dokumentovala v jednom veřejném vystoupení velmi příznačnou formou přednost energetického hospodářství před zajištěním zdraví. Při jedné akci na začátku jejího funkčního období, bylo to patrně v roce 1972, která se konala pod názvem „Umweltschutz heißt Überleben“ („Ochrana životního

Arbeit nicht mit kritischen Kommentaren zu den herrschenden Zuständen.

Beispielsweise nahmen wir wie folgt zu dem Strahlenschutzgesetz Stellung, dem Strahlenschutzgesetz, das immer mit Stolz als beispielhaft vom Gesundheitsministerium angesprochen wurde.

Wir schrieben: „Was vor Inkrafttreten des Strahlenschutzgesetzes verboten war, nämlich Menschen zu nichtmedizinischen Zwecken zu bestrahlen, ist seitdem erlaubt. Um diesem Sachverhalt auch in der Benennung des Gesetzes Rechnung zu tragen, wäre es von „Strahlenschutzgesetz“ zu „Bestrahlungserlaubnisgesetz“ umzubenennen.“

Wir sparten auch nicht mit kritischen Bemerkungen zu der österreichischen E-Wirtschaft und hatten auch einige beinahe klagefähige Passagen in unserer Arbeit, z.B. sprachen wir von quasi kriminellen Methoden der Kraftwerkspropaganda und erläuterten dies auch anhand von Beispielen.

Allerdings, schränkten wir ein, kriminell vielleicht nicht aus juridischer Sicht, wohl aber von der Sache her.

Es gab dann auch noch eine ganze Reihe von Passagen, in denen wir uns kritisch mit Äußerungen der damaligen Gesundheitsministerin Ingrid Leodolter und dem zuständigen Sektionschef Dr. Herbert Pindur auseinandersetzten. So hat z.B. Ingrid Leodolter in einer öffentlichen Veranstaltung in einer sehr bezeichnenden Weise den Vorrang der Energiewirtschaft vor der Gesundheitssicherung dokumentiert. In einer Veranstaltung zu Beginn ihrer Amtszeit, es war vermutlich 1972, die unter dem Titel stand „Umweltschutz heißt Überleben“, hatte ich der Frau Ministerin in der Diskussion die

prostředí znamená přežití“), jsem paní ministryni položil následující otázku: „Jak lze odpovídat za to, že ozáření obyvatelstva je zákonem přípustné, když se přece ví, že už nízké dávky mohou vyvolat rakovinu, leukémii a dědičné poruchy, a to jedině za účelem, aby se mohly stavět a provozovat jaderné elektrárny?“ Odpověď paní ministryně byla jasná a jednoduchá: „Je skutečností, že se spotřeba energie každých deset let zdvojnásobuje a podle toho se musíme řídit.“ Také situaci v souvislosti se schválením jaderné elektrárny jsme komentovali kriticky a zčásti také sžíravě. Na příklad, že mezi zadavateli, zástupci Společnosti jaderné elektrárny Tullnerfeld GesmbH a úředníky na ministerstvu panoval docela přátelský vztah. Naše práce byla hotova a včas odevzdána jako výzkumná zpráva. Když jsme dokončili naši kapitolu „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ („Radioaktivita jako faktor nemoci“), poslali jsme ji ostatním účastníkům projektu a při závěrečném rokování se také o všech příspěvcích diskutovalo. Pro mne a pro Ediho to byla motivující zkušenost, když jsme upozorovali, jak angažovaně ostatní mladí vědci našemu stanovisku nejen rozumějí, ale také ho sdílejí, a jak hned se svou sociologickou „levou“ elokvencí naši kritiku dále rozvíjeli svými vlastními slovy. Při této příležitosti jsem se poprvé setkal se Silvio Lehmannem. Znal jsem ho jen z televize v souvislosti se studentským hnutím v roce 1968 a připadal mi, jako zprvu naprosto konzervativnímu mladému vědci, kvůli jeho pohrdání vůči univerzitním profesorům, opravdu nepříjemný.

folgende Frage gestellt: „Wie ist es zu verantworten, die Bestrahlung der Bevölkerung per Gesetz zuzulassen, wo man doch weiß, dass selbst niedrige Dosen Krebs, Leukämie und Erbschäden auslösen können, einzig und allein zu dem Zweck, dass man Kernkraftwerke bauen und betreiben kann?“ Die Antwort der Frau Ministerin war klar und einfach: „Es ist eine Tatsache, dass sich der Stromverbrauch alle 10 Jahre verdoppelt, und danach müssen wir uns richten.“

Auch die Situation im Zusammenhang mit der Genehmigung des Kernkraftwerks haben wir kritisch und zum Teil auch ätzend kommentiert; zum Beispiel das amikale Verhältnis, das zwischen den Antragstellern, den Vertretern der Gemeinschaftskraftwerk Tullnerfeld GesmbH und den Beamten im Ministerium herrschte. Unsere Arbeit wurde fertig und rechtzeitig mit den übrigen als Forschungsbericht abgegeben. Als wir unser Kapitel „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ abgeschlossen hatten, sandten wir es an die übrigen Projektteilnehmer aus und bei der Schlussbesprechung wurde über alle Beiträge auch diskutiert. Es war für Edi und mich eine aufbauende Erfahrung, als wir bemerkten, wie engagiert die übrigen jungen Wissenschaftler unseren Standpunkt nicht nur verstanden, sondern auch geteilt haben, und wie sie gleich mit ihrer soziologischen „linken“ Eloquenz unsere Kritik mit ihren eigenen Worten weiterentwickelt haben. Bei dieser Gelegenheit habe ich Silvio Lehmann zum ersten Mal persönlich getroffen. Ich kannte ihn nur aus dem Fernsehen im Zusammenhang mit der 68er-Studentenbewegung und er war mir – als einem zuvor erzkonservativen Jungwissenschaftler – wegen seiner Respektlosigkeit gegenüber Universitätsprofessoren recht unangenehm aufgefallen.

Když ale naše společné nepřátele, panstvo z atomového a energetického hospodářství jedovatě a svojí výřečností zesměšnil, zahřálo mě to u srdce. Silvio Lehmann mi byl naráz sympatický.

Poprvé mi bylo jasné, jak je důležité táhnout za jeden provaz, a dokonce překonat averze. Naučit se lépe poznat ty, kteří jinak uvažují, rozšiřuje ve většině případů naše povědomí.

Tento způsob poznání byl v následující době zvláště důležitý v Rakousku. Státní mocí často uměle prohlubované příkopy mezi „levičáky“ a „konzervativci“ atd., byly v našem „hnutí zdola“ ve společném postupu proti hrozbám úspěšně překonány.

A nyní přece jen zpátky k „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ („Radioaktivita jako původce nemoci“). Spolkový kancléř obdržel studii včas. Byla, takový bývá osud všech takových studií, nejprve odložena do šuplíku. Edimu a mně to nebylo vůbec vhod, neboť za touto kapitolou vězelo mnoho práce a za druhé jsme neviděli za tu práci ani šilink, neboť když nás získali ke spolupráci, byl už koláč rozdělen mezi ostatními. Tehdy jsme prohlásili, že svůj příspěvek poskytneme i zdarma. Nechtěli jsme jen, aby naše práce v nějakém šuplíku zastarala a na vedoucím projektu jsme si vyžádali souhlas, abychom samostatně podle potřeby směli se svojí kapitolou vyjít na veřejnost.

Tehdy v roce 1975 proběhla první velký střet provázený nenásilným odporem o atomové elektrárně ve městě Wyhl am Oberrhein. Tehdy se jednalo o blokádu

Als er aber unsere gemeinsamen Gegner, die Herrschaften von der Atomwirtschaft und der E-Wirtschaft scharfzüngig und eloquent durch den Kakao gezogen hat, wurde mir richtig warm ums Herz. Silvio Lehmann war mir auf Anhieb sympathisch.

Mir war zum ersten Mal klar, wie wichtig es ist, gemeinsam an einem Strang zu ziehen, und sogar Aversionen zu vergessen. Andersdenkende besser kennenzulernen ist in den meisten Fällen bewusstseinsweiternd.

Diese Art der Lernprozesse waren ja in der Folgezeit ganz besonders wichtig in Österreich, und die oft von der Obrigkeit her künstlich vertieften Gräben zwischen „links“ und „konservativ“ usw., wurden in der Basisbewegung in einem gemeinsamen Vorgehen gegen Bedrohungen erfolgreich überwunden.

Doch nun zurück zur „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“. Der Bundeskanzler erhielt pünktlich die Studie. Sie wurde, wie das ja das Schicksal aller solcher Studien ist, zunächst einmal schubladiert. Edi und mir war das gar nicht recht, denn es steckte eine Menge Arbeit in diesem Kapitel und zweitens hatten wir auch keinen Schilling für die Arbeit gesehen, denn als man uns zur Mitarbeit gewonnen hatten, war der Kuchen bereits unter den anderen verteilt.

Wir hatten damals erklärt, unseren Beitrag auch unentgeltlich zu leisten.

Arbeit in einer Schublade verstaubt und holten beim Projektleiter das Einverständnis ein, mit unserem Kapitel selbständig nach Bedarf an die Öffentlichkeit gehen zu dürfen.

Es gab damals 1975 in Deutschland die erste große Auseinandersetzung mit gewaltfreiem Widerstand um das Atomkraftwerk Wyhl am Oberrhein. Damals gab es eine Platzbesetzung. Bauern, vor allem aber Bäuerinnen aus der

místa. Zemědělci, především selky ze sousedství protestovali nenásilně, zablokovali staveniště a úspěšně tam došlo k překonání prvotních strachů z kontaktu s levými studenty z Freiburgu. Tehdy stále vládla mezi venkovským obyvatelstvem docela velká averze vůči dlouhovlasým, podezřele vypadajícím studentům v jeansech. Ale také zde se rychle ukázal společný cíl a že to, co spojuje, je mnohem silnější než to, co rozděluje. Tato blokáda ve Wyhlu byla policií násilně ukončena, byly to docela drastické scény, které byly zčásti také fotograficky a filmově zdokumentovány. Aktivně byla nasazena vodní děla, bylo to v únoru, byla zima a ostrými proudy vody vyháněli lidi z toho místa. Dokonce se stalo jedné ženě, držící v náruči miminko, že silný proud vody jí miminko z náruče vysmeklo. Tyto scény vyvolaly u obyvatelstva velké rozhořčení. O víkendu poté se u staveniště, které již bylo hlídáno policií a obehnáno ostnatým drátem, objevilo 40.000 lidí. Nenechali se ale zastrašit. Částečně se po prsa brodili ve vodě (v únoru!) a ve velkých houfech pronikali přes plot na plochu. Tento angažovaný počín veřejnosti policii tak demoralizoval, že se stáhla. Obyvatelstvo opět dostalo staveniště pod svou kontrolu. Nadšení bylo tak velké, že se následně vybudoval tzv. dům přátelství, jako symbol nenásilného odporu.

V té době byla také v Rakousku atomová energie předmětem mediálního zpravodajství a my jsme tu dobu považovali za vhodnou pro zveřejnění naší studie mezi lidmi. Nechali jsme vytisknout několik set exemplářů a rozeslali je různým novinám a

Nachbarschaft haben gewaltlos protestiert, haben dort am Bauplatz eine Besetzung vorgenommen und man hat dort die zunächst vorhandenen Berührungängste mit linken Studenten aus Freiburg erfolgreich überwunden. Damals herrschte ja in der ländlichen Bevölkerung noch eine ziemliche Aversion gegen langhaarige, Jeans tragende, verdächtig ausschauende Studenten. Aber auch hier hat das gemeinsame Ziel sehr rasch gezeigt, dass das Verbindende bei weitem stärker ist als das Trennende. Diese Platzbesetzung in Wyhl wurde gewaltsam von der Polizei beendet; es gab ganz schlimme Szenen, die zum Teil auch fotografisch und filmisch dokumentiert worden sind. Wasserwerfer sind aktiv geworden, es war Februar, es war kalt und mit scharfen Wasserstrahlen hat man die Leute vom Platz gejagt. Es hat sich sogar ereignet, dass einer Frau das Kleinkind, das sie getragen hatte, aus den Armen gespritzt worden ist. Diese Szenen haben große Empörung in der Bevölkerung ausgelöst. Am Wochenende danach sind 40.000 Menschen beim Bauplatz erschienen, der schon von Polizei bewacht und mit Stacheldraht umschlossen war. Die Menschen haben sich aber nicht abschrecken lassen. Sie sind teilweise durch brusttiefes Wasser gewatet (im Februar!) und sind in großen Scharen über den Zaun in das Gelände eingedrungen. Dieses engagierte Vorgehen hat die Polizei so demoralisiert, dass sie den Rückzug angetreten hat. Die Bevölkerung hat den Bauplatz wieder unter ihre Kontrolle gebracht. Die Begeisterung war groß, man hat in der Folge ein so genanntes Freundschaftshaus gebaut, als Symbol des gewaltsamen Widerstandes.

Zu dieser Zeit war auch in Österreich die Atomkraft ein Gegenstand der Medienberichterstattung, und wir hielten den Zeitpunkt für günstig, unsere Studie unters Volk zu bringen.

Wir haben einige hundert Exemplare drucken lassen und an verschiedene

nejrůznějším nám známým žurnalistům. Například Franzi Ortnerovi, který tehdy se svými Vorarlberger Nachrichten im „Ländle“ (Vorarlberské noviny v „Ländle“, místní označení Vorarlberska, „Zemička“) velmi angažovaně podporoval vzdor proti atomové energii. To souvisí s tím, že ve Švýcarsku v Rüthi, jen několik set metrů od rakouské hranice, byla plánována atomová elektrárna a že se proti tomu vehementně angažoval celý Vorarlberg. Nejen Franz Ortner dostal jednu naši brožuru, ale i můj bývalý kolega ze studií Paul Uccusic, který byl tehdy redaktorem časopisu „Kurier“ a mnoho jiných.

Také Rolandu Machatschkeovi ze zpravodajské služby (Aktueller Dienst) v rozhlase jsme jednu dali. Pozval Ediho Grubera a mě, abychom vyjádřili svůj postoj ve vysílání „Journal zu Gast“ (Hostem ve vysílání). Tehdy právě probíhalo ta blokáda ve Wyhlu a my jsme problematiku atomové energie komentovali z našeho pohledu a vysvětlovali rakouský kontext.

Jednoho rána řekla Hedi, moje žena: „Ty, Petře, v novinách je zajímavý článek.“ Sáhl jsem po novinách a nejprve jsem se hrozně vyděsil. Můj kolega Paul Uccusic nacpal pod titulkem „Fachleute im Auftrag Kreiskys: Kriminelle Methoden der Kraftwerkspropaganda“ („Odborníci na objednávku Kreiskyho: Kriminální metody propagace jaderné elektrárny“) všechny sžiravé komentáře a kritické poznámky, které se dají najít na našich 60 stránkách, do dvou sloupců. Ani sekční šéf Dr. Pindur toho viditelně nezůstal ušetřen. Odložil jsem článek a byl jsem v podstatě otřesen, neboť mi

Zeitungen, an verschiedenste uns bekannte Journalisten ausgeschickt.

So z.B. an Franz Ortner, der damals mit seinen Vorarlberger Nachrichten im „Ländle“ sehr engagiert den Widerstand gegen die Atomkraft unterstützt hat.

Das hängt damit zusammen, dass in der Schweiz in Rüthi, nur wenige hundert Meter von der österreichischen Grenze entfernt, ein Atomkraftwerk in Planung war und sich ganz Vorarlberg vehement dagegen engagiert hat.

Franz Ortner hat also eine unserer Broschüren bekommen, aber auch mein Ex-Studienkollege Paul Uccusic, der damals beim „Kurier“ Redakteur war und viele andere.

Auch Roland Machatschke vom Aktuellen Dienst im Hörfunk hat eine solche Studie bekommen.

Er hat Edi Gruber und mich eingeladen, im „Journal zu Gast“ Stellung zu nehmen. Es war damals gerade diese Platzbesetzung in Wyhl und wir haben aus unserer Sicht die Problematik der Atomkraft kommentiert und österreichische Bezüge hergestellt.

Eines Morgens sagte Hedi, meine Frau: „Du, Peter, es ist ein interessanter Artikel in der Zeitung.“ Ich nahm diese Zeitung zur Hand und war zunächst einmal tief erschrocken. Mein Kollege Paul Uccusic hatte unter dem Titel „Fachleute im Auftrag Kreiskys: Kriminelle Methoden der Kraftwerkspropaganda“ alle ätzenden Kommentare und kritischen Bemerkungen, die man auf unseren 60 Seiten finden konnte, in einen Zweispalter komprimiert.

Auch der Sektionschef Dr. Pindur kam dabei beachtlich zum Handkuss. Ich las diesen Artikel und war einigermaßen bestürzt, denn ich war mir darüber im Klaren, dass er eine Welle der Empörung im Establishment auslösen würde und dass

bylo jasné, že tento text vyvolá vlnu odporu v establishmentu a že existenčně ohrozí náš malý institut.

Proto jsem neprodleně zavolal svému příteli Berndu Lötschovi, který byl vedoucím Vědeckého institutu pro ochranu životního prostředí a ochranu přírody, a řekl jsem mu: „Ty, Bernde, stalo se něco strašného.“ Jeho reakce byla: „Je něco s rodinou?“, „Ne, vůbec nic“, odpověděl jsem, „ale v novinách vyšel článek, který bude mít nepříjemné následky.“ „No tak to přečti.“ Když jsem mu článek přečetl, řekl: „Ten článek ale není vůbec špatný. Napsali jste to opravdu tak?“ „Ano, to jsme napsali.“ „Tím líp, protože není nic pitomějšího, než když se člověk musí omlouvat za věci, které vůbec neřekl.“ Zatím tedy dobře. Poněkud jsem se uklidnil, když mě můj přítel Bernd Lötsch podpořil svým přímým, odvážným postojem. V též den, kdy byl Bernd v kanceláři, mu zavolal Herbert Pindur a zeptal se ho mrazivým hlasem, jestlipak to, co vyšlo v novinách, stojí napsáno také v té studii. Bernd Lötsch přitakal a hned dodal: „Pane sekční šefe, to je normálně okamžik, kdy mají vedoucí Institutu ve zvyku distancovat se od svých spolupracovníků. To ale není náš případ. Všechno, co jsme napsali, můžeme také dokázat.“ Klap! Pindur zavěsil. Bylo skutečně velkolepé kooperovat s tak angažovaným přítelem jako Berndem v tak vážných a problematických otázkách.

Kvalita přátel se vždy pozná, když jde do tuhého. Náš článek, studie „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ (Radioaktivita jako původce nemoci), měl ale ještě jiné efekty. Televize

dies unser kleines Institut existenziell gefährden würde.

Ich habe daher unverzüglich meinen Freund Bernd Lötsch, der ja der Leiter des Instituts für Umweltwissenschaften und Naturschutz war, angerufen und habe ihm gesagt: „Du, Bernd, es ist etwas Schlimmes passiert.“ Seine Reaktion war: „Ist irgendetwas mit deiner Familie?“, „Nein, gar nicht“, habe ich geantwortet, „aber in der Zeitung ist ein Artikel erschienen, der unangenehme Folgen haben wird.“ „Na lies mal vor.“ Als ich ihm den Artikel vorgelesen hatte, meinte er: „Naja, der Artikel ist ja gar nicht schlecht. Habt ihr das auch geschrieben?“ „Ja, das haben wir geschrieben.“ „Umso besser, weil nichts ist dümmer, als wenn man sich für Dinge entschuldigen muss, die man gar nicht gesagt hat.“ Soweit, so gut. Ich war wieder einigermaßen beruhigt, als ich diese aufrechte und mutige Haltung meines Freundes Bernd Lötsch erlebt hatte.

Am gleichen Tag, als Bernd im Büro war, rief Sektionschef Hubert Pindur an und fragte Bernd mit eisiger Stimme, ob denn das, was da in der Zeitung stünde, auch in der Studie geschrieben steht. Bernd Lötsch bejahte und fügte gleich hinzu. „Herr Sektionschef, das ist normalerweise einer der Momente, wo sich Institutsleiter von ihren Mitarbeitern zu distanzieren pflegen.

Bei uns ist das aber nicht der Fall. Wir können alles, was wir geschrieben haben auch beweisen.“ Klick! Pindur hat aufgelegt. Es war wirklich großartig, mit einem so engagierten Freund wie Bernd in so ernsten und problemgeladenen Fragen zu kooperieren.

Man merkt ja die Qualität der Freunde immer dann, wenn es hart auf hart geht.

Unser Aufsatz, die Studie „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ hatte aber noch andere Effekte. Es war Pressestunde im

vysílala diskusní pořad „Pressestunde“ a spolkovému kancléři Bruno Kreiskymu kladli novináři nepříjemné otázky z různých tematických oblastí. Jedním z novinářů byl také Franz Ortner, šéfredaktor „Vorarlberger Nachrichten“. Najednou, během vysílání diskusního pořadu, vytáhl naši brožuru – to bylo ještě před inkriminovaným článkem v časopisu „Kurier“ – a konfrontoval Kreiskyho následovní výpovědí: „Pane spolkový kancléři, vědci na Vaši objednávku vypracovali studii... a v ní stojí toto a toto“. Kreiskyho to vůbec nevyvedlo z klidu, a ačkoliv jsem si jistý, že tuto studii, která už týdny ležela na úřadě kancléře, nečetl a že nevěděl, co v ní přesně stojí, odpověděl duchapřítomně: „Ano, ano, také kritickým vědcům dáváme možnost bádát, a je velmi důležité, že se různé problémy objasňují ze všech stran, aby se našlo rozumné rozhodnutí“. Ortner potom ještě vrtal dál a nakouzl možnost lidového hlasování v otázce Zwentendorfu. Kreisky k tomu mrzutě něco poznamenal, ale v každém případě už tehdy bylo mnohé řečeno k tématu lidového hlasování.

Studie „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ („Radioaktivita jako původce nemoci“) tím vnesla do situace jaderné energetiky jakýsi pohyb, a proto také nebylo nic podivného na tom, že se v Reaktorovém centru Seibersdorf snažili naši práci zesměšnit. Prof. Grümm, tehdy vědecko-technický vedoucí Reaktorového centra, svolal skupinu vědců a oznámil, že nyní je na čase napsat nesouhlasné stanovisko. Víím o tom, protože se mi ozval jeden ze zúčastněných a zpravil mě o těchto

Fernsehen, und Bundeskanzler Bruno Kreisky wurde von Journalisten in verschiedenen Themenbereichen „ausgequetscht“. Einer der Journalisten war auch Franz Ortner, der Chefredakteur der „Vorarlberger Nachrichten“.

Plötzlich, während der Pressestunde, zog er unsere Broschüre heraus – das war noch vor diesem „Kurier-Artikel“ – und konfrontierte Kreisky mit folgender Aussage: „Herr Bundeskanzler, da haben ja Wissenschaftler in Ihrem Auftrag eine Studie verfasst ... und da stehen diese und diese Dinge drin“. Kreisky war durch nichts aus der Ruhe zu bringen und obwohl ich sicher bin, dass er diese Studie, die schon wochenlang im Bundeskanzleramt gelegen war, nicht gelesen hatte, und dass er nicht wusste, was da alles im Detail drinnen stand, hat er geistesgegenwärtig geantwortet: „Jaja, wir geben auch kritischen Wissenschaftlern die Möglichkeit zu forschen und es ist sehr wichtig, dass man verschiedene Probleme von allen Seiten beleuchtet, um vernünftige Entscheidungen treffen zu können“. Ortner hat dann noch weiter gebohrt und die Möglichkeit einer Volksabstimmung in der Frage Zwentendorf angeschnitten. Kreisky hat dazu einige brummige Bemerkungen gemacht, aber jedenfalls wurde zum Thema Volksabstimmung damals schon einiges gesagt.

Die Studie „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ hat somit einiges an Bewegung in die Kernenergiesituation gebracht. Und es war daher auch nicht verwunderlich, dass man sich im Reaktorzentrum Seibersdorf bemüht hat, unsere Arbeit herunterzumachen. Prof. Grümm, damals wissenschaftlich-technischer Geschäftsführer des Reaktorzentrums, hat eine Gruppe von Wissenschaftlern zusammengerufen und erklärt, es müsse da jetzt eine Entgegnung verfasst werden. Ich weiß davon, weil einer der Beteiligten sich bei mir gemeldet hat und mir diese Dinge berichtete. Grümm hat

věcech. Grümm potom sám napsal velmi polemickou odpověď a připsal k němu jména všech zúčastněných této první pracovní schůzky jako autorů. Jeden kolega, který mi o tom vyprávěl, mi také řekl, že se tehdy několik spolupracovníků cítilo být Grümmem zneužito, neboť se nemohli s polemikou ztotožnit.

Ten kolega mi také vyprávěl, že Grümma při prvním předběžném jednání, když se jednalo o kritiku naší práce, trochu provokoval. Jeden exemplář naší práce s osobním věnováním si položil ostentativně před sebe na stůl. Grümm se ho promptně zeptal: „Vy znáte Weishe?“ A on odpověděl: „Ano, znám ho, dobře se mi s ním jedná, a tak to má také i zůstat.“

Konečný produkt, Grümmovu polemiku ze Seibersdorfu se jmény některých „zneužitých“ vědců jako spoluautorů jsem nikdy neviděl v originále. Byl to důvěrný dokument, který však koloval po ministerstvech. Znáám jen jednu pasáž, která mi byla indiskrétně přihrána. V naší studii „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ („Radioaktivita jako původce nemoci“) jsme poukázali na to, že v civilizovaném prostředí je přirozený výběr omezen a že dochází k trvalé akumulaci dědičných poruch. Jako důsledek jsme odvodili požadavek, aby se příliv nových mutací vyvolaných mutantními substancemi udržel na pokud možno nejnižším stupni. Toto v zásadě samozřejmé sdělení ohledně „hygieny životního prostředí“ použil Grümm jako podnět k hanobení. V jeho polemickém spisu se objevuje věta: „Na straně ... pronesená stížnost na chybějící výběr trapně připomíná rasovou ideologii“.

dann selber eine sehr polemische Stellungnahme verfasst und die Namen aller Teilnehmer dieser ersten Arbeitsbesprechung als Autoren dazugeschrieben. Ein Kollege, der mir davon berichtet hat, erzählte mir auch, dass damals einige der Mitarbeiter sich vereinnahmt gefühlt hatten durch Grümm, denn sie konnten sich mit der Polemik nicht identifizieren.

Der Kollege hat mir auch erzählt, dass er Grümm bei der ersten Vorbesprechung, als es um die Kritik an unserer Arbeit ging, ein wenig provoziert hat. Er legte ostentativ ein Exemplar unserer Arbeit mit einer persönlichen Widmung vor sich auf den Tisch. Grümm hat ihn prompt gefragt: „Sie kennen den Weish?“ Und er hat geantwortet: „Ja, ich kenne ihn, ich habe eine gute Gesprächsbasis zu ihm und das soll auch so bleiben.“

Das Endprodukt, die Grümm'sche Polemik aus Seibersdorf mit den Namen einiger vereinnahmter Wissenschaftler als Mitautoren, habe ich nie im Original zu Gesicht bekommen. Es war ein vertrauliches Papier, das allerdings in Ministerien herumgereicht wurde. Mir ist nur eine Passage bekannt, die mir durch eine Indiskretion zugespielt wurde. In unserer Studie „Radioaktivität als Krankheitsfaktor“ haben wir darauf verwiesen, dass im Zivilisationsmilieu die natürliche Auslese eingeschränkt ist und es zu einer ständigen Akkumulation von Erbschäden kommt. Als Konsequenz leiteten wir die Forderung ab, den Zustrom an Neumutationen, ausgelöst durch mutagene Substanzen, so gering wie möglich zu halten.

Diese im Grunde selbstverständliche umwelthygienische Aussage hat Grümm zum Anlass einer Diffamierung verwendet. In seiner polemischen Schrift findet sich der Satz: „Die auf Seite ... geübte Klage über mangelnde Auslese erinnert peinlich an Rassenideologie.“

Mnoho úředníků, kteří tento spis dostali, neměli jistě příležitost přečíst si originál a seznat, že Grümm základní myšlenku tohoto textu zcela odpudivým způsobem zkreslil.

Takové rány pod pás se vyskytovaly neustále. Tehdy už se vědecky zcela jasně prokázané souvislosti mezi nízkou radioaktivitou a dlouhodobými poškozeními jako je rakovina a leukémie, ale také dědičná onemocnění, oficiálně neakceptovaly. Tehdejší ministryně zdravotnictví Dr. Ingrid Leodolter, zodpovědná také za schválení Zwentendorfu např. jednou prohlásila: „U radioaktivity je to jako u mnohých poživatin, přijímaná v mírných dávkách je zcela neškodná.“ Sdělil jsem to tehdy také svému někdejšímu kolegovi ze studií Paulu Uccusiovi a on promptně napsal v deníku „Kurier“ glosu s titulkem „Genussmittel Radioaktivität“ („Radioaktivita jako poživatina“).

Vládní kampaň za jadernou energii

To se musí vládě Kreiskyho nechat: Vládní kampaň k jaderné energii byla velkolepá věc. Náš institut byl pověřen, aby sestavil soupis dotazů, které je potřeba zodpovědět v souvislosti s uvedením jaderné elektrárny Zwentendorf do provozu. Především Edi Gruber a já jsme vytvořili dlouhý seznam otázek, které by bylo třeba zodpovědět před uvedením do provozu. Tyto otázky byly potom přepracovány na Ministerstvu hospodářství (myslím, že se to tehdy nazývalo „pro průmysl a techniku“). Byl zaměstnán mladý fyzik Helmut Hirsch s tím, aby připravil a

Die vielen Beamten, die diese Schrift bekommen haben, haben sicher nicht die Gelegenheit gehabt, im Original nachzulesen und zu erkennen, dass Grümm die Grundaussage in einer ganz widerwärtigen Weise pervertiert hat.

Solche Untergriffe sind immer wieder vorgekommen. Damals hat man ja die wissenschaftlich schon ganz klar erwiesenen Zusammenhänge zwischen Niedrigstrahlung und Langzeitschäden wie Krebs und Leukämie, aber auch Erbkrankheiten, offiziell nicht akzeptiert. Die damalige Gesundheitsministerin Dr. Ingrid Leodolter, zuständig auch für die Genehmigung von Zwentendorf, hat z.B. einmal öffentlich erklärt: „Bei Radioaktivität ist es so wie bei den meisten Genussmitteln – dosiert eingenommen ist sie völlig unschädlich.“

Ich habe das damals auch meinem ehemaligen Studienkollegen Paul Uccusio mitgeteilt, und er hat prompt eine Glosse im „Kurier“ mit dem Titel „Genussmittel Radioaktivität“ geschrieben.

Die Regierungskampagne zur Kernenergie

Man muss es der Regierung Kreisky lassen: Die Regierungskampagne Kernenergie war eine großartige Sache. Unser Institut wurde damit beauftragt, eine Liste von Fragen zusammenzustellen, die im Zusammenhang mit der Inbetriebnahme des Kernkraftwerks Zwentendorf zu stellen und zu beantworten sind. Vorwiegend Edi Gruber und ich entwickelten eine lange Liste von Fragen, die vor der Inbetriebnahme zu klären seien. Diese Fragen wurden dann im Wirtschaftsministerium (ich glaube, das hieß damals „für Industrie und Technik“ und hatte eine Energiesektion) überarbeitet. Ein junger Physiker namens Helmut Hirsch wurde angestellt, um die

doprovázel osvětovou kampaň. Při našem prvním setkání mě Helmut Hirsch požádal o materiál, který kontroverzně pojednával o otázkách atomu, ale hned dodal, že je v těchto záležitostech jiného mínění než já. Jako společensky zainteresovanému „Juso“ (člen organizace mladých socialistů) mu ale netrvalo vůbec dlouho, než viděl atomovou energii a její provozovatele zcela jinýma očima, a ještě během kampaně byl už „atomovým kritikem“. Jeho další životní cesta vedla do Německa, kde se z něj stal znamenitý kritický odborník v otázkách atomu. Organizoval akci „Gorleben Hearing“, založil „Gruppe Ökologie“ (Skupina ekologie) v Hannoveru a dnes pracuje na volné noze jako nukleární expert v Německu.

Strukturovali náš soupis otázek, některé z nich trochu zmírnili a seskupili je do tematických oblastí: hospodárnost, riziko nehody, atomový odpad a také biologicko-medicínské otázky. Celkem to bylo deset dílčích oblastí a ke každému z témat byla ustanovena jedna pracovní skupina. Náš institut, jakožto organizace, v níž pracovali kritičtí vědci, byl vyzván, aby ke všem těmto tématům jmenoval kompetentní kritiky atomu.

To nebylo vůbec jednoduché, neboť to měli být pokud možno univerzitní profesori, a v tehdejší době bylo těžké v Rakousku nebo Německu sehnat příslušné lidi. Ale přece jen to potom dobře dopadlo. Tato vládní kampaň „Kernenergie“ („Jaderná energie“) nastartovala ve Vídni a dodnes si na tyto akce zčásti velmi živě vzpomínám. Zájem publika byl enormní a tomu odpovídala i rozohněná nálada.

Aufklärungskampagne vorzubereiten und zu begleiten. Bei unserer ersten Begegnung ersuchte mich Helmut Hirsch um Material, das Atomfragen kontroversiell behandelt, aber er fügte gleich hinzu, dass er in diesen Fragen anderer Meinung sei als ich. Als gesellschaftlich interessierter „Juso“ dauerte es bei ihm gar nicht lange, bis er die Atomkraft und ihre Betreiber mit ganz anderen Augen sah und noch während der Kampagne war er bereits ein „Atomkritiker“.

Sein weiterer Lebensweg führte ihn nach Deutschland, wo er sich zu einem hochkarätigen kritischen Sachverständigen in Atomfragen entwickelte.

Er organisierte das „Gorleben Hearing“, gründete die „Gruppe Ökologie“ in Hannover und arbeitet heute als freischaffender Nuklearexperte in Deutschland.

Man strukturierte unsere Fragenliste, entschärfte manche Fragen ein wenig und gruppierte sie zu Themenbereichen: Wirtschaftlichkeit, Unfallrisiko, Atommüll und auch biologisch-medizinische Fragen. Insgesamt waren es zehn Teilbereiche und man installierte zu jedem dieser Themen eine Arbeitsgruppe. Unser Institut, als eine Institution, an der kritische Wissenschaftler tätig waren, wurde aufgefordert, kompetente atomkritische Leute zu all den Themenbereichen zu benennen.

Das war gar nicht so einfach, denn es sollten womöglich Universitätsprofessoren sein und in der damaligen Zeit war es schwierig, entsprechende Leute in Österreich und in Deutschland aufzutreiben.

Aber es ist dann doch recht gut gelaufen. Diese Regierungskampagne „Kernenergie“ startete in Wien und mir sind diese Veranstaltungen heute noch zum Teil sehr lebhaft in Erinnerung. Der Publikumsandrang war enorm und entsprechend angeheizt war auch die

Poprvé bylo tehdy na TU Wien (Technická univerzita Vídeň) přítomno také velké procento levicových studentů. Akce se zcela vymkla kontrole – lidé pískali, vykřikovali, tehdy to byla pro nás zcela nezvyklá nálada při akcích k atomové energii. Také vedoucí diskuse Karl Lindtner, profesor fyziky, neuměl novou situaci dobře zvládnout.

V úvodu nervózně konstatoval, že u jaderné energie bylo hodně proti (Gegen) a odporu (Wider), což vyvolalo v publiku veselost. Velkolepé líčení, které nepřekonatelně reprodukuje náladu té akce, tehdy podal Michael Siegert v časopise „Neues Forum“ (Nové fórum). Zde jeden citát: „Lindtner se stává hektičtější, antiautoritativní smečka žene jeho zájímání do dalších trapností... Před zhroucením se chytá posledních zbytků své moudrosti: dávky záření, Curie, dávkovací výkony. Potom se Lindtner vzdává a posílá do bitky jednoho Inda, „odborníka na ochranu proti záření“, Dr. Gupta z Institutu jaderného výzkumu v Karlsruhe. Gupta paroduje vědu: Infantilní nákresy, vysvětlování, rozvádění trivialit a komplikované mystifikovat. Kostřbatá němčina, špatná funkce projektoru – Ind nebo Neind, šašek podvodné ochrany před zářením je bučením vypuzen.

Nálada v sále byla žhavá především proto, že se policie od začátku akce pokusila část publika nepustit do sálu, který byl zaplněn teprve z jedné třetiny.

Venku se ozývalo skandování a lidé se mačkali na policisty. Byla to nebezpečná situace. I já jsem stoje venku pomáhal

Stimmung.

Zum ersten Mal war damals an der TU Wien auch ein hoher Prozentsatz von „linken“ Studenten anwesend. Die Veranstaltung geriet völlig außer Kontrolle – es gab Pfeifkonzerte, Zwischenrufe, eine für uns damals völlig ungewohnte Stimmung bei Veranstaltungen zur Atomkraft. Auch der Diskussionsleiter Karl Lindtner, ein Professor der Physik, konnte mit der neuen Situation nicht gut umgehen.

Nervös stellte er eingangs fest, dass es bei der Kernenergie viel Gegen und Wider gäbe, was Heiterkeit im Publikum auslöste. Eine großartige Schilderung, die die Stimmung dieser Veranstaltung unüberbietbar wiedergibt, wurde damals von Michael Siegert im „Neuen Forum“ geschrieben. Hier ein Zitat: „Lindtner wird hektischer, die antiautoritäre Meute treibt sein Gestammel vor sich her ... Vorm Absturz klammert er sich noch an die letzten Fetzen seiner Weisheit: Strahlendosen, Curie, Dosisleistungen. Dann gibt Lindtner auf und schickt einen Inder ins Gefecht, den „Strahlenschutzfachmann“ Dr. Gupta vom Kernforschungszentrum in Karlsruhe. Gupta parodiert die Wissenschaft: Infantile Zeichnungen, Erklärungen, die Triviales auswalzen und Kompliziertes mystifizieren.

Das Deutsch ist holprig, der Projektor funktioniert schlecht – Inder oder nicht, der Harlekin des Strahlenschutzschwindels wird weggebuht.“

Die Stimmung im Saal war vor allem deshalb so angeheizt, weil die Polizei vor Beginn der Veranstaltung versucht hatte, einen Teil des Publikums nicht in den Saal zu lassen, der erst zu einem Drittel gefüllt war.

Es gab draußen Sprechchöre und Andrängen an die Polizisten; es war eine gefährliche Situation. Auch ich hatte draußen in der Masse stehend

tlačit dav na budovu, což jsem si zpětně dost vyčítal.

Teprve později jsem si uvědomil, že policisté byli natísnněni na velká skleněná okna a kdyby nějaká tabule praskla, mohlo by dojít k těžkému zranění. Tomu potom odpovídala nálada v sále a akce se zcela vymkla kontrole. Během těchto akcí proběhly na jejich okraji ale také debaty stojící za zmínku.

Pro lepší posouzení odpůrců atomu se jednou jeden vyšší úředník z úřadu kancléře zeptal Berndu Lötsche: „Vy jste přece velmi konzervativní, nebo ne?“ „Jsem pokřtěný, jestli myslíte to ...“, odpověděl Bernd.

„Ne, myslel jsem, že stojíte docela daleko napravo, pravda?“, zeptal se úředník. Berndova odpověď zněla: „Určitě ne tak napravo jako pan spolkový kancléř!“

Zajímavé na této osvětové kampani spolkové vlády ale bylo, že také jiné akce, které se právě konaly ve hlavních městech spolkových zemí, dopadly vždy jinak, než se plánovalo. Cílem bylo, aby se veřejnosti vysvětlilo, že se u jaderné energie jedná o neuvěřitelně komplikovanou techniku, ke které se mohou smysluplně vyjádřit jen experti.

Jedna z těchto akcí se konala v Linci. Kolem budovy, myslím, že to byla budova Brucknerhalle, stály různé skupiny demonstrantů s transparenty a rozdávaly informační letáky. Mezi nimi byl také hlouček lineckých maoistů, a ti měli transparent, na kterém stálo: „V kapitalistickém systému se rozvíjí jaderná energie ohrožující obyvatelstvo.“ Oslovil jsem jednoho aktivistu a řekl

angeschoben und die Menschenmenge an das Gebäude heranpressen geholfen, was mich im Nachhinein betroffen gemacht hat. Später erst wurde mir bewusst, dass die Polizisten an die großen Glasscheiben gepresst worden waren, und wenn eine Scheibe zu Bruch gegangen wäre, hätte es böse Verletzungen geben können. Dementsprechend war dann auch die Stimmung im Saal und die Veranstaltung ist völlig außer Kontrolle geraten. Es gab aber auch erwähnenswerte Gespräche am Rande solcher Veranstaltungen. Um Atomgegner besser einschätzen zu können, fragte einmal ein höherer Beamte des Bundeskanzleramtes Bernd Lötsch: „Sie sind doch sehr konservativ?“ „Ich bin getauft, falls Sie das meinen ...“, antwortete Bernd.

„Nein, ich meine, Sie stehen doch ziemlich weit rechts?“, fragte der Beamte. Bernd's Antwort war: „Sicher nicht so weit rechts wie der Herr Bundeskanzler!“

Das Interessante bei dieser Aufklärungskampagne der Bundesregierung war aber, dass auch die anderen Veranstaltungen, die jeweils in den Landeshauptstädten stattfanden, immer anders ausgingen als geplant. Die Planung zielte ja darauf ab, in der Öffentlichkeit klarzustellen, dass es sich bei der Kernenergie um eine unglaublich komplizierte Technik handle, zu der nur Experten etwas Sinnvolles aussagen können.

Eine dieser Veranstaltungen fand in Linz statt. Rund um das Gebäude – ich glaube, es war die Brucknerhalle – standen verschiedenste Gruppen von Demonstranten mit Transparenten und Informationsschriften, die sie verteilten. Darunter war auch die Gruppe Linzer Maoisten, und die hatten ein Transparent, auf dem zu lesen war: „Im kapitalistischen System wird die Kernenergie unter Gefährdung der Bevölkerung ausgebaut.“ Ich sprach einen der Aktivisten an und

jsem, že se u tohoto transparentu vnučuje věta: „Stavte socialistické atomové elektrárny!“ Ano, mínil, to by bylo také důležité. Potom se rozvinula docela dlouhá diskuse, ze které toho mnoho nevzešlo, než že je důležitá revoluce, která překoná kapitalistický systém opovrhující lidmi.

Řekl jsem k tomu, že bych proti překonání tohoto systému nic nenamítal, a necht' oni si dělají jen tu svou revoluci. Potom nastala přirozeně velká bezradnost. Jak se dělá revoluce? A pokusil jsem se chlapce přesvědčit o tom, že něžná revoluce cestou lidem sloužící techniky by mohla snad být smysluplnou cestou.

Mezi aktivisty, kteří rozdávali letáky, byla Asta Krejci, pohledná žena z Ennsu. Měla letáky s karikaturou na titulním listu, zpodobňující lidi v protiatomových oblecích, a tam, kde se to potřebuje, měl jeden muž v popředí vodovodní kohoutek s rukojetí a říkal: „Ruku na srdce, tak vysokou životní úroveň jsme ještě nikdy neměli.“ Tento leták Asta nabídla jednomu z diskutujících, totiž panu Dr. Martinu Heldovi ze Společnosti pro plánování jaderné elektrárny. Held nejdříve váhal, potom si ale leták vzal a pronesl: „Přinesu ho své ženě, ta má morbidní sklony.“ „To mě neudivuje“, řekla Asta Krejci pohotově, „neboť je koneckonců za Vás provdána.“

Uvnitř sálu jsem se posadil mezi posluchače. S mým vystoupením na pódiu se počítalo až při poslední akci o medicínsko-biologických otázkách. Nechtěl jsem tehdy přitahovat nepříjemnou pozornost, protože moje „vědeckost“ byla žádána na konci

sagte, es drängt sich bei diesem Transparent dann der Satz auf: „Baut sozialistische Atomkraftwerke!“ Ja, hat er gemeint, das wäre auch wichtig. Es entspann sich dann eine ziemlich lange Diskussion, bei der nicht viel herauskam, außer dass eine Revolution notwendig sei, die das menschenverachtende kapitalistische System überwindet.

Ich meinte dazu, gegen eine Überwindung dieses Systems hätte ich nichts einzuwenden, und sie sollen nur ihre Revolution machen. Da entstand dann natürlich große Ratslosigkeit. Wie macht man eine Revolution? Und ich versuchte die Knaben davon zu überzeugen, dass eine sanfte Revolution auf dem Wege einer menschenfreundlichen Technik vielleicht ein sinnvoller Weg sein könnte.

Unter den Aktivisten, die Flugblätter austeilten, war Asta Krejci, eine fesche Frau aus Enns. Sie hatte Flugblätter mit einem Cartoon am Titelblatt, das Menschen in Strahlenanzügen zeigte und dort, wo's benötigt wird, hatte der eine Mann im Vordergrund einen Wasserhahn mit Griff, und er sagte: „Hand auf's Herz, so einen hohen Lebensstandard hatten wir noch nie.“ Dieses Flugblatt offerierte Asta einem der Diskussionsteilnehmer, nämlich dem Herrn Dr. Martin Held von der Kernkraftwerks-Planungsgesellschaft. Held zögerte zuerst, dann aber griff er zu und nahm dieses Flugblatt mit den Worten an sich: „Ich bringe es meiner Frau mit, die hat einen Hang fürs Makabre.“ „Das wundert mich nicht“, sagte Asta Krejci schlagfertig, „denn sie ist ja schließlich mit Ihnen verheiratet.“

Drinne im Saal setzte ich mich unter die Zuhörer, meine Teilnahme am Podium war erst an der letzten Veranstaltung über medizinisch-biologische Fragen vorgesehen. Ich wollte daher nicht unangenehm auffallen, denn meine „Wissenschaftlichkeit“ war am Ende der Kampagne gefragt. Noch vor Beginn der

kampaně. Ještě před začátkem pódiové diskuse mě oslovil předseda lineckých maoistů a ptal se mne, jestli souhlasím s tím, že mě zvolí za vedoucího diskuse. Vysvětlil jsem mu, že spíše nechci, neboť jak už jsem řekl, chtěl jsem být na poslední akci považován za seriózního vědce a ne aktivistu a „revolucionáře“. Pódiová diskuse probíhala jako obvykle, stanoviska pro a proti vystupujících účastníků a potom otevřená diskuse.

Byly zodpovězeny otázky jako např. „Bude možné zachovat energetické zásobování bez jaderné elektrárny?“ a podobné hloupé otázky. Opravdu nepříjemné a složité otázky byly úmyslně odsunuty a zadrženy (otázky musely předem být podány písemně).

Vůdce maoistů náhle vstal, pozvedl mikrofon a řekl něco ve smyslu: „Tento nedemokratický způsob jednání si už nenecháme líbit. Není dovoleno pokládat důležité otázky. Vyzývám Vás proto, dámy a pánové, opusťme tuto akci“. Poté povstala asi polovina lidí z publika a odešla pryč. Považoval jsem tento krok za nanejvýš zajímavý, protože velmi jasně vyjádřil nespokojenost s vedoucím diskuse. Potom ale byl najednou venku slyšet triumfální pokřik, krátce nato se opět otevřely dveře a mnoho lidí se zase vrátilo zpátky. Nesedli si však na sedadla, ale vystoupili na pódium a kolem vedoucího diskuse utvořili těsný kruh. Vedoucí diskuse byl samozřejmě velmi rozpačitý a trochu se zakoktával.

Akce se přiměřeně tomu protahovala, něco leželo ve vzduchu, nevědělo se co přesně, v každém případě byla režie citelně narušena. Asi po půlhodině

Podiumsdiskussion sprach mich der Vorsitzende der Linzer Maoisten an und fragte mich, ob ich einverstanden sei, wenn man mich zum Diskussionsleiter erwählen würde. Ich erklärte ihm, dass ich das eher nicht wolle, denn wie schon gesagt, wollte ich für die letzte Veranstaltung als seriöser Wissenschaftler und nicht als unberechenbarer Aktivist und „Revoluzzer“ angesehen werden. Die Podiumsdiskussion verlief wie üblich, Pro- und Kontrastellungnahmen der Podiumsteilnehmer und dann die offene Diskussion.

Es wurden Fragen beantwortet, wie z.B. „Wird ohne Kernkraftwerk die Stromversorgung aufrecht zu erhalten sein?“ und ähnliche dumme Fragen. Die richtig unangenehmen und schwierigen Fragen wurden verschleppt und zurückgehalten (die Fragen mussten nämlich schriftlich eingereicht werden).

Der Maoisten-Häuptling stand plötzlich auf, hob sein Megafon und sagte sinngemäß: „Diese undemokratische Vorgangsweise lassen wir uns nicht mehr gefallen. Es werden alle wichtigen Fragen verhindert. Ich fordere Sie daher auf, meine Damen und Herren, verlassen wir diese Veranstaltung.“ Daraufhin erhoben sich rund die Hälfte der Leute aus dem Publikum und gingen hinaus. Ich fand diese Vorgangsweise höchst interessant und positiv, weil sie sehr klar die Unzufriedenheit mit dem Diskussionsleiter zum Ausdruck gebracht hatte. Dann hörte man aber draußen plötzlich ein lautes Triumphgeschrei und kurz darauf öffnete sich wieder die Tür und die vielen Leute kamen wieder herein. Sie setzten sich aber nicht auf die Sitze, sondern erstiegen das Podium und bildeten einen dichten Ring um die Podiumsteilnehmer. Der Diskussionsleiter war natürlich sehr verlegen und kam ein wenig ins Stottern. Die Veranstaltung ging entsprechend schleppend weiter, es lag irgendwas in der Luft, man wusste nicht genau was, jedenfalls war die Regie auf das

maoista opět pozvedl megafon a hlasitě oznámil: „Už jsme si dost dlouho nechali líbit tento nedemokratický tyátr. Navrhuji, abychom zvolili vlastního předsedajícího, a já navrhuji pana Dr. Tisseranda.“

Dr. Tisserand byl uznávaný lékař, zdravotní rada v Linci, jeden z nejangažovanějších a nejvzdělanějších ochránců přírody a životního prostředí Rakouska. Byl jedním z prvních, kteří viděli problematiku záření ve spojitosti s lidským zdravím. Předsedající vyjeveně opustil pódium a následovali ho také řečníci zastávající jadernou energii. Krátce poté se rozpustila celá akce.

Měl jsem pocit, že maoistova režie byla velmi osvěžující a jasně prokázala také neudržitelnost těchto shora řízených průběhů. Ke svému potěšení jsem se později dozvěděl, že nápad na celý tento manévr měl můj milý starý přítel Alfred Tisserand. Že by on sám měl převzít předsednictví, na to nejspíš nepomyslel.

Ta věc ještě měla dohru, neboť se zapojila státní policie a pokusila se prověřit pozadí této „hanebné“ podívané. Alfred Tisserand byl předvoláván a stále dotazován, kdo stál za tím vším.

Kdo zavínil, že tato akce ztroskotala takovým způsobem? Alfred Tisserand samozřejmě věděl, že chtěli, aby jmenoval maoistu, který byl přirozeně úřadům znám a chtěli, aby mu přitížil.

Ale starý lišák Alfred nepadl lidem státní policie do průhledné pasti. Vždy odpověděl, „ano, přirozeně je vinen

empfindlichste gestört. Nach etwa einer Viertelstunde erhob der Maoist wiederum sein Megafon und verkündete laut: „Wir haben uns dieses undemokratische Theater jetzt lange genug gefallen lassen. Ich schlage vor, wir wählen einen eigenen Vorsitzenden, und ich schlage den Herrn Dr. Tisserand vor.“

Dr. Tisserand war ein anerkannter Arzt, Medizinalrat in Linz und einer der engagiertesten und kenntnisreichsten Natur- und Umweltschützer Österreichs. Er war einer der Ersten, der die Strahlenproblematik in Zusammenhang mit der menschlichen Gesundheit sah. Der Vorsitzende verließ verdattert das Podium und auch die Pro-Redner für die Kernenergie folgten ihm. Kurz danach löste sich die gesamte Veranstaltung auf. Ich hatte das Gefühl, dass die Regie, die da von dem Maoisten ausgegangen war, sehr erfrischend war und in klarer Form auch die Unhaltbarkeit dieser obrigkeit gesteuerten Abläufe bewiesen hat. Zu meiner Freude erfuhr ich dann später, dass die Idee zu diesem ganzen Manöver von meinem lieben alten Freund Alfred Tisserand gekommen war. Dass er selber den Vorsitz übernehmen sollte, daran hatte er wohl nicht gedacht.

Die Sache hatte noch ein Nachspiel, denn die Staatspolizei hat sich eingeschaltet und versucht, die Hintergründe dieses „schändlichen“ Schauspiels zu erforschen. Alfred Tisserand wurde vorgeladen und immer wieder gefragt, wer denn hinter dem Ganzen gestanden wäre. Wer daran Schuld hat, dass die Veranstaltung in dieser Weise geplatzt war. Alfred Tisserand wusste selbstverständlich, dass man den Maoisten von ihm benannt haben wollte, der natürlich behördenbekannt war und man wollte, dass er ihn belastet.

Aber der schlaue alte Fuchs Alfred ging den Stapo-Leuten nicht in ihre Falle. Er antwortete immer, „ja, natürlich der Diskussionsleiter ist schuld, weil er so

vedoucí diskuse, protože tak manipuloval, že lidem nakonec došla trpělivost.“ To byl příklad velmi důležité solidarity mezi různými organizacemi.

Maoisté a Rakouský spolek na ochranu přírody měli sice společnou protiatomovou linii, ale jinak si v mnoha případech vzájemně překáželi.

Dramaturgie této vládní kampaně „Jaderná energie“ nespočívala jen ve veřejných akcích, ale navíc i v přípravných zasedání příslušných pracovních diskusních skupin.

To byl smysluplný model, neboť odborníci se svými rozdílnými názory na jadernou energii měli příležitost si vzájemně podrobně vysvětlit svá stanoviska a jiným odpovídajícím způsobem pozorně naslouchat, aniž by se dostali do časové tísně a nutnosti se ospravedlňovat vůči publiku.

Přitom byl vytvořen konsensuální základ a potom bylo také možné jasně a srozumitelně vypracovat protichůdná stanoviska.

Tímto způsobem se dalo zabránit tomu, aby při diskusi lidé nemluvili jeden o voze, druhý o koze.

V přípravných diskusích před našim veřejným vystoupením skupiny „medicínské a biologické otázky“ jsem měl také příležitost učinit zajímavé zkušenosti. Jedno z našich zasedání se konalo v Atomovém institutu rakouských vysokých škol, v „baště“ přátel atomu. Naši skupině předsedal uznávaný fyzikální chemik, prof. Engelbert Broda, který se původně stavěl pozitivně za

manipuliert hat, dass den Leuten schließlich der Kragen geplatzt ist.“ Dies war ein Beispiel für die sehr wichtige Solidarität innerhalb der verschiedenen Organisationen.

Die Maoisten und der Österreichische Naturschutzbund hatten zwar eine gemeinsame Antiatomlinie, aber sonst sind sie einander in vielen Fällen hinderlich gewesen.

Die Dramaturgie dieser Regierungskampagne „Kernenergie“ bestand ja nicht nur in den öffentlichen Veranstaltungen, sondern darüber hinaus und vorbereitend in Arbeitsgruppen-Sitzungen der jeweiligen Diskussionsgruppen.

Das war ein sinnvolles Modell denn die Fachleute mit ihren unterschiedlichen Einstellungen zur Kernenergie hatten ausführlich, ohne Zeitdruck und ohne Rechtfertigungszwang gegenüber einem Publikum die Gelegenheit, einander ausführlich ihre Standpunkte zu erläutern und den anderen entsprechend aufmerksam zuzuhören.

Dabei wurde eine Konsensbasis gebildet und es war dann auch möglich, die divergierenden Standpunkte klar und verständlich herauszuarbeiten.

Es wurde auf diese Weise vermieden, dass Leute aneinander vorbeireden.

Ich hatte in vorbereitenden Diskussionen vor unserem öffentlichen Auftreten der Gruppe „medizinische und biologische Fragen“ auch Gelegenheit, interessante Erfahrungen zu machen.

Eine unserer Sitzungen fand im Atominstitut der Österreichischen Hochschulen statt, einer „Hochburg“ der Atomfreunde. Den Vorsitz unserer Gruppe hatte der angesehene Physiko-Chemiker Prof. Engelbert Broda, der zunächst einmal der zivilen Anwendung der Kernenergie positiv

civilní využití jaderné energie, ovšem odmítal atomové zbraně. Co se týkalo atomových zbraní, byl Broda ostatně velmi angažovaný. Byl dlouholetým členem v Pugwashského hnutí. V roce 1975 napsal v časopise „Naturwissenschaften“ (Přírodní vědy) velmi respektovaný článek s titulkem „Eine Welt aus Plutonium?“ („Svět z plutonia?“).

V něm jasně vylíčil, jak on je nazýval, problémy vyššího řádu, které vyplývají z průmyslového využití jaderné síly na společenské a politické úrovni. Před ním už v roce 1974 prezident hnutí Pugwashského hnutí Hannes Alfvén jasně vyložil, že nelze od sebe oddělovat vojenské a civilní využití atomového průmyslu, že to jsou „siamská dvojčata“. Na zmíněném zasedání skupiny „medicínské a biologické otázky“ v Atomovém institutu byl jakožto poradce přítomen také člen představenstva Atomového institutu, prof. R.

Věděl, jak svými výpověďmi, které jsem bohužel dokázal odhalit až další den jako nepravdivé vůči Brodovi, z diskuse vyloučit důležitý nehodový scénář. Veřejná akce skupiny „medicínské a biologické otázky“ se měla konat ve Vídni. Několik dní předtím ale byla zrušena planým poukazem, že hrozí bombové nebezpečí. Takže v rámci vládní kampaně „Jaderná energie“ nikdy nedošlo k veřejné diskusi ohledně této problematiky.

Jsem přesvědčen o tom, že by tento komplex otázek u veřejnosti našel svou odezvu. Je potřeba všeobecně zdůraznit, že teprve s vládní kampaní Jaderná energie vstoupily do diskuse noviny.

gegenübergestanden war und lediglich die Atomwaffen abgelehnt hatte.

Was die Atomwaffen betraf, war Broda allerdings sehr engagiert. Er war langjähriges Mitglied der Pugwash-Bewegung. 1975 schrieb er in der Zeitschrift „Naturwissenschaften“ einen sehr beachteten Artikel mit dem Titel „Eine Welt aus Plutonium?“.

Darin schilderte er klar die, wie er sie nannte, Probleme höherer Ordnung, die sich auf gesellschaftlicher und politischer Ebene aus einer industriellen Verwendung der Kernkraft ergeben. Vor ihm hatte ja schon 1974 der Pugwash-Präsident Hannes Alfvén klar ausgeführt, dass die militärische und die zivile Atomindustrie nicht voneinander zu trennen sind, dass sie „siamische Zwillinge“ seien. In der erwähnten Sitzung der Gruppe „medizinische und biologische Fragen“ im Atominstitut war als Berater auch ein Vorstand des Atominstutts, Prof. R., zugegen.

Er verstand es mit seinen Aussagen, die ich leider erst am folgenden Tag als Unwahrheiten gegenüber Broda aufdecken konnte, ein wichtiges Unfallszenario aus der Diskussion auszuklammern. Die öffentliche Veranstaltung der Gruppe „medizinische und biologische Fragen der Kernenergie“ hätte in Wien stattfinden sollen. Sie wurde aber wenige Tage vorher abgeblasen, mit dem fadenscheinigen Hinweis, es hätte eine Bombendrohung gegeben. So kam es im Rahmen der Regierungskampagne „Kernenergie“ nie zu einer öffentlichen Diskussion über diesen Problembereich.

Ich bin davon überzeugt, dass dieser Fragenkomplex in der Öffentlichkeit reges Echo gefunden hätte. Man muss ja generell betonen, dass erst mit der Regierungskampagne „Kernenergie“ die Zeitungen in die Diskussion eingestiegen

Předtím to bylo příliš horké želízko a nebyla odvaha tyto problémy tematizovat. Teprve tato vládní kampaň „Jaderná energie“ s oficiálním kontroverzním řízením diskuse vytvořila veřejnou atmosféru k problematizaci jaderné energie.

Mnoho novin se nyní věnovalo tomuto tématu. V „Kronen Zeitung“ napsal Friedrich Graupe jednu velmi respektovanou sérii o jaderné energii, za kterou také později právem obdržel novinářskou cenu. I v jiných novinách byly vyjadřovány názory pro a proti, velmi často také proti sobě pregnantně postavené. Po lidovém hlasování, o němž si někteří komentátoři mysleli, že národ byl informacemi zahlcen až moc, napsal žurnalista Jens Tschbull, že toto byla volba, při níž bylo poskytnuto dosud nejvíce věcných argumentů.

Myslím, že tím Jens Tschbull uhodil hřebíček na hlavičku a v protikladu k některým jiným názorům v otázkách životního prostředí, které pronesl, napsal něco zásadně správného.

Vědci koncernů

V 70. letech se hodně diskutovalo o jaderné energii a konalo se několik soukromě organizovaných pódiových diskusí. Jednu z nich zorganizoval Viktor Gruen, starý, angažovaný architekt. Dostal peníze od Hospodářské komory a zároveň podmínku, že ani Lötsch, ani Weish nesmí na této akci ani pípnout.

Směli jsme pouze spolupracovat při přípravě a organizaci. Jinak jsme dostali

sind. Vorher war das ein viel zu heißes Eisen und man traute sich nicht, die Probleme zu thematisieren. Erst diese Regierungskampagne „Kernenergie“ mit einer offiziellen kontroversiellen Diskussionsführung schuf das öffentliche Klima zu einer Problematisierung der Kernenergie.

Viele Zeitungen widmeten sich nun dem Thema. In der „Kronen Zeitung“ schrieb Friedrich Graupe eine ganz beachtliche Kernenergieserie, für die er später auch einen Journalistenpreis ganz zu Recht erhalten hatte. Auch in anderen Zeitungen kamen Pro- und Kontra-Meinungen, sehr oft auch prägnant einander gegenübergestellt, zum Ausdruck.

Nach der Volksabstimmung, zu der ja manche Kommentatoren meinten, das Volk sei überfordert gewesen, schrieb der Journalist Jens Tschbull, es sei dies die Wahl gewesen, bei der bisher am meisten Sachinformation geboten worden war.

Ich glaube, damit hat Jens Tschbull den Nagel auf den Kopf getroffen und im Gegensatz zu manchen sonstigen Meinungen in Umweltfragen, die er von sich gegeben hat, etwas grundlegend Richtiges geschrieben.

Konzern-Scientists

In den 1970er-Jahren wurde viel über Kernenergie diskutiert und es gab auch etliche Podiumsdiskussionen von privaten Veranstaltern. Eine davon wurde von Viktor Gruen, einem engagierten alten Architekten organisiert. Er bekam Geld vom Wirtschaftsministerium und gleichzeitig die Auflage, weder Lötsch noch Weish dürften bei dieser Veranstaltung einen Piep sagen.

Wir dürften lediglich bei der Vorbereitung und bei der Organisation mitwirken. Ansonsten hatten wir einen Maulkorb

zákaz mluvit, což nám s rozpaky, ale přece vyřídil náš starý přítel Viktor Gruen. Obsazení bylo prominentní – byl přítomen nositel Nobelovy ceny Hannes Alfvén ze Švédska, ale také i německý průkopník atomu Wolf Häfele z Karlsruhe.

Na tuto akci jsme pozvali zástupce americké „Union of Concerned Scientists“, skupinu vědců a techniků, kteří se specializovali na téma slabin jaderné energie. Dan Ford byl jedním ze zástupců této skupiny na akci ve Vídni. Přinesl velký plakát, manifest, obsahující výzvu mnoha odborníků proti rozšíření jaderné energie. Wolf Häfele vznesl v interní diskusi protiargument, a sice ten, že existují i jiní „Concerned Scientists“, (znepokojení vědci) totiž ti, kteří si dělají starosti o zásobování energií bez jádra, a proto jsou jejími zastánci. Také tento aktuální mezinárodní manifest jsme znali a pokusili jsme se objasnit profesní pozadí některých z těch, kteří ho podepsali, což se nám ještě před tiskovou konferencí i podařilo. Dokázali jsme také jednoho novináře přivést k tomu, aby cíleně příslušné otázky směřoval na prof. Häfeleho.

Když na tiskové konferenci Dan Ford velký manifest ve formě tištěného plakátu rozbil a vyložil, jaké myšlenky prominentů z „Concerned Scientists“ byly proti jaderné energii předloženy, zeptal se novinář, jestli existují také manifesty za jadernou energii. To bylo heslo pro prof. Häfele, který řekl, že samozřejmě existují také manifesty vědců za jadernou energii a že to jsou také „Concerned Scientists“, protože si dělají starosti s energetickým

verpasst bekommen, den unser alter Freund Viktor Gruen zwar etwas verlegen, aber doch, an uns weiterreichte. Es gab eine prominente Besetzung – der Nobelpreisträger Hannes Alfvén aus Schweden war anwesend, aber auch der prominente deutsche Atompionier Wolf Häfele aus Karlsruhe.

Wir hatten zu dieser Veranstaltung Vertreter der amerikanischen „Union of Concerned Scientists“ eingeladen, eine Gruppe von Wissenschaftlern und Technikern, die spezielle Schwachstellen der Kernkraft thematisierten. Dan Ford war einer der Vertreter dieser Gruppe bei der Veranstaltung in Wien. Er hatte ein großes Plakat mitgebracht, ein Manifest, das einen Aufruf zahlreicher Fachleute gegen die Ausbreitung der Kernkraft enthielt. Wolf Häfele stellte in der internen Diskussion ein Argument dagegen, und zwar, dass es auch andere „Concerned Scientists“ gäbe, nämlich solche, die sich Sorgen um die Energieversorgung ohne Kernenergie machten und daher für die Kernenergie eingetreten seien. Dieses ebenfalls aktuelle internationale Manifest kannten wir und versuchten, die beruflichen Hintergründe einiger der Unterzeichner aufzuklären, was uns auch noch vor der Pressekonferenz gelungen ist. Wir konnten auch einen Journalisten dazu bringen, dass er gezielt eine diesbezügliche Frage an Prof. Häfele richtete.

Als nun in der Pressekonferenz Dan Ford das große Manifest in Form eines gedruckten Plakates entrollte und ausführte, welche Bedenken von den prominenten „Concerned Scientists“ gegen die Kernkraft vorgebracht wurden, fragten nun der Journalist, ob es auch Manifeste für die Kernenergie gäbe. Das war das Stichwort für Prof. Häfele, der sagte, selbstverständlich gibt es auch Manifeste von Wissenschaftlern für die Kernkraft und das seien auch „Concerned Scientists“, weil sie sich Sorgen über eine Energieversorgung unserer Gesellschaft

zásobováním naší společnosti. Bernd Lötsch se tehdy hlásil o slovo a s nepřekonatelnou pregnantostí řekl: „Že to nejsou „Concerned Scientists“, nýbrž „Konzern-Scientists“ a dokázal také některé z těchto „Scientists“ zstudit v jejich závislosti na nukleárních firmách. Pod manifestem se objevili jen s univerzitními adresami. Když se Häfele docela v rozpacích snažil zachránit, co se ještě dalo, a prohlásil, že se ve Švédsku pro jadernou energii vyslovila řada atomových vědců, se Hannes Alfvén jen zasmál a řekl: „To byli přece zaměstnanci atomového průmyslu!“ Häfele zbrunátněl a byl rozzuřený.

V „Kurýru“ se příští den objevila roztomilá zpráva, v níž se mimo jiné psalo: „Häfeleovy výklady se staly terčem posměchu. Později sotva ještě odpověděl“.

Kritičtí reportéři nemají žádnou jistotu; tato reportáž stála tehdy toho novináře místo.

K autorovi:

Peter Weish, Univ.-Doz. Dr.

Narozen v roce 1936 ve Vídni. Studoval biologii, chemii, fyziku. Promoval roku 1966 jako doktor filozofie. V roce 1969 se na Institutu pro ochranu záření v reaktorovém centru v Seibersdorfu začal kriticky zabývat otázkami zdravotních a společenských aspektů atomové energie. Společně s E. Gruberem napsal vědeckou příručku „Radioaktivität und Umwelt“ (Radioaktivita a životní prostředí). Jako vyučující začal v roce

machen würden. Bernd Lötsch meldete sich damals zu Wort und sagte in unüberbietbarer Prägnanz: „Das sind keine ‘Concerned Scientists’, sondern ‘Konzern-Scientists’. Und er konnte auch einige dieser „Scientitsts“ in ihrer Abhängigkeit von Nuklearfirmen bloßstellen. Unter dem Manifest waren sie nur mit Universitätsadressen in Erscheinung getreten. Als Häfele, einigermaßen in Verlegenheit gebracht, sich bemühte, zu retten, was noch zu retten war, und erklärte, dass sich in Schweden eine Reihe von Atomwissenschaftlern für die Kernkraft ausgesprochen hatten, lachte Hannes Alfvén nur und sagte: „Das sind doch die Angestellten der Atomindustrie gewesen!“ Häfele bekam einen roten Kopf und war stocksauer.

Im „Kurier“ stand am nächsten Tag ein netter Bericht, in dem unter anderem geschrieben war: „Häfeles Ausführungen gingen im Gelächter unter. Später hat er kaum noch geantwortet“.

Kritische Reporter leben unsicher; diese Berichterstattung hat dem Journalisten damals seine Anstellung gekostet.

Zum Autor:

Peter Weish, Univ.-Doz.Dr.

Geboren 1936 in Wien. Studierte Biologie, Chemie, Physik. Promovierte 1966 zum Doktor der Philosophie. Begann sich 1969 während seiner Tätigkeit am Institut für Strahlenschutz im Reaktorzentrum Seibersdorf kritisch mit den gesundheitlichen und gesellschaftlichen Aspekten der Atomenergie auseinanderzusetzen. Verfasste gemeinsam mit E.Gruber das wissenschaftliche Taschenbuch „Radioaktivität und Umwelt“ (G.Fischer Verlag 1975). Startete seine Lehrtätigkeit 1970 am Institut für Zoologie der BOKU

1970 na Institutu zoologie Zemědělské univerzity ve Vídni. V roce 1992 se habilitoval na Univerzitě ve Vídni v oboru „Ekologie člověka“. Dlouhá léta je aktivní v ekologickém hnutí, což se projevuje také na spolupráci ve významné funkci v různých organizacích ochrany životního prostředí. V roce 1997 byl předkladatelem a mluvčím Petice ohledně problematiky genové techniky (Gentechnik-Volksbegehren).

Od roku 1997 je oficiálně na penzi, ale nadále působí jako univerzitní učitel (Ekologie člověka a etika životního prostředí), je také aktivní v organizacích zabývajících se otázkami životního prostředí. Peter Weish je ženatý od roku 1966, otcem dvou dcer a také čtyřnásobný dědeček.

**Překlad do češtiny: Hana Jílková,
Ledenice**

**Úprava:
Helga Grimmová, Třeboň, Bernhard
Riepl, Kaplice**

Wien. 1992 Habilitation an der Universität Wien im Fach Humanökologie. Seit Jahrzehnten in der Ökologiebewegung aktiv, was sich auch in der Mitarbeit in maßgeblicher Funktion bei verschiedenen Umweltschutzorganisationen verdeutlicht. 1997 Proponent und Sprecher des Gentechnik-Volksbegehrens.

Seit 1997 offiziell im Ruhestand, dennoch weiterhin als Universitätslehrer (Humanökologie und Umweltethik), als auch in Umweltschutzorganisationen aktiv. Peter Weish ist seit 1966 verheiratet, Vater zweier Töchter sowie vierfacher Großvater.